

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук

Кафедра богослов'я

УДК 27-144.89-9 Ш12

ШАБАДАС Віктор Іванович

**ГЕНЕЗА, СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ХРИСТИЯНСЬКОГО
ВЧЕННЯ ПРО ПРЕСВЯТУ ТРОЙЦЮ**

Магістерська робота на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
за спеціальністю 041 «Богослов'я»

Науковий керівник:
Горбань Річард Анатолійович,
доктор філософських наук,
професор, професор кафедри
богослов'я

м. Івано-Франківськ
2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. БІБЛІЙНО-БОГОСЛОВСЬКІ ОСНОВИ ВЧЕННЯ ПРО ПРЕСВЯТУ ТРОЙЦЮ	8
1.1. Існування Пресвятої Тройці у Святому Письмі	8
1.2. <i>θεοφάνεια</i> та її тринітарний зміст	23
1.3. Походження і відношення Осіб Пресвятої Тройці у світлі традиції	34
РОЗДІЛ 2. БОГОСЛОВСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТРИНІТАРНОГО ВЧЕННЯ	41
2.1. Богословська інтерпретація тринітарних взаємозв'язків	42
2.2. Поняття «особи» в тринітарному богослов'ї та вчення про <i>περιχώρησις</i> ..	52
2.3. Єдине діяння Тройці та його сприйняття у традиції Церкви	61
РОЗДІЛ 3. ТРИНІТАРНЕ ВЧЕННЯ У ЖИТТІ ЦЕРКВИ ТА ХРИСТΙΑНСЬКІЙ МІСІЇ	68
3.1. Післанництво Божих Осіб у тринітарному одкровенні	69
3.2. Свята Тройця: розум і об'явлення у пошуку істини	82
3.3. Триєдиний Бог у Біблії: імена та титули як ключ до розуміння божественної природи.....	87
ВИСНОВКИ	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100
ДОДАТКИ	105

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1 Ів.	Перше Соборне послання апостола Івана
1 Кор.	Перше послання до Коринтян апостола Павла
1 Пет.	Перше Соборне послання апостола Петра
1 Тим.	Перше послання до Тимотея апостола Павла
2 Кор.	Друге послання до Коринтян апостола Павла
2 Сам.	Друга книга Самуїла
2 Тим.	Друге послання до Тимотея апостола Павла
бл.	близько
Бут.	Книга Буття
Вих.	Книга Виходу
Гал.	Послання до Галатів апостола Павла
Діян.	Книга Діянь Апостолів
Еф.	Послання до Ефесян апостола Павла
Євр.	Послання до Євреїв апостола Павла
Єз.	Книга пророка Єзекіїла
Зах.	Книга пророка Захарії
Ів.	Євангеліє від апостола Івана
Іс.	Книга пророка Ісаї
Кол.	Послання до Колосян апостола Павла
Лк.	Євангеліє від Луки
м.	місто
Мр.	Євангеліє від Марка
Мт.	Євангеліє від Матея
н. е.	нашої ери
напр.	Наприклад
Одкр.	Книга Одкровення Івана Богослова

пор.	порівняй
Прип.	Книга Приповідок
Пс.	Книга Псалмів
р.	рік
Рим.	Послання до Римлян апостола Павла
рр.	роки
с.	сторінка
св.	святий
ст.	століття
Тит.	Послання до Тита апостола Павла

ВСТУП

Актуальність. Тема Пресвятої Тройці займає центральне місце у християнському богослов'ї та є основоположною для розуміння природи Бога. Генеза, становлення та розвиток тринітарного вчення відображає еволюцію християнської доктрини у світлі Святого Письма, творів святих отців і рішень Вселенських соборів. Особливо важливо дослідити, як тринітарна доктрина впливала на формування догматичного вчення Церкви, її літургію та місію у світі. Актуальність теми зумовлена потребою поглибленого осмислення тринітарного богослов'я у контексті сучасних викликів, зокрема єкуменічного діалогу та міжрелігійних дискусій.

Ця магістерська дипломна робота, присвячена проблемі «Генези, становлення та розвитку християнського вчення про Пресвяту Трійцю» виконується в рамках комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри богослов'я, науково-дослідного інституту родини і капеланства та науково-дослідного інституту канонічного права: «Християнська віра в Бога – парадигма духовних сил людини в кризових ситуаціях сучасного українського соціуму», термін виконання з 01.10.2022 року по 30.09.2025 року (затвердженої рішенням Вченої ради Академії, протокол № 2 від 15.09.2022 року).

Об'єктом магістерської роботи є богословська концепція Святої Тройці як центральної доктрини християнської віри, зосереджена на її біблійних основах, історичному розвитку та сучасних інтерпретаціях у православній, католицькій та протестантській традиціях.

Предметом роботи є генеза, становлення та розвиток тринітарного вчення в контексті біблійного одкровення, святоотцівської традиції та офіційного вчення Вселенської Церкви.

Метою роботи є комплексне дослідження розвитку християнського вчення про Пресвяту Трійцю, аналіз його біблійних, патристичних та

догматичних основ, а також визначення його значення для життя Католицької Церкви.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- Розкрити біблійно-богословські основи вчення про Пресвяту Тройцю, дослідивши свідчення Святого Письма, θεοφάνεια та тринітарний зміст імені Бога.
- Проаналізувати богословське осмислення тринітарного догмату: походження Осіб Тройці, їхні взаємовідносини (περιχώρησις) та поширені тринітарні єресі.
- Визначити значення тринітарного вчення для церковного життя та християнської місії, дослідивши зовнішню діяльність Осіб Божих (*ad extra*), їхнє післанництво у спасительній історії та межі людського розуміння таємниці Тройці.

Методологічну основу складають наукові принципи об'єктивності та історизму, а також загальнонаукові методи – аналізу і синтезу, індукції та дедукції, систематизації, узагальнення та класифікації, конкретно-наукові методи – хронологічний, діахронний (періодизації), порівняльно-історичний, мікроісторичного аналізу, біографістики та усної історії; міждисциплінарні методи – статистичний, системно-структурного та структурно-функціонального аналізу тощо.

Матеріали дослідження. У даній магістерській роботі використано офіційні джерела Церкви, книги публікації, статті, наукові дослідження, монографії, інтернет-посилання українських науковців, істориків та каноністів, богословів й інших зарубіжних авторів, які працювали над зазначеною темою.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у комплексному, детальному, багатогранному висвітленні даної теми. Науковий результат розширює та доповнює відомі теоретичні та практичні положення щодо генези Пресвятої Тройці. На основі наявних першоджерел та наукової літератури в магістерській роботі систематизовано розглядаються генезис, становлення та розвиток християнського вчення про Святу Трійцю.

Практичне значення роботи полягає у можливості застосування результатів дослідження у викладанні богословських дисциплін, катехизації, підготовці проповідей та проведенні екуменічних діалогів.

Матеріали магістерської роботи, узагальнення, положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у лекційних курсах з дисциплін «Основи християнської етики», «Історія християнства в Україні», «Історія України», «Історичне краєзнавство» та «Релігієзнавство», при написанні навчально-методичних посібників, спеціальних праць (монографій, наукових статей, дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук, дипломних робіт за ОР бакалавра та магістра) з історії УГКЦ періоду ХХ – початку ХХІ ст., а також будуть корисними для курсів катехизації та недільних шкіл при парафіях УГКЦ, при розробці екскурсійних турів і паломницьких подорожей до духовних центрів Івано-Франківської архієпархії та митрополії УГКЦ.

Апробацію результатів дослідження здійснено під час обговорення результатів підготовки магістерських дипломних робіт на засіданнях кафедри богослов'я та кафедри соціально-гуманітарних дисциплін у 2023–2024 роках, а також на різних наукових конференціях.

Положення, що виносяться на захист:

1. Біблійно-богословські основи тринітарного вчення як фундамент догмату про Пресвяту Тройцю.
2. Богословське осмислення взаємовідносин Осіб Пресвятої Тройці та їхнє значення у християнській традиції.
3. Важливість тринітарного вчення для місійного та літургійного життя Церкви.

Структура роботи. Магістерська робота складається з переліку умовних скорочень, термінологічного словника, вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

БІБЛІЙНО-БОГОСЛОВСЬКІ ОСНОВИ ВЧЕННЯ ПРО ПРЕСВЯТУ ТРІЙЦЮ

У християнському віровченні догмат про Пресвяту Трійцю посідає центральне місце, оскільки розкриває таємницю єдиного Бога у трьох Особах: Отця, Сина і Святого Духа. Це вчення, сформульоване в постановах Вселенських соборів і підтверджене багатовіковою богословською традицією, має своє коріння у Святому Письмі. Саме Біблія є первинним джерелом одкровення про триєдиність Бога, що проявляється як у Старому, так і в Новому Завіті.

Цей розділ присвячений біблійно-богословським основам учення про Пресвяту Трійцю. У ньому розглянуто, як Святе Письмо свідчить про існування Триєдиного Бога (1.1), аналізуються події теофаній (*θεοφάνεια*) та їхній тринітарний зміст (1.2), а також досліджується значення Божого Імені у контексті тринітарного одкровення (1.3).

Такий аналіз дає змогу глибше зрозуміти, як Святе Письмо відкриває таємницю внутрішнього життя Бога та Його спасительний план для людства, а також закладає фундамент для подальшого розвитку тринітарного богослов'я в традиції Церкви.

1.1. Існування Пресвятої Тройці у Святому Письмі

Учення про Пресвяту Трійцю, яке становить основу християнської віри, має своє коріння у Святому Письмі. Хоча термін «*Тройця*» безпосередньо не зустрічається у біблійних текстах, однак ідея єдиного Бога в трьох Особах – Отця, Сина і Святого Духа – простежується у багатьох книгах Старого та Нового Завітів. Через об'явлення, пророцтва, символи та новозавітні свідчення апостолів поступово розкривається таємниця триєдиного Бога, Який діє у творенні світу,

спасінні людства та освяченні Церкви. Наука про Пресвяту Трійцю у певній мірі зведена до полемічного характеру¹.

У цьому підрозділі розглянуто біблійні тексти, які свідчать про існування Пресвятої Трійці, починаючи від старозавітних передобразів та пророчих натяків до чітких новозавітних одкровенень про взаємини між Отцем, Сином і Святим Духом. Особлива увага приділена словам Ісуса Христа, апостольським повчанням та тринітарним формулам, які стали основою для формування догмату про Пресвяту Трійцю в богословській традиції Церкви².

Бог не об'явився людям лише з метою задоволення їхньої природної тяги до пізнання, а передусім з метою спасіння людства. Це твердження підтверджується вченням Євангелій, зокрема у сцені хрещення Ісуса Христа Іваном Хрестителем на річці Йордан. В Євангелії від Мт. 3, 13-17: *«Тоді прибув Ісус із Галилеї на Йордан до Йоана, щоб хреститися від нього; але Йоан спротивлявся йому, кажучи: «Мені самому треба хреститися в тебе, а ти приходиш до мене?» Ісус у відповідь сказав до нього: «Залиши це тепер, так бо личить нам здійснити всяку правду». І тоді він залишив його. А охрестившись, Ісус зараз же вийшов з води. І ось розкрилось йому небо, і він побачив Духа Божого, який спускався, мов голуб, і зійшов на нього. І голос пролунав з неба: «Це Син мій любий, що його я вподобав»³*. описано, як Ісус, незважаючи на свою божественну сутність, приходить до Йоана з проханням охреститися від нього. Іван, усвідомлюючи божественний статус Ісуса, спочатку відмовляється від виконання цього обряду, стверджуючи, що йому, як служителю Божому, слід було б отримати хрещення від Ісуса, а не навпаки⁴. Однак Ісус відповідає йому, закликаючи виконати обряд, оскільки це є необхідним для здійснення «всякої правди», що символізує виконання Божого плану спасіння для людства⁵.

¹ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 51.

² Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 170-171.

³ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 10.

⁴ Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. С. 89.

⁵ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 193.

Ця подія не є простою формальністю, а має глибокий символічний і спасительний сенс. Ісус, не маючи потреби в очищенні від гріха, приймає хрещення, щоб засвідчити свою єдність з людським родом і своїм повним відданістю Божественному задуму спасіння. Це також свідчить про Божу волю, що здійснюється через обряд хрещення, який стає знаком об'єднання людини з Богом, шляхом очищення і освячення.

Коли Ісус охрестився, з неба з'явився голос Бога-Отця, який проголосив: *«Це Син мій любий, що його я вподобав»*. Цей момент є підтвердженням божественності Ісуса, а також запевненням у його місії спасіння. Зі з'явленням Святого Духа у вигляді голуба, відбулося підтвердження Триєдності Божої – Отця, Сина і Святого Духа. Таким чином, через хрещення Ісуса, Божественне об'явлення знову підтверджує мету явлення Бога в світі – не для того, щоб задовільнити цікавість людську, а для того, щоб люди могли прийняти спасіння, дане через Христа. Ця подія стає початком нового етапу в історії спасіння, що проявляється у відкритті Божої волі та благодаті для людства⁶.

Продовжуючи розгляд цього важливого моменту у житті Ісуса Христа, ми можемо відзначити, що хрещення Ісуса на Йордані є не лише актом покори, але й встановленням нового етапу у відносинах між Богом і людиною. Згідно з християнським вченням, хрещення вважається необхідним обрядом для очищення від первородного гріха, і хоча Ісус, як Бог, не мав потреби в очищенні, цей акт символізує його солідарність з людською природою, яка потребує спасіння⁷.

У цьому контексті, хрещення Ісуса можна трактувати як його добровільне входування в людську реальність, що є важливою частиною його місії на землі⁸. Прийняття Ісусом хрещення – це жест, який свідчить про його згоду виконати божественний план спасіння, який охоплює і людську, і божественну природу.

⁶ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 194.

⁷ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 51-52.

⁸ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 170-171.

Тому це хрещення має не лише символічне значення, а й глибокий теологічний зміст, бо воно є виразом взаємодії між Богом і людством, що відкривається через Ісуса Христа⁹.

Небесний голос, що звучить після хрещення, проголошує: *«Це Син мій любий, що його я вподобав»*. Ці слова підтверджують божественність Ісуса та його роль у виконанні божественного задуму. Вони служать явним свідченням того, що Ісус є не лише Месією, але й втіленням Божої волі. Цей момент є виразом повної єдності між Отцем, Сином і Святим Духом, що відображає триєдність Бога. Голос Отця з неба та наявність Святого Духа у вигляді голуба свідчать про єдність Бога у всіх трьох його особах. Таким чином, хрещення Ісуса є не тільки початком його публічного служіння, але й моментом явлення Божої Триєдності, що є основою християнської віри¹⁰.

З цього моменту Ісус починає свою активну місіонерську діяльність, проголошуючи Царство Боже, проповідуючи покаєння та спасіння для всіх людей. Це також є підтвердженням, що спасіння не є лише приватним досвідом для окремих осіб, а є даром для всього людства. Хрещення Ісуса є знаком нового початку – початку спасіння, яке принесене через нього.

Таким чином, цей акт хрещення вказує на глибокий зв'язок між Божою об'явою і спасінням, що здійснюється через Христа. Божий план не обмежується лише пізнанням, але включає в себе реальне перетворення людської природи через зустріч з Богом, через Його спасенну благодать, яка об'являється в Ісусі Христі. У цьому контексті хрещення є не тільки обрядом очищення, але й важливим моментом взаємодії між Богом і людиною, яка через Ісуса Христа отримує можливість нового життя у Бозі¹¹.

Продовжуючи дослідження цієї події, важливо підкреслити, що хрещення Ісуса не лише символізує його згоду виконати волю Отця, але й стає основою для

⁹ Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. С. 89.

¹⁰ Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. С. 89-90.

¹¹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 194.

духовного відновлення людства¹². Як зазначалося раніше, Ісус, хоча і був безгрішним, добровільно прийняв хрещення, щоб повністю з'єднатися з людським родом, який був підданий гріху та смерті. Це стало актом великої жертвності та любові з боку Бога, оскільки він, в особі Ісуса, бере на себе всі обмеження людської природи, що була обтяжена гріхом, і таким чином відкриває шлях до спасіння для всіх людей¹³.

Теологічно цей момент підкреслює важливість Ісуса як нового Адама, через якого відновлюється можливість для людства бути знову в гармонії з Богом. Як перший Адам у своєму непослуху привів до гріха і смерті, так Ісус, як новий Адам, через свою послух Божій волі відкриває можливість для спасіння і вічного життя. Ісус не тільки взяв на себе гріхи світу, але і засвідчив початок нового етапу в історії спасіння¹⁴.

Особливу увагу слід звернути на присутність Святого Духа, який зійшов на Ісуса у вигляді голуба. Це не просто символічний образ, але й важливий теологічний момент. Голуб, як символ Святого Духа, представляє очищення, мир і благословення. В християнському контексті це означає, що Ісус, приймаючи хрещення, отримує на себе об'явлення сили та підтримки Святого Духа для виконання своєї місії. Святе Письмо часто зображує Духа Святого як того, хто надихає, веде та освячує, і саме в момент хрещення Ісуса цей Дух приходить, щоб підтвердити його місію, даруючи йому необхідну силу для проповіді і чудес, що мають змінити світ.

Цей момент також підтверджує справжність і повноту божественного об'явлення через Ісуса. Ісус є одночасно людиною і Богом, і в цьому акті хрещення ми бачимо одночасно всі три особи Триєдиного Бога – Отця, Сина і Святого Духа – що об'являються у своєму божественному плані для спасіння людства. Це об'явлення Божої Триєдності стає основою християнської віри,

¹² Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 170-171.

¹³ Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. С. 90.

¹⁴ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 172-173.

оскільки християни вірять у єдиного Бога в трьох особах, і саме через цю Триєдність вони отримують доступ до спасіння¹⁵.

Також, важливо зазначити, що цей акт хрещення є підготовкою до наступних етапів життя Ісуса, які включають його проповідь, смерть на хресті та воскресіння. Хрещення на Йордані символізує не лише очищення, але й посвячення Ісуса до виконання його місії на землі. Воно є відправною точкою для його служіння, яке повинно привести до спокутування гріхів людства через хрест. Хрещення, таким чином, передуює найбільш важливим подіям у житті Христа, які завершуються його воскресінням, що стане гарантією воскресіння всіх віруючих у нього¹⁶.

Таким чином, хрещення Ісуса є не лише обрядом, що відображає його солідарність з людським родом, але й глибоким теологічним актом, що відкриває шлях до відновлення людства¹⁷. Воно є підтвердженням божественного задуму спасіння, в якому Ісус відіграє центральну роль, виконуючи місію, що відновлює людську природу, звільняючи її від гріха і відкриваючи шлях до вічного життя. Тому хрещення Ісуса на Йордані є фундаментальним моментом, що обґрунтовує весь божественний план спасіння, який має своєю метою повернення людини до єдності з Богом через віру в Ісуса Христа¹⁸.

Об'єднуючи об'явлення Святої Тройці з моментом започаткування публічної діяльності Ісуса, під час його хрещення в Йордані, а також, вказуючи на передане Христом спасаюче післанництво навчання і уділяння св. Хрещення згідно із словами: *«Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи: хрестячи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа»* (Мт. 28, 19)¹⁹.

Вищезазначені біблійні тексти дуже глибоко стосуються теологічної теми Об'явлення Святої Тройці, особливо в контексті хрещення Ісуса у річці Йордан.

¹⁵ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 51-52.

¹⁶ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 194.

¹⁷ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 172-173.

¹⁸ Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. С. 90-91.

¹⁹ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 44.

Тут розкривається важливий момент, коли вся Тройця проявляється одночасно: Отець, Син і Святий Дух²⁰. Цей момент є основоположним для християнського розуміння Бога як єдиного в Трьох Особах²¹.

У Мк. 1, 9-11: *«Тими днями прийшов Ісус із Назарету, що в Галилеї, і був хрищений Йоаном у Йордані. І коли виходив з води, то побачив, як небо розкрилось, і Духа, що як голуб сходив на нього. І голос і злинув з неба: «Ти єси Син мій любий, у тобі – моє уподобання»*²². Лк. 3, 21-22: *«Коли ввесь народ христився, і коли Ісус, охрившись, молився, відкрилось небо, і Святий Дух у тілеснім вигляді, немов голуб, зійшов на нього, та залунав з неба голос: «Ти мій Син любий, тебе я вподобав»*²³. Ів. 1, 31-34: *«І не знав я його. Та я на те прийшов, водою христивши, щоб Ізраїлеві об'явлений був він. Тож Йоан свідчив, промовляючи: «Бачив я Духа, що, мов той голуб, з неба сходив і перебував над ним. І не знав я його, але той, хто послав мене водою христити, сказав був мені: Над ким побачиш Духа, який сходить і над ним перебуває, той і христить Святим Духом. І я бачив і засвідчив: Він – Син Божий»*²⁴. Ми бачимо, як Ісус хрещений Йоаном, а потім відбувається об'явлення Тройці: небо розкривається, Дух Божий у вигляді голуба сходить на Ісуса, і голос з неба проголошує, що Ісус є Сином Божим, у якому Бог уподобався²⁵. У цих текстах ми маємо виразне свідчення про присутність всіх трьох осіб Божества: Отця (голос з неба), Сина (Ісус, який приймає хрещення), і Святого Духа (що сходить у вигляді голуба)²⁶. Це об'явлення являє собою не тільки підтвердження божественності Ісуса, але й остаточне відкриття Божої Тройці у Новому Завіті, хоча в Старому Завіті ми зустрічаємо лише натяки та передобрази цієї таємниці²⁷.

²⁰ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 52-53.

²¹ Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. С. 91.

²² Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 46.

²³ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 75.

²⁴ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 110-111.

²⁵ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 52-53.

²⁶ Див. Додаток А. Рис. 1. Символ Тройці. Єдність і розрізнення Осіб.

²⁷ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 193-194.

Згідно з словами Ісуса в Матвія 28, 19, ми отримуємо вказівку на хрещення в ім'я Тройці: «Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи: хрестячи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа»²⁸. Цей вірш підтверджує центральну роль Тройці в християнській вірі і в практиці хрещення, де через водне хрещення людина вводиться в єдність з усіма трьома особами Бога²⁹.

У Новому Завіті ми бачимо чітке розуміння і вираження Тройці, на відміну від Старого Завіту, де Бог часто проявляється як єдиний Бог, без конкретного розрізнення на три Особистості. У текстах Нового Завіту, особливо в контексті хрещення Ісуса, ми отримуємо перше формальне і чітке Об'явлення цієї Божественної Триєдності³⁰.

Таким чином, момент хрещення Ісуса в Йордані є не лише початком публічного служіння Христа, але й визначним об'явленням самого Бога як Тройці³¹. У ньому закладена глибока теологічна істина про єдність і різноманітність в Бозі, яку християнство визнає як центральну та нерозривну частину своєї віри³².

Тема об'явлення Святої Тройці через хрещення Ісуса в Йордані є надзвичайно важливою для розуміння християнської віри, оскільки вона підтверджує глибину і багатство відносин між особами Божества³³. У контексті цього події ми бачимо, як Три Особи Божества взаємодіють між собою, не змішуючи своїх особистих властивостей, але перебуваючи в повній єдності³⁴.

Ісус, будучи Сином Божим, добровільно піддається хрещенню, не через необхідність очищення, а для того, щоб з'єднатися з людським родом у всьому, навіть у цьому акті покаяння, що мав велике значення для Ізраїля. Його

²⁸ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 52-53.

²⁹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 194.

³⁰ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 173.

³¹ Див. Додаток В. Рис. 3. Втілення Сина Божого. Поєднання божественної та людської природ.

³² Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. С. 91-92.

³³ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 58-59.

³⁴ Див. Додаток Б. Рис. 2. «Тройця» Старокиївська школа іконопису. Андрій Рубльов. XV ст. Київська Митрополія.

хрещення, з точки зору теології, стало не лише актом його послуху Отцю, а й виявом солідарності з людством, яке потребує спасіння. Йоан Хреститель, зрозумівши цей духовний вимір події, виражає своє нерозуміння, бо не міг збагнути, чому Ісус, безгрішний, має пройти через хрещення покаяння³⁵.

Розкриття неба під час хрещення Ісуса є символічним жестом, що вказує на присутність Бога і на важливість цього моменту в історії спасіння. Дух Святого, що спускається у вигляді голуба, є також не тільки підтвердженням божественності Ісуса, але й відображенням того, як Дух Божий працює в історії спасіння. Він спочиває на Ісусі, освячуючи Його служіння та надаючи Йому божественну силу для здійснення місії спасіння³⁶.

Голос Отця, що лунає з неба, є виразним свідченням і підтвердженням ідентичності Ісуса як Божого Сина. Висловлюючи слова «Ти єси Син мій любий, у тобі моє уподобання», Бог Отець вказує на відношення любові та прийняття, яке існує між ним і Сином, і разом з тим це проголошення свідчить про особливу місію Ісуса, який є втіленням Божої любові до людства. Тому цей момент хрещення є не лише об'явленням Тройці, але й підтвердженням того, що Ісус є тим, через кого здійсниться спасіння людей³⁷.

Усі ці елементи: хрещення Ісуса, злиття неба, сходження Святого Духа та проголошення голосу Отця з неба, утворюють важливу точку в історії спасіння, де відкривається справжня природа Бога як Тройці. Ця істина не була до кінця зрозуміла чи розкрита в Старому Завіті, але через Ісуса Христа ми отримуємо чітке і глибоке об'явлення Бога як Тройці: Отець, Син і Святий Дух – кожна Особа є рівноцінною, але разом вони утворюють єдине Божество³⁸.

Те, що ця істина була оголошена у моменті хрещення, має значення не лише для визначення природи Божества, але й для християнського розуміння спасіння. Хрещення є актом, через який ми, як християни, долучаємося до цієї Божої Тройці. Ісус дає вказівку своїм учням хрестити людей в ім'я Отця, Сина і

³⁵ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 194.

³⁶ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 58-59.

³⁷ Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. С. 92.

³⁸ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 194.

Святого Духа, таким чином відкриваючи шлях до спасіння через визнання Тройці. Тому хрещення стає не просто церемонією, а духовним актом, що відкриває людині двері до Царства Божого і є важливим етапом у процесі спасіння³⁹.

Ця правда є основоположною в християнському вченні, адже вона стосується природи Бога як Тройці. Ми не здатні повністю збагнути або визначити цю істину людським розумом, оскільки вона перебуває поза межами людських можливостей, однак можемо лише намагатися її роз'яснити через божественне об'явлення. Старий Завіт, на жаль, не містить чіткої та прямої форми об'явлення Бога у Трьох Особах. В ньому зустрічаємо лише вказівки на передобраз цієї божественної таємниці, яка виявляється у Новому Завіті⁴⁰.

Новий Завіт безпосередньо та чітко визначає істину Тройці через численні свідчення та твердження, що містяться у текстах Святого Письма. Одним з основних і найбільш значущих місць, де розкривається Тройця, є велике доручення Ісуса в Євангелії від Мт. 28, 19: *«Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи: хрестячи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа»*⁴¹. У цьому вірші наявна триєдність природи Божих Осіб, оскільки формулювання вказує на єдність Божої сутності в ім'я Трьох Осіб, але кожна з цих Осіб має свою індивідуальність, що зумовлює конкретний акцент на кожній з них⁴².

Аналізуючи цей текст з мовного аспекту, вартує звернути увагу на використання грецької фрази: «в ім'я» (гр. *Εἰς τὸ ὄνομα*⁴³), що вказує на одиницю і таким чином підкреслює єдність Божества. З іншого боку, артикулі «Отець», «Син» і «Святий Дух», разом зі сполучниками «α» і «Καί» (що означають «і»), вказують на множину і розрізнення між Особами Божества. Ця структура є

³⁹ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 173.

⁴⁰ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 59-60.

⁴¹ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 44.

⁴² Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. С. 92.

⁴³ Див. Додаток И.

класичною тринітарною формулою, що вказує на одночасну єдність і розрізненість трьох Осіб в одному Божестві⁴⁴.

Також варто звернути увагу на текст з 2 Кор. 13, 13: *«Благодать Господа Ісуса Христа й любов Бога і причастя Святого Духа з усіма вами»*⁴⁵, де повторюється та ж сама тринітарна структура. У цьому випадку апостол Павло підкреслює взаємодію та єдність між трьома Божими Особами: Ісусом Христом, Богом Отцем і Святим Духом, акцентуючи увагу на взаємодії їхніх дарів для спасіння людини⁴⁶.

Окрім цього, Євангелія також містять паралельні свідчення, які підкріплюють вчення про Тройцю, зокрема опис моменту хрещення Ісуса в річці Йордан, що представлений в Мт. 3, 13-17: *«Тоді прибув Ісус із Галилеї на Йордан до Йоана, щоб хреститися від нього; але Йоан спротивлявся йому, кажучи: «Мені самому треба хреститися в тебе, а ти приходиш до мене?» Ісус у відповідь сказав до нього: «Залиши це тепер, так бо личить нам здійснити всяку правду». І тоді він залишив його. А охрестившись, Ісус зараз же вийшов з води. І ось розкрилось йому небо, і він побачив Духа Божого, який спускався, мов голуб, і зійшов на нього. І голос пролунав з неба: «Це Син мій любий, що його я вподобав»*⁴⁷. Тут бачимо одночасну присутність всіх трьох Осіб Божества: Син, що хреститься, Дух Божий, що спускається у вигляді голуба, і голос Отця, що лунає з неба. Цей момент є важливим в контексті християнського вчення, оскільки саме тут ми маємо виразне об'явлення Тройці в історії спасіння⁴⁸.

Згідно з цими біблійними текстами, можна чітко побачити, як Новий Завіт об'являє нам таємницю Святої Тройці. Ці тексти не лише свідчать про

⁴⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 195.

⁴⁵ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араам., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 229.

⁴⁶ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 173.

⁴⁷ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араам., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 10.

⁴⁸ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 195.

розрізнення Осіб (Отець, Син, Святий Дух), але й підкреслюють їхню єдність у одному Божому імені та сутності⁴⁹.

Ці біблійські свідчення не лише формулюють основи тринітарного вчення, а й демонструють глибину та важливість об'явлення Бога в трьох Особах. Вони показують, як через конкретні історичні події, зокрема через хрещення Ісуса та велику заповідь від Матвія, розкривається взаємодія та єдність Божественних Осіб. Бог виявляється не тільки як Отець, Син та Святий Дух, але й як один єдиний Бог у трьох Особах⁵⁰.

Біблійний текст у Мт. 28, 19: *«Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи: хрестячи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа»*⁵¹, що містить велике доручення Ісуса апостолам, є особливо важливим для розуміння християнської теології, оскільки він не просто стверджує, що хрещення має здійснюватися в ім'я трьох Осіб, а й акцентує на тому, що ці три Особистості, хоча й розрізняються, однак єднаються в одному Божому імені. Вживання однини в виразі «в ім'я» підкреслює єдність Божої сутності, тоді як множина вказує на три Особистості, що співіснують в єдності. Це є базисом для розуміння того, як Бог є одночасно єдиним та тричастим⁵².

Окрім цього, в текстах Нового Завіту важливо підкреслити, що вчення про Трійцю є не лише теоретичним, а й практичним. Трійця є основою християнського життя і віри. У хрещенні ми отримуємо нове життя в Христі, в душі Святому, в єдності з Богом Отцем. Християнське хрещення, здійснюване в ім'я Отця, Сина і Святого Духа, не лише підтверджує нашу приналежність до Божого народу, але й є актом, через який ми вступаємо в спільноту з Богом Трійцею. Цей духовний досвід підкріплюється й іншими біблійними текстами, де апостоли навчають про взаємодію з Богом через взаємне учення і благодать, що діє через Святого Духа⁵³.

⁴⁹ Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. С. 92.

⁵⁰ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 60-61.

⁵¹ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С.44.

⁵² Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 195.

⁵³ Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. С. 92.

Зокрема, у посланнях апостола Павла можна знайти численні вказівки на єдність і розрізненість Божих Особистостей, які працюють разом для спасіння людини. У Другому посланні до коринтян 13, 13, що вже згадувалося раніше, апостол наголошує на благодаті Господа Ісуса Христа, любові Бога Отця та причасті Святого Духа як на джерелах нашої спасительної віри і практики. У цьому контексті слова апостола Павла мають не лише теоретичне, а й практичне значення для християнського життя⁵⁴.

Таке розуміння Святої Тройці також знаходить своє вираження у літургійній практиці Церкви⁵⁵. Всі основні християнські обряди, включаючи хрещення, миропомазання, євхаристію, а також молитви, засновані на тринітарному вченні, постають як відображення цієї глибокої таїнственицької істини. Вони не лише сповідують віру в Тройцю, але й допомагають християнам пережити це таїнство на рівні особистого досвіду, зокрема через молитви, що є покликани залучити людину до живої зустрічі з кожною з трьох Божих Осіб⁵⁶.

Отже, навчання про Святу Тройцю не є лише теоретичним аспектом християнського вчення, а є основою для розуміння та переживання християнського життя, яке є ґрунтоване на взаємодії з Богом в трьох Особах. Цей аспект вчення є глибинним для християнської теології, літургії та духовного життя, адже саме через розуміння Тройці християни отримують можливість глибше пізнавати Бога і більш повно жити в Ньому.

У 1 Кор 12, 4-6: *«Є між дарами різниця, але Дух той самий; різниця теж і між служінням, але Господь той самий. Різниця є і між ділами, але Бог той самий, який усе в усіх робить»*⁵⁷ апостол Павло виразно демонструє тринітарну структуру Божої дії в Церкві та в історії спасіння, зазначаючи, що хоча існують різноманітні дари, служіння та діла, проте всі вони походять від одного й того ж

⁵⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 195.

⁵⁵ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 173.

⁵⁶ Тучапєць В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 61-62.

⁵⁷ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 213.

Бога. В цих словах Павло викриває глибокий теологічний принцип єдності та різноманіття в Богові, що підтверджує теорію про Трійцю – єдність трьох осіб, які однаково діють у різних аспектах Божої діяльності у світі. Тексти 1 Кор 12, 4-6 містять ясне відображення тринітарної формули, де вказано на три особистості: *Πνεῦμα*⁵⁸ (Дух Святого), *Κύριος*⁵⁹ (Господь, Ісус Христос) та *Θεός*⁶⁰ (Бог Отець). Цей поділ осіб не означає їхню відокремленість або суперечливість, а, навпаки, підкреслює єдність Божої дії в різних формах, що розгортається в світі через Святого Духа, через Сина та через Отця⁶¹.

У другому контексті, у 2 Кор. 13, 13: «*Благодать Господа Ісуса Христа, любов Бога і причастя Святого Духа*»⁶², ми знову зустрічаємо тринітарну формулу, що підсумовує важливі аспекти життя християнської спільноти. Цей текст є ще одним прикладом того, як ранньохристиянські автори використовували тринітарну формулу, щоб відобразити динаміку взаємодії між трьома Божими Особами, що працюють разом для спасіння людства. Таким чином, у цих віршах ми маємо чітке розрізнення між трьома особами, але з водночас акцентом на їхній єдності і цілісності в божественній дії.

Теологія Отців Церкви надає глибоке роз'яснення і розвиток цієї тринітарної концепції, що простежується вже в ранніх працях християнських мислителів⁶³. Тертуліан, один із найвизначніших латинських теологів початку III століття, зокрема у своїй праці «*Проти Праксеса*» (*Adversus Praxean*), дає виразне трактування тринітарної доктрини. Він вказує, що хоч Бог єдиний за природою та сутністю, однак у рамках цієї єдності розкривається триособова структура. Тертуліан використовує метафори та технічні терміни для пояснення того, як Бог, хоча й один за сутністю, існує в трьох різних «статусах» або «ступенях». Для Тертуліана це означає, що Три Особи – Отець, Син і Святий Дух

⁵⁸ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

⁵⁹ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

⁶⁰ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

⁶¹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 195.

⁶² Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 229.

⁶³ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 61-62.

– не розрізняються за субстанцією, але кожна з них має свою особливу роль і вираз у економії спасіння⁶⁴.

Тертуліан наголошує, що сутність Бога є одна, але через розрізнення в «економії» (діях) кожна Особа проявляє себе окремо: Отець створює, Син спасає, а Дух освячує⁶⁵. Ця ідея знаходить відгук у більш пізнішому розвитку християнської доктрини, зокрема в тому, що кожна Божа Особа є не просто функціональною, а й реальною в божественному плані спасіння, але їхня єдність залишається непорушною⁶⁶. Тертуліан пише, що ці ступені «не є чимось розділеним в сутності», тобто суть Божества не множиться, незважаючи на те, що є три особи, котрі є дійсно різними, але водночас абсолютно одні в своїй божественній сутності⁶⁷.

Тертуліан також вводить поняття, що відрізняє Божі Особистості, але вказує на їхню глибоку внутрішню єдність: «Три, але не з погляду стану, а ступеня». Тут він прагне пояснити, що хоча Три Особистості мають різні функції в Божому плані спасіння, вони не мають різних ступенів чи сутностей у своєму божественному існуванні. Це є важливою основою для розуміння християнської тринітарної теології: кожна Особа є не просто відокремленою частиною Бога, а невід'ємною частиною одного і того ж Божественного Цілого, кожна має свою роль, але жодна не є меншою чи меншою за іншу. Тертуліан виявляє складний характер тринітарної доктрини, одночасно захищаючи єдність сутності і розрізняючи функції та ролі кожної з Божих Осіб. Його теологія закладає основи для розуміння та розвитку цієї доктрини в подальші століття християнської думки.

Аналіз біблійних текстів засвідчує, що вчення про Пресвяту Трійцю має глибоке коріння у Святому Письмі. Старозавітні прообрази та пророцтва вказують на таємницю Бога, Який діє у світі через Слово та Духа, тоді як Новий

⁶⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 195.

⁶⁵ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 61-62.

⁶⁶ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 172-173.

⁶⁷ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 195.

Завіт повністю об'являє цю таємницю через особу Ісуса Христа та зіслання Святого Духа.

Особливе значення мають слова самого Христа, зокрема Його наказ хрестити Мт. 28:19: «...в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа»⁶⁸, а також апостольські повчання, що виражають єдність і рівність трьох Божих Осіб⁶⁹. Усі ці свідчення формують цілісну картину триєдиного Бога, відкритого у спасительній історії людства. Таким чином, Святе Письмо є не лише основою, а й першим свідком тринітарного вчення, яке стало наріжним каменем християнської віри та основою для подальшого богословського осмислення та догматичного формулювання доктрини про Пресвяту Трійцю.

1.2. *θεοφάνεια* та її тринітарний зміст

У християнському богослов'ї поняття «*θεοφάνεια*⁷⁰» (Боже явлення) має глибоке і багатозначне значення, адже воно охоплює численні моменти, коли Бог проявляється у фізичному світі. Одним з основних аспектів цих об'явлень є їхній тринітарний зміст, що виражає присутність і діяльність Тройці у Божественному явленні⁷¹. Біблійні тексти, що описують теофанії, зокрема Старого та Нового Завітів, є багатим джерелом для вивчення взаємодії між трьома Особами Бога – Отцем, Сином і Святим Духом. У цьому підрозділі буде здійснено детальний аналіз основних речових теофаній у контексті тринітарного змісту, що дає глибоке розуміння не лише про Божественну природу, а й про спасительну діяльність Бога у світі через три особи⁷².

⁶⁸ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 44.

⁶⁹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 195.

⁷⁰ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

⁷¹ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 179.

⁷² Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 195-196.

Одним із найбільш важливих об'явлень, що містить пряме свідчення про Трійцю, є хрещення Ісуса Христа в Йордані. Цей момент описаний у Євангелії від Матвія (3, 13-17) та його паралельних текстах. У момент хрещення, коли Ісус виходить з води, на нього сходить Святий Дух у вигляді голуба, а з небес лунає голос Отця, що говорить: «Це мій улюблений Син, що я його вподобав». Цей текст відображає присутність трьох Осіб Трійці: Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Святого Духа. Важливо зазначити, що це явлення є одночасно об'явленням Божества Христа, який, хоча й перебуває в людській природі, є одночасно і Сином Божим⁷³.

Іншим важливим текстом, що свідчить про Божественну природу Ісуса, є опис його переображення на горі Фавор (Мт. 17, 1-9: *«По шістьох днях узяв Ісус Петра, Якова та Йоана, його брата, повів їх окремо на високу гору і переобразився перед ними: обличчя його засякло, наче сонце, а одежа побіліла, наче світло. І ось з'явилися їм Мойсей та Ілля і з ним розмовляли. Озвався Петро й каже до Ісуса: «Господи, добре нам тут бути! Як хочеш, розташую тут три намети: один для тебе, один для Мойсея і один для Іллі». Він говорив іще, аж ось ясна хмара огорнула їх і з хмари стало чути голос: «Це мій улюблений Син, що я його вподобав його слухайте». Почувши це, учні впали обличчям до землі й злякались вельми. Ісус же підійшов, доторкнувся до них і каже: «Устаньте, не страхайтесь!» Підвівши свої очі, вони не бачили нікого, крім самого Ісуса. Коли ж сходили з гори, Ісус наказав їм: «Нікому не розповідайте про це видіння, аж поки Син Чоловічий не воскресне з мертвих»⁷⁴). Тут Ісус показує своє Божественне обличчя учням, і з'являються Мойсей та Ілля, що символізують закон і пророків Старого Завіту, а голос з небес, що підтверджує його Божество, говорить: «Це мій улюблений Син, що я його вподобав його слухайте». Цей момент є виразним проявом взаємодії між Трьома Особами: Ісус як Син, Отець*

⁷³ Тучапєць В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 62.

⁷⁴ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 27.

як Джерело Божества, і Святий Дух, який на цьому етапі явно не згадується, але є присутнім у спільному свідченні цієї теофанії⁷⁵.

Додаткові біблійні тексти, що підкреслюють важливість Духа Святого у контексті Тройці, включають 1 Кор. 2, 10: *«Нам же Бог об'явив Духом, бо Дух досліджує все, навіть глибини Божі»*, а також Мт. 4, 1: *«Тоді Дух повів Ісуса в пустиню, щоб диявол спокушав його»*⁷⁶. У цих текстах Дух Святий не лише присутній у житті Ісуса, а й активно діє у світі, розкриваючи Божественну мудрість і підтримуючи справу спасіння. У Євангелії від Ів. 15, 26: *«Як прийде Утішитель, якого зішлю вам від Отця, Дух істини, який від Отця походить, то він і свідчитиме за мене»*⁷⁷. Дух описується як «Утішитель», що походить від Отця і свідчить про Сина. Це свідчить про тісну єдність між Отцем, Сином і Святим Духом, які діють у спільній меті спасіння людства⁷⁸.

Таким чином, біблійні тексти, які описують різні теофанії, стають основою для глибшого розуміння тринітарної природи Бога. Кожна з трьох Осіб Тройці діє спільно, але з унікальними ролями, виявляючи у своїй єдності особливий характер божественної природи та взаємодії в процесі спасіння світу.

Продовжуючи розгляд теофаній, важливо зазначити, що кожен етап Божого об'явлення, у якому присутні всі три Особи Тройці, не є випадковим. Кожен з цих актів божественного втручання має конкретну мету, що підтверджує загальну цілісність Божественного плану спасіння. Тому теофанії, особливо описані в Новому Завіті, не лише демонструють взаємодію трьох Осіб, але й служать важливим теологічним вченням про характер Бога, Його близькість до людей і Його роль у відновленні людства⁷⁹.

Прикладом такої важливої теофанії є опис хрещення Ісуса Христа в Йордані (Мт 3, 13-17). Це об'явлення свідчить про початок публічної місії Ісуса

⁷⁵ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 196.

⁷⁶ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 204; 10.

⁷⁷ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 132.

⁷⁸ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 180-181.

⁷⁹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 196.

і водночас є важливим моментом для розуміння взаємодії всіх трьох Осіб Божества. Бог Отець відкриває Сина як свого Улюбленого, і цей акт є ключовим для підтвердження Божества Ісуса Христа. Син, з іншого боку, приєднується до людства через своє хрещення, хоча й сам не потребує очищення від гріхів. Присутність Святого Духа, який сходить на Ісуса у вигляді голуба, підкреслює те, що Дух Божий благословляє і посвячує цей момент, сприяючи початку спасительної місії Ісуса⁸⁰.

Іншим яскравим прикладом є переображення на горі Фавор, де Ісус проявляє свою Божественну славу перед учнями Петрові, Якову та Йоану (Мт 17, 1-9). Тут, у моменти духовної інтенсивності та Божественного просвітлення, відбувається важливий момент у розкритті тринітарної природи Бога. Учні бачать Христа, чия слава відображає Його Божественну сутність, і водночас чують голос Отця, що підтверджує божественність Ісуса як Сина Божого. Хмара, що оточує їх, може бути розглянута як образ Святого Духа, котрий присутній у всіх актах Божественного об'явлення.

Ці приклади наголошують на тому, що кожен акт божественного об'явлення включає в себе не лише однакову роль кожної з Осіб Тройці, але й підтвердження їхньої тісної єдності та взаємодії, що втілюється в конкретних історичних моментах. Важливість цих об'явлень полягає в тому, що через них відкривається не тільки Божественне обличчя Ісуса Христа як Сина Божого, але й наявність Святого Духа, який активно діє в історії спасіння, підтримуючи вірних та ведучи їх до пізнання Істини.

Теофанії, таким чином, служать важливими теологічними основами для глибшого розуміння не тільки самої Тройці, але й божественного об'явлення в цілому. Вони підтверджують, що взаємодія всіх трьох Осіб – Отця, Сина та Святого Духа – є невід'ємною частиною Божого плану спасіння для людства.

⁸⁰ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 180-181.

Вони також є основою для формулювання важливих християнських догматів про Трійцю, її єдність та взаємодію в історії спасіння⁸¹.

Таким чином, речові об'явлення – теофанії – становлять глибокі теологічні акти, що не тільки розкривають природу Бога, але й є запрошенням до особистого пізнання та взаємодії з Богом, який є в Трьох Особах. Ці об'явлення ставлять перед віруючими важливе завдання: не тільки пізнати Бога через Його прояви у світі, але й усвідомити власну роль у великому божественному плані, що реалізується через Ісуса Христа і Святого Духа⁸².

Традиція християнського віровчення, що стосується розуміння Святого Духа і Тройці, пройшла тривалий етап розвитку, який можна поділити на три основних періоди. Кожен з цих періодів відображає етапи теологічних осмислень і богословських суперечок, що дозволили сформувати чітке вчення про Святу Трійцю в християнстві.

1. *Стародавнє християнство (I ст. і початок II ст.).* Перший період охоплює раннє християнство, перші століття існування Церкви, які характеризуються вірою у Святу Трійцю, однак без глибокого теологічного пояснення цього вчення. На цьому етапі християнські громади насамперед орієнтуються на апостольське передання, яке стосується тринітарної віри, але без виразної богословської рефлексії, що б поглиблювала розуміння взаємодії та єдності трьох Осіб. У цей час основний акцент робиться на апостольському віросповіданні, де виражена віра у Бога-Отця, Сина і Святого Духа, але без чіткої систематизації понять. Віряни приймають Трійцю як істину, але її теологічні аспекти розвиваються лише в наступні століття⁸³.

2. *Період свідочтва Отців і Письменників Церкви (кінець II ст.).* У кінці II століття з'являється значна кількість письмових свідочств, які закладають основу для більш глибокого осмислення тринітарної доктрини. Отці Церкви, зокрема такі фігури, як Іриней Ліонський, Тертуліан та Оріген, починають активно

⁸¹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 196.

⁸² Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 182-183.

⁸³ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 197.

розвивати богословську думку про Трійцю, визначаючи не тільки відмінності між Особами, але й їхню суттєву єдність. Вони активно сперечаються з різними єресями, що спотворюють віру в Трійцю, і прагнуть формулювати канонічні вчення про триєдиного Бога. Тут вже наявне розуміння єдності природи (субстанції) Бога, де всі три Особистості – Отець, Син і Святий Дух – є рівними за своєю суттю, але відрізняються в своїй особистій іпостасі. Такий період свідчить про розвиток богословської думки та необхідність боротьби за правильне розуміння тринітарного вчення в Церкві⁸⁴.

3. *Період богословських дискусій і тринітарних помилок.* Цей період характеризується інтенсивними богословськими дискусіями, що стосуються природи і взаємозв'язку Тройці⁸⁵. Тут виникають численні помилки та єресі, що призводять до різних тлумачень відносин між Особами Тройці:

- *Тритеїзм* – це перебільшення окремоті Осіб. Тритеїсти надмірно акцентували на індивідуальності кожної з Осіб Тройці, що призводило до втрати їхньої субстанційної єдності. Вони заперечували, що всі три Особистості мають спільну божественну природу, отже, ставили під загрозу єдність Бога як єдиного істинного Бога.

- *Монархізм* – це реакція на тритеїзм. Монархісти, намагаючись уникнути відмінностей між Особами, вважали, що в Бозі існує лише одна особа та одна природа. Вони трактували Святого Духа і Сина лише як прояви єдиного Бога-Отця. Це вчення заперечувало реальність окремих Іпостасей Тройці та їх взаємодію.

- *Субординаціонізм* – це вчення, яке визнавало єдність природи Бога, але водночас заперечувало рівність осіб. Субординаціоністи вважали, що Син і Святий Дух підпорядковані Отцю, тим самим порушуючи ідею рівності всіх трьох Осіб Божества.

⁸⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 197.

⁸⁵ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 184-185.

- *Македоніанізм* – вчення, яке започаткував Творець Македоній, стверджувало, що Святий Дух є лише творінням Сина Божого і не має божественної природи, тим самим заперечуючи його повноцінну божественність і єдність з Отцем і Сином⁸⁶.

Ці теологічні суперечки і єресі стали важливим етапом у розвитку християнської думки про Трійцю, а боротьба з ними дозволила сформулювати правильне вчення, яке було офіційно затверджено на Першому Нікейському соборі 325 року⁸⁷.

Продовжуючи аналіз тринітарної традиції в контексті розвитку християнського богослов'я, необхідно зазначити, що ці богословські дискусії сприяли чіткішому визначенню догмату про Святу Трійцю, який був формалізований під час численних церковних соборів, зокрема на Нікейському (325 р.) та Константинопольському (381 р.) соборах. Ці події стали вирішальними для остаточного визначення істини про рівність і єдність Осіб Святого Божества.

На Нікейському соборі було ухвалено перше вселенське визнання, яке засуджувало тритеїзм і монархізм, а також підтвердило, що Син є «єдиносущним» (*ὁμοούσιος*⁸⁸) з Отцем, тобто має ту саму божественну природу⁸⁹. Це рішення було важливим, оскільки підтверджувало, що хоча Син і Отець мають різні іпостасі (особистості), вони є одним і тим же Богом за своєю сутністю. Собор також засудив аріанство, яке заперечувало божественність Сина, і підтвердив його рівність з Отцем⁹⁰.

Константинопольський собор (381 р.) поглибив визначення вчення про Трійцю, розширюючи його на Святого Духа, що особливо важливо для християнського віровчення. Було чітко сформульовано, що Святий Дух не є створеним буттям, а має таку саму божественну природу, як і Отець і Син.

⁸⁶ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 197.

⁸⁷ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 188.

⁸⁸ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

⁸⁹ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 188-189.

⁹⁰ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 197.

Уважалося, що Святий Дух, як і Син, є співвічний Отцю, що означає, що всі три Особи є єдиним Богом за природою, але різними за особистістю (іпостасею). Цей догмат заклав основи для подальшого розвитку християнської тринітарної⁹¹.

Згодом, після Нікейського та Константинопольського соборів, богослови та Церква продовжували глибше осмислювати тринітарну доктрину. Важливими етапами цього розвитку стали численні твори Отців Церкви, таких як св. Василій Великий, св. Григорій Богослов та св. Августин, які не лише захищали ідею рівності і єдності Осіб⁹², але й прагнули систематизувати це вчення, поглиблюючи розуміння тринітарної єдності через філософську і богословську рефлексію⁹³.

Августин, зокрема, зробив значний внесок у богословське осмислення Святого Духа та його роль в Трійці. Він пропонував розглядати Святого Духа як любов між Отцем і Сином, що дозволяє краще зрозуміти його дію в рамках тринітарної єдності. Таке осмислення допомогло християнському світу уникнути розриву між концепцією субстанційної єдності Трійці та реальними іпостасями.

Таким чином, розвиток тринітарного вчення в християнському богослов'ї відзначався численними богословськими дебатами, які сприяли систематизації і конкретизації істини про Святу Трійцю. Від простого визнання віри в Трійцю у ранньому християнстві до глибоких богословських рефлексій і формулювань на Вселенських соборах, Церква пройшла довгий шлях, закріплюючи своє вчення про єдність і рівність трьох Осіб у єдиному Бозі. Цей процес був не тільки теологічним, але й історичним, зважаючи на боротьбу з єресями, які ставили під сумнів основи християнської віри. Трієдиність Божества є серцевиною християнського віровчення і продовжує визначати богословські роздуми до сьогодні.

⁹¹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 197.

⁹² Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 51-63.

⁹³ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 185-186.

У відповіді на тринітарні єресі та помилки, що виникали в перші століття християнства, розпочався період глибокого спекулятивного осмислення і викладення таємниці Святої Трійці⁹⁴. Це осмислення включало в себе не лише захист істини, але й намагання зберегти рівновагу між різними трактуваннями природи Божества. Роль цього періоду була визначальною для подальшого розвитку християнського богослов'я, адже з'явилася необхідність глибше систематизувати та виразно формулювати віровчення Церкви про Святу Трійцю. Один з основних етапів у цьому процесі був пов'язаний із проведенням Першого Нікейського Собору (325 р.), який став переломним моментом у формулюванні ортодоксального розуміння Трійці⁹⁵.

На Першому Нікейському Соборі було визначено основні принципи християнського вчення про Трійцю, що стало фундаментом для подальших дискусій і ухвалення церковних визначень. Одна з найбільш важливих ухвал цього Собору стосувалася природи Сина Божого, який був визнаний «суперсубстанційним» до Отця, що означає співістотність (*ὁμοούσιος*) з Отцем⁹⁶. Формулювання догмату стало запереченням аріанської єресі, що заперечувала рівність Сина з Отцем, стверджуючи, що Син є творінням Бога, а не рівним йому за природою⁹⁷.

Ось як звучало формулювання віри, ухвалене на Соборі: «Ісуса Христа, Сина його Єдинородного, Господа нашого, який від Бога одвічно походить, Бог з Бога, світло зі світла, Бог істинний від Бога істинного, зроджений, не сотворений, співістотний з Отцем»⁹⁸. Це визначення підкреслювало божественну природу Христа, а також засвідчувало його єдність із Отцем, тим самим спростовуючи спроби поділу Божества.

⁹⁴ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 51-55.

⁹⁵ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 185-186.

⁹⁶ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 188-202.

⁹⁷ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 197.

⁹⁸ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 287-288.

Важливим кроком у розвитку тринітарного вчення стало визначення віри в Святого Духа на I Константинопольському Соборі (381 р.). На цьому Соборі було не лише затверджено віру в Святого Духа, але й підкреслено його рівність з Отцем і Сином. Ось як була сформульована віра у Святого Духа: «Вірую в Духа Святого, Господа Животворящего, який від Отця походить, який з Отцем і Сином рівнославний». Таким чином, з'явилось чітке твердження про те, що Святий Дух є не лише божественним, а й рівним за природою Отцю і Сину, спільно діючи з ними в єдності Божества.

Це рішення стало важливим не лише в контексті боротьби з єресями, а й для подальшого розвитку християнської теології, оскільки визнання рівності Святого Духа з Отцем і Сином стало необхідним для повноцінного розуміння Божественної Тройці⁹⁹.

Після Нікейського та Константинопольського соборів дискусії про природу Тройці продовжувалися, і для їх остаточного вирішення були проведені інші важливі церковні собори¹⁰⁰. Зокрема, IV Латеранський Собор (1215 р.) остаточно підтвердив ідею про субстанційну єдність трьох Осіб Тройці, підкреслюючи, що хоча вони різні за іпостасею, вони єдині за своєю божественною сутністю. Цей догмат став основою для подальших богословських роздумів і формулювань¹⁰¹.

II Ліонський Собор (1274 р.) також підтвердив цю істину і більш детально розглянув аспекти взаємодії між Особами Тройці. Він акцентував на тому, що Тройця є не лише єдиним Богом за природою, але й діє як єдине ціле у всіх справах Божого створення¹⁰².

Завершальним етапом у визначенні догмату про Святу Трійцю стало ухвалення рішення на Василейсько-Ферраро-Флорентійсько-Римському Соборі

⁹⁹ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 185.

¹⁰⁰ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 249-262.

¹⁰¹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 197.

¹⁰² Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 186.

(1431–1445 pp.), де остаточно було уточнено, що Святе Духо «від Отця через Сина» і що всі три Особи Трійці діють як єдине ціле у всіх аспектах спасіння людства. Це підтвердило догмат, сформульований ще в ранній Церкві, як невід’ємну частину католицького віровчення¹⁰³.

Догмат про Святу Трійцю став основоположним принципом християнської віри, що формулюється через визнання рівності і єдності трьох Божих Осіб – Отця, Сина і Святого Духа¹⁰⁴. Від початкових етапів віри в Трійцю в стародавньому християнстві до глибоких богословських дебатів і визначень на Вселенських соборах, Церква розвивала розуміння цієї великої таємниці. Собори, такі як Нікейський, Константинопольський, Латеранський, Ліонський та Флорентійський, стали визначними моментами в історії християнства, підтверджуючи незмінність і правильність вчення про Святу Трійцю, яке є основою християнського віровчення і богослов’я (*de fide divina catholica definita*¹⁰⁵)¹⁰⁶.

Отже, аналіз речових об’явлень (*θεοφάνεια*¹⁰⁷) в контексті тринітарної теології дозволяє нам зрозуміти, що хоча Бог у своїй сутності є єдиним, Він відкривається через три окремі, але невіддільні Особистості¹⁰⁸. Теофанії Старого і Нового Завітів не лише демонструють виявлення Божої сили і слави, але й розкривають глибину тринітарного взаємодії в контексті спасіння людства. Присутність Отця, Сина і Святого Духа у всіх основних моментах божественного об’явлення є підґрунтям для глибшого розуміння Божої економії в історії спасіння. Ці Божественні явлення, які відбуваються через конкретні історичні моменти і події, є основою для формування християнського бачення Бога як Трійці.

¹⁰³ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов’я. Львів: Місіонер, 1997. С. 197.

¹⁰⁴ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 291-293.

¹⁰⁵ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁰⁶ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов’я. Львів: Місіонер, 1997. С. 198.

¹⁰⁷ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁰⁸ Догматичне богослов’я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 186.

1.3. Походження і відношення Осіб Пресвятої Тройці у світлі традиції

Питання походження Осіб Пресвятої Тройці є одним із основних і найглибших аспектів християнського богослов'я. Відповідь на це питання визначає розуміння єдності та різниці між Богом-Отцем, Сином і Святим Духом. У християнській традиції та Священному Писанні подано докладну картину теологічного взаємозв'язку між трьома Особами. Особливу увагу заслуговує визначення того, що кожна з Осіб Тройці залишається в тісному взаємозв'язку і є рівносутніми у своїй Божественній природі. Цей підрозділ розглядає питання походження Осіб Тройці у контексті богословських дискусій, де різні думки отримували своє визнання та судження на церковних соборах.

Термін «походження» в контексті теології визначає процес постання одного буття з іншого. У відношенні до Бога це поняття застосовується виключно в аналогічному сенсі, оскільки Божественна природа є нескінченно відмінною від природи всіх створених істот. Відповідно, застосовувати концепцію походження до Бога можна лише через аналоги, без порушення унікальності та незбагненності Божої сутності¹⁰⁹.

Бог-Отець, згідно з християнським вченням, має Божу природу, яка є абсолютно незалежною й не походить від жодного іншого буття. Отець є джерелом всього існуючого, і в Ньому виявляється абсолютна незалежність у існуванні та діянні. Божественне відкриття вказує на Нього як на єдину Причину, що є безпочатковою і нескінченно вільною від будь-якої залежності¹¹⁰.

Син Божий, в свою чергу, має походження від Отця. Відношення між Отцем і Сином не зводиться до простого механічного створення; його природа є співістотною з природою Отця. Таким чином, Син є єдинородним з Отцем і втілює всю повноту Божества. Відношення між ними є вічним і не підпадає під

¹⁰⁹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 198.

¹¹⁰ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 186-187.

часове чи просторове обмеження, що підкреслюється в біблійних текстах, таких як Мт. 3, 17: *«Це Син мій улюблений, що його я вподобав»*¹¹¹. Також у Мт. 16, 16: *«Озався Симон Петро і заявляє: «Ти Христос, Бога живого син»* і Мт. 17, 5: *«Він говорив іще, аж ось ясна хмара огорнула їх і з хмари стало чути голос: «Це мій улюблений Син, що я його вподобав його слухайте»*; Йо 1, 88: *«Не був він світло був лише, щоб свідчити світло»*¹¹² зазначається, що Син є виразником Божої істинної природи, яка не підлягає змінам чи відокремленню. Син зазначається як світло, яке не є самостійним, але свідчить про істинне світло – Бога¹¹³.

Докладніше вчення про Сина як Того, хто народжується від Отця в одвічності, було виражено на Синоді в Толедо в 675 році, де чітко вказувалося на те, що народження Сина є вічним і не обмеженим часом. Це вчення стало основою для більш глибокого осмислення відносин між Осіб Святого Божества¹¹⁴.

Щодо Святого Духа, то вчення свідчить, що Він походить «від Отця і Сина» як від єдиної причини. Це вчення особливо підкреслено в Євангелії від Ів. 15, 26: *«Як прийде Утішитель, якого зішлю вам від Отця, Дух істини, який від Отця походить, то він і свідчитиме за мене»*¹¹⁵. Висвітлюється також важливість Святого Духа, як того, хто є невід'ємною частиною Тройці, і не має власного походження поза зв'язком із Отцем і Сином. Текст Мт. 10, 19-20: *«І коли видадуть вас, не журіться, як або що вам говорити, дано буде вам на той час, що маєте говорити; не ви бо будете говорити, а Дух Отця вашого в вас говоритиме»*¹¹⁶ підкреслює важливість Духа, який говорить від імені Отця, а в

¹¹¹ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 10.

¹¹² Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 26; 25.

¹¹³ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 198.

¹¹⁴ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 186-187.

¹¹⁵ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 132.

¹¹⁶ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 18.

Гал. 4, 6: «*А що ви сини, Бог послав у ваші серця Духа Сина свого, який взиває: «Авва, Отче!»*»¹¹⁷ вказується на зв'язок між Святим Духом і синами Божими, які отримують від Нього силу і натхнення.

Докладне трактування походження Святого Духа, яке визначає, що Дух Святий походить від обох Осіб – Отця і Сина – без початку і вічно, було зафіксоване на IV Латеранському Соборі 1215 року. У документі зазначається: «Отець ні від кого не походить, Син від одного тільки Отця, Дух Святий від обидвох, і то без початку, завжди і нині і повсяк час». Цей догмат був важливим етапом у визначенні правильного розуміння відносин між Трьома Особами Божества. Таким чином, питання походження осіб Святого Божества є ключовим для розуміння християнської доктрини про Святу Тройцю. Усі ці твердження обґрунтовують вчення, яке дозволяє зберегти єдність і невіддільність Осіб Пресвятої Тройці¹¹⁸.

Завершуючи роздуми з теми про походження Осіб Пресвятої Тройці, можна відзначити, що вивчення цього питання є не лише важливим аспектом теологічного вчення, але й основою для глибшого розуміння самого Бога і Його взаємин із людством¹¹⁹. Ідея походження в контексті Тройці – це не просте філософське або абстрактне поняття, а богословська істина, що визначає сутність божественного життя, Яке є повним, цілісним і невіддільним. Зіткнення цієї істини з історією спасіння і вірою християн виявляє не тільки божественну єдність, але й особливу роль кожної з Осіб у спасінні світу¹²⁰.

Бог-Отець, як джерело всієї існуючої реальності, має природу, що є абсолютно незалежною від всього іншого. Його буття не є наслідком будь-якого іншого існування. Син Божий, хоч і походить від Отця, є цілком співістотним з Ним і рівноцінним по Божественній природі. Святому Духу належить подібна слава і божественність, що підтверджується його походженням від обох – Отця і

¹¹⁷ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 232.

¹¹⁸ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 198.

¹¹⁹ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 186.

¹²⁰ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 198.

Сина. Через це ми не маємо справу з трьома окремими, не пов'язаними між собою сутностями, а з єдиною Божественною природою, в якій перебувають три Особистості, нероздільні та незмінні¹²¹.

Правильне розуміння цих питань має практичне значення для християнської віри та літургійної практики. Визнання Святого Духа як рівного Отцю і Сину не тільки очищає від ересей, а й виявляє глибину взаємодії Тройці з людським світом. Питання походження не лише теоретично важливі, але й визначають, як ми розуміємо Бога у повсякденному житті, як ми переживаємо Його діяння через Святого Духа, через Сина, в світлі об'явлення, яке ми отримуємо в Ісусі Христі¹²².

Теологічні дебати щодо походження і єдності Тройці зберігають свою актуальність і сьогодні, оскільки вони відображають основні принципи християнської віри, і тому правильне розуміння цих догматів є надзвичайно важливим для збереження християнської ідентичності та віри в Божественну єдність і діяння.

Синод в Толедо (675) мав важливе значення для формулювання правильного богословського розуміння відносин між Осіб Пресвятої Тройці, зокрема для уточнення істини про народження Сина через Отця в одвічності. Під поняттям «народження» в контексті цієї догматичної формули слід розуміти не створення або виникнення у часі, а відношення, яке є вічним, що вказує на одвічну природу Сина, що не має початку у часовому вимірі. Це відкриття вказує на те, що Син завжди був з Отцем, однак народження Сина не є моментом у часі, а є постійним і безперервним актом, що вказує на вічну взаємодію між Отцем і Сином. Отже, ми не маємо справи з фізичним народженням чи створенням, а з вічним процесом, у якому Син є співвічним Отцю в божественній сутності, але не створений ним¹²³.

¹²¹ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 187.

¹²² Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 187.

¹²³ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 198.

Рішення Толедського собору важливе ще й тому, що воно сприяло більш чіткій теологічній розробці цієї концепції і спростуванню численних єресей того часу, що намагалися сприймати Сина як істоту створену, або відокремлену від Отця. Цей догмат підкреслює, що хоча Син є від Отця, він не є меншим або нижчим за нього, а має ту саму божественну сутність, тобто співістотний з Отцем.

Особливу увагу на походження Святого Духа звернув IV Лятеранський Собор (1215). Він визначив, що Святого Духа не можна вважати самотійною особою, яка існує незалежно від Отця і Сина. Собор постановив, що Святий Дух походить від Отця і Сина, що є вічним і без початку процесом. Тут важливою є ідея того, що Святого Духа не можна трактувати як відокремлену або підлеглу Особу в Божественній Тройці. Натомість, він є таким самим Богом, як і Отець і Син, і його походження від обидвох Осіб вказує на його рівність з ними в божественній природі.

Формулювання IV Лятеранського Собору, що «Отець ні від кого не походить, Син від одного тільки Отця, Дух Святий від обидвох, і то без початку, завжди і нині і повсяк час», не лише заперечує будь-яке уявлення про субординацію чи нерівність у Божественній Тройці, але й підкреслює безкінечність і незмінність божественного життя і відносин між Осіб. Це визначення унеможливорює будь-які тлумачення, які могли б створити поділ чи суперечності в розумінні єдності і співдії цих трьох Осіб¹²⁴.

Таким чином, як Син є від Отця, так і Святий Дух є від Отця і Сина, що підтверджує їх спільну дію у творенні, спасінні і освяченні людства¹²⁵. Визначення про походження Святого Духа на Соборі 1215 року також є важливим для остаточного розв'язання спірних питань, що виникали в християнському богослов'ї стосовно тринітарної догматики, і підкріплює

¹²⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 199.

¹²⁵ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 187.

основні принципи божественної єдності і співдії трьох Осіб у християнському вченні про Бога¹²⁶.

У підсумку, розгляд питання походження Святого Духа та Осіб Святого Божества має величезне значення для віруючих, оскільки дозволяє глибше зрозуміти не лише природу Тройці, але й її дію в світі і в людському житті. Це питання є важливим елементом збереження чистоти християнської віри, яку ми повинні пильно охороняти від різних інтерпретацій та помилок, що можуть виникнути в межах людських роздумів.

Отже, теологічне осмислення походження Осіб є ключовим для розуміння Тайнства Святої Тройці. Визначення походження Сина від Отця, а Святого Духа від обидвох Осіб стало основою для розвитку християнського догмату та укріплення віри в Єдиного Бога, що виявляється у трьох Особах. Подальші дискусії та соборні постанови дозволили цілісно сформулювати учення про Тройцю, яке залишається незмінним в християнському віровченні до сьогодні. Усі ці процеси вказують на важливість правильної інтерпретації Писання та Традиції в розумінні найбільших тайнств християнської віри.

Висновок до першого розділу:

Перший розділ дослідження, присвячений біблійно-богословським основам вчення про Пресвяту Тройцю, виявив основні принципи і реалії, які лежать в основі християнського розуміння Тройці в рамках Святого Письма та традиції. Аналіз існування Пресвятої Тройці у Святому Письмі засвідчив, що хоча безпосереднє слово «Тройця» не використовується, біблійні тексти з найдавніших часів свідчать про єдність і єдність трьох Осіб Божества: Отця, Сина і Святого Духа, що об'являються як єдиний Бог.

Вивчення об'явлень Бога (*θεοφάνεια*) показало, що в об'явленнях Старого і Нового Завітів Тройця відкривається в різноманітних формах, в яких присутні

¹²⁶ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 199.

всі три Особи Божества, навіть якщо кожна з них відкривається через певну роль і дію. Розкрита тема підтверджує багатогранність і глибину Божої природи, яка не є роздільною, але виражена у трьох Особах, що взаємодіють одна з одною.

Що стосується походження і відношення Осіб Пресвятої Тройці в контексті традиції, то важливою була роль християнської богословської думки, яка намагалась чітко сформулювати вчення про взаємозв'язок і рівність Осіб Тройці. Перші Вселенські Собори, зокрема Нікейський та Константинопольський, закріпили догматичні визначення, що Тройця є єдиною в Божественній природі, але трьома різними Особами, які мають спільну сутність і співдіють у всіх аспектах спасіння людства.

Таким чином, цей розділ дає чітке уявлення про біблійно-богословські основи вчення про Пресвяту Тройцю, вказуючи на її присутність у Святому Письмі та підкреслюючи значення традиції у формуванні чітких богословських позицій щодо цієї таємниці. Це є основою для подальшого вивчення розвитку вчення про Тройцю, що розкривається у богословських роздумах і церковних Соборах наступних століть.

РОЗДІЛ 2

БОГОСЛОВСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТРИНІТАРНОГО ВЧЕННЯ

Розділ 2 присвячено глибокому осмисленню та розвитку тринітарного вчення, яке займає центральне місце в християнському богослов'ї. У цьому розділі розглядаються як біблійні основи, так і традиційні патристичні підходи до розуміння природи Бога, що дозволяють по-новому осмислити внутрішні взаємозв'язки Осіб Божества. Особлива увага приділяється тому, як різні аспекти божественної дії відображають єдність та одночасну розрізненість Осіб Тройці.

У підрозділі 2.1. аналізуються біблійні та богословські підходи до розуміння відносин у Бозі, де Отець, Син і Святий Дух не розділяються за своєю сутністю. Підрозділ 2.2. розкриває поняття «особи» в тринітарному богослов'ї та пояснює вчення про *περιχώρησις*, що демонструє взаємопроникнення Осіб без змішування їх індивідуальностей. Нарешті, третя частина (це підрозділ 2.3.) присвячена аналізу єдиного діяння Тройці, яке дозволяє зрозуміти, що всі зовнішні акти Бога є спільними для всіх Трьох Осіб, незважаючи на умовні приписування певних діянь кожній з них.

Таким чином, другий розділ не лише розкриває складність та багатогранність тринітарного вчення, а й показує, як біблійне одкровення та традиційне богослов'я взаємодоповнюють одне одного у пошуках розуміння єдності Божества. Це дозволяє сформувати цілісну картину, яка зберігає баланс між єдністю і різноманіттям, сприяючи глибшому усвідомленню природи Бога та Його дій у світі.

2.1. Богословська інтерпретація тринітарних взаємозв'язків

Усі сотворіння існують у визначених відносинах, які формують їх взаємодії та стосунки з іншими існуючими сутностями. Ці відносини є тимчасовими, зовнішніми і зазвичай чітко спостережуваними, адже вони мають обмежений характер і зумовлені певними умовами існування в межах фізичної реальності. Відношення між створеними істотами обумовлені необхідністю взаємодії та координації в межах матеріального світу, а також підпорядковуються законам природи, які визначають їх сутність та прояви¹²⁷.

Щодо Бога, то поняття відношення набуває особливого значення, оскільки у Божій природі не спостерігається таких відносин, як у сотворених істот. Проте, внаслідок обмеженості людського розуміння і концептуальних можливостей, ми можемо говорити про відношення у Бозі лише аналогічно, спираючись на духовні принципи, а не на матеріальні реалії. Тому в контексті Тройці, відношення, які існують між Божими Особами, потребують спеціального богословського аналізу і здебільшого подаються через аналогії, щоб дати можливість людям хоча б частково осягнути таїнство Божої єдності і розрізненості¹²⁸.

Аналіз біблійних текстів, таких як Мт. 17, 15: «... каже: *«Господи, змилуйся над моїм сином, бо він причинний і тяжко нездужає: часто кидається в огонь, часто й у воду»*¹²⁹ та Ів. 15, 26: *«Як прийде Утішитель, якого зішлю вам від Отця, Дух істини, який від Отця походить, то він і свідчитиме за мене»*¹³⁰, вказує на те, що в Бозі існують певні відношення між Його Особами. В першому випадку мова йде про Сина, у відношенні до якого показано певний особливий зв'язок з Отцем, який породжує Сина в часі, хоча і зберігається ідея їх вічної єдності. Другий текст, який стосується Святого Духа, підтверджує також реальність

¹²⁷ Див. Додаток Д. Рис. 4. Відношення у Триєдиному Бозі.

¹²⁸ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 26-35.

¹²⁹ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 27.

¹³⁰ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 132.

відношення між Духом, Отцем та Сином, відображаючи динаміку відносин всередині Тройці¹³¹.

На основі цих біблійних свідчень та вчень Отців Церкви можна зробити висновок, що у Бозі існують відношення, які є:

- *очевидними* – вони виявляються в певних діях або словах, які є доступними для розуміння людиною через прямі біблійні свідчення;
- *іманентними* – ці відношення не є результатом зовнішніх факторів чи впливів, вони є внутрішньо притаманними і є частиною самої сутності Божої природи;
- *субстанціональними* – ці відношення визначають саму сутність Божих Осіб і є невід’ємними від їхнього буття, тому вони зберігаються у вічності й є фундаментальними для існування Тройці як єдиного Бога¹³².

Поняття відношення в контексті Тройці не можна трактувати так, як воно застосовується до створених істот, оскільки Божі відношення виявляються в абсолютній єдності і одночасній розрізненості Осіб, що є основою християнського вчення про Пресвяту Тройцю¹³³. Ці відношення не піддаються повному розумінню, оскільки вони є трансцендентними і виходять за межі людського досвіду. У зв’язку з цим важливо підкреслити, що відношення між Особами Пресвятої Тройці є фундаментальними для розуміння божественної природи, а також мають глибоке теологічне значення для людського сприйняття Бога. Іманентність цих відносин вказує на те, що ці взаємозв’язки не виникають через зовнішні причини чи зміни, але є необхідною частиною самого Божого буття. Вони є вічними, безпочатковими і самодостатніми, оскільки Бог є актом самого себе, у якому кожна з Осіб Тройці існує не через залежність від чогось поза собою, але в межах єдиного божественного буття.

Особливістю цих відносин є також їх субстанціональність. Вони не є випадковими чи транзиторними зв’язками, що з’являються та зникають у

¹³¹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов’я. Львів: Місіонер, 1997. С. 199.

¹³² Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов’я. Львів: Місіонер, 1997. С.199-200.

¹³³ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 36-42.

процесі часу або під впливом змінних обставин. Відношення між Отцем, Сином і Святим Духом є дійсними, постійними і необхідними для підтримки єдності Божої природи. Таким чином, Тройця не є лише трьома окремими особами, що існують поруч одна з одною, але є однією єдиною сутністю, у якій кожне відношення є глибоко вкорінене у божественній реальності. Це робить неможливим будь-яке уявлення про розділення або суб'єктивні зміни між Особами Тройці, оскільки всі три Особи є одночасно єдиними та відмінними, не порушуючи єдності Божої сутності¹³⁴.

Важливо зазначити, що богословська наука, розглядаючи ці відношення, намагається знайти аналогії, які могли б допомогти людині зрозуміти цей складний божественний феномен, але завжди з обережністю, щоб не знизити і не спростити таїнство Тройці¹³⁵. Тому порівняння з людськими відносинами, хоча й можуть бути корисними для кращого розуміння, але вони завжди залишаються лише наближеними. Людські відношення, навіть на найглибших рівнях духовного досвіду, є створеними та обмеженими, тоді як відношення між Божими Особами є абсолютними і незмінними. Саме тому богослови часто зазначають, що будь-яка аналогія, що застосовується до відносин у Бозі, має лише допоміжний характер і не здатна вичерпно передати всю повноту божественної реальності¹³⁶.

Згідно з ученням святих Отців Церкви, відношення між Божими Особами є основою не тільки для розуміння Божественної природи, але й для християнського сприйняття спасіння людини. Божественна Тройця, як єдине ціле, творить, відновлює та спасує світ. Божественні відношення не є відокремленими від процесу спасіння, адже кожна з Осіб Тройці бере участь у відкупленні людства – Отець через створення, Син через вочлочення та викуплення, а Святий Дух через освячення та освітлення¹³⁷.

¹³⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 200.

¹³⁵ Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з латин. Р. Паранько, Ф. Ковальський, О. Левко / Український католицький університет. Львів: Свічадо, 2014. С. 266-267.

¹³⁶ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 36-42.

¹³⁷ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 200.

Таким чином, розуміння відносин у Бозі є не лише теоретично важливим, а й практично необхідним для християнського вірування та життя. Вони не лише пояснюють внутрішню сутність Божої єдності і різноманітності, але й відкривають глибокі горизонти для досягнення Божої любові, милосердя і благодаті, через які людині дарується спасіння. Це відношення не є чимось абстрактним, але виявляється в конкретних актах Божої присутності у світі, в історії спасіння і в особистому досвіді кожного віруючого.

Таким чином, богословське розуміння відношень у Бозі допомагає глибше усвідомити важливість Тройці для християнської віри, відкриває перед людиною таємницю божественного життя і дає їй ключ до розуміння власного спасіння в контексті вічної єдності Отця, Сина і Святого Духа¹³⁸.

Згідно з думкою св. Августина, розгляд відносин у Бозі надає нам глибше розуміння божественної єдності та різноманітності. Вітцівство, синівство та надхнення (чинне й пасивне) складають чотири відносини, три з яких безпосередньо пов'язані з сутністю Святої Тройці. Проте варто звернути увагу на те, що ці відносини не є окремими або самостійними концепціями, які існують без необхідної взаємозв'язку. Всі вони взаємопов'язані і складають єдину цілісність божественного буття, яке на практиці виявляється через діяльність кожної з Осіб Тройці¹³⁹.

1. *Вітцівство* є відношенням, яке визначає Особу Отця як джерело існування Сина. Це відношення не є результатом дії або змін, воно є вічним і безпочатковим, тобто, Отець є джерелом Сина, але без початку часу. Це вказує на внутрішню необхідність божественної природи, де кожна Особа вічно існує у відношенні до іншої.
2. *Синівство* є відношенням, яке визначає Особу Сина як ту, яка походить від Отця. Відношення Сина до Отця є динамічним, але також безпочатковим і вічним. Син не є створеним, але є рівно-спільним з Отцем у Божій сутності.

¹³⁸ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 55-57.

¹³⁹ Див. Додаток Е. Рис. 5. Чотири відношення, з яких три становлять Святу Тройцю (за св. Августином).

Це відношення підтверджує ідею єдності між Отцем і Сином, хоча вони залишаються особами, що відрізняються в особистісному аспекті¹⁴⁰.

3. *Надхнення чинне (aspiratio activa¹⁴¹)*, хоч і не є самотійним відношенням, але є необхідною частиною божественного діяння, яке виникає в результаті вічної любові та взаємодії між Отцем та Сином. Це відношення також підтверджує, що кожна з Осіб Пресвятої Тройці бере участь у взаємодії, що відбувається на рівні духовної, інтелектуальної та моральної єдності.
4. *Надхнення пасивне (aspiratio passiva¹⁴²)* визначає Святого Духа як того, хто є результатом взаємодії Отця і Сина, що надихає його на діяння та творення. Проте важливо зазначити, що це надхнення не є відокремленим або відмінним від інших відносин, а є результатом тієї ж самої взаємної любові між Отцем та Сином. Святого Духа не можна розглядати окремо, тому що він є взаємною дією між Отцем і Сином, що підтверджує глибоку єдність Тройці¹⁴³.

Не можна забувати, що хоча св. Августин виокремлює ці чотири відношення, з яких три є важливими для визначення Святої Тройці, надхнення чинне не має відмінності від вітцівства та синівства. Усі ці відношення вказують на спільну дію між трьома Особами Тройці, яка забезпечує їх внутрішню єдність і гармонію. Кожна Особа в своєму відношенні є рівною і одночасно відмінною, і ці відношення не можна сприймати як окремі елементи, які існують незалежно один від одного. Вони формують незмінну єдність божественного буття, яке є абсолютно єдиним, але одночасно виявляється в трьох різних Особах¹⁴⁴.

Розглядаючи детальніше ці відношення, ми можемо помітити, що кожне з них має своє специфічне значення в контексті взаємодії Осіб Пресвятої Тройці. Вітцівство і синівство визначають не тільки походження кожної з Осіб, а й спосіб

¹⁴⁰ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 200.

¹⁴¹ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁴² Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁴³ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 200.

¹⁴⁴ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 55-56.

їх внутрішньої єдності, що є абсолютно необхідним для підтримання божественної гармонії¹⁴⁵.

Вітцівство як відношення, що характеризує Отця, вказує на його роль у вічному акті народження Сина. Це народження не є створенням чи зміною, а є вічним і безпочатковим актом, який є однозначно унікальним у своїй природі. Отець є джерелом Сина, але без будь-якого початку часу, що підкреслює безмежність і трансцендентність Божої природи. Це відношення не лише показує походження Сина, але й вказує на глибокий аспект любові та єдності між Отцем і Сином, адже Син не існує поза Отцем, а лише в Його вічному відношенні¹⁴⁶.

Синівство, своєю чергою, розкриває важливу роль Сина як того, хто є «посланцем» і «образом» Отця, але в той же час не відокремлений від Його божественної сутності. Відношення синівства не можна трактувати як стан створеності або підлеглості, оскільки Син є рівним з Отцем у всьому, що стосується божественності¹⁴⁷. Тому, хоч і є особою, що «походить» від Отця, Син є рівним йому, відмінним, але ідентичним у природі. Це підтверджує важливу догматичну істину, що в Бозі існує єдність і різноманітність водночас¹⁴⁸.

Надхнення чинне (aspiratio activa) виявляється як наслідок взаємодії між Отцем і Сином. У цьому випадку йдеться про дію, яка є активною, бо вона здійснюється в результаті любові та єдності між цими двома Особами. Надхнення активне, хоча й не є самостійним відношенням, але відображає дію, що протікає через внутрішню єдність між Отцем і Сином, що дозволяє Святому Духу бути втіленням цієї єдності в процесі творіння. Це надхнення є важливим для розуміння божественної творчої діяльності, де кожна Особа Тройці активно бере участь у творенні та утриманні світу¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 55-56.

¹⁴⁶ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 200.

¹⁴⁷ Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з латин. Р. Паранько, Ф. Ковальський, О. Левко / Український католицький університет. Львів: Свічадо, 2014. С. 266.

¹⁴⁸ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 55-56.

¹⁴⁹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 200.

Надхнення пасивне (aspiratio passiva) як відношення до Святого Духа вказує на Його дію, яка є результатом взаємодії між Отцем і Сином¹⁵⁰. Святе Духовне надхнення не є власним початком чи дією Святого Духа як окремої Особи, а є відображенням і виявом божественної любові між Отцем і Сином. Це відношення підтверджує те, що Святого Духа не можна відокремити від Отця та Сина, адже Його дія є результатом вічної взаємодії між цими двома Особами. Тому, хоч Святого Духа й розглядають як Особу, Його діяльність завжди є відображенням і втіленням божественної любові та єдності Тройці¹⁵¹.

Отже, з погляду св. Августина, ці чотири відношення не є випадковими чи взаємно незалежними, а взаємно переплетені й утворюють єдину божественну реальність, яка є водночас внутрішньо єдиною та особистісно розрізненою. Кожна з Осіб Тройці існує в безперервній взаємодії, що визначає їхню божественну сутність і природу¹⁵². Вітцтво визначає суть Отця, синівство – суть Сина, а надхнення чинне і пасивне вказують на взаємодію та спільну діяльність між Отцем, Сином і Святим Духом¹⁵³.

Важливим є розуміння, що ці відношення, хоч і є самотніми, не існують поза єдністю Божої сутності. Вони лише виявляються в божественному бутті, яке є абсолютною єдністю. Всі ці відношення є вічними і незмінними, і тому вони не повинні розглядатися як різні елементи, що складають Божественну Тройцю, а повинні бути зрозумілі як вияв однієї, цілісної Божої сутності, в якій кожна Особа є рівною і взаємно взаємопов'язаною¹⁵⁴.

Таким чином, концепція відношень у Бозі, яка є результатом роздумів св. Августина, надає глибоке розуміння природи Святої Тройці. Ці відношення не тільки визначають особистісну ідентичність кожної з Осіб Тройці, але й свідчать про їхню взаємну єдність та гармонію, яка виявляється у всьому божественному

¹⁵⁰ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 55-56.

¹⁵¹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 200.

¹⁵² Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 188-191.

¹⁵³ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 56.

¹⁵⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 200.

творінні і діянні. Це вчення, хоча і не є догматом віри, є надзвичайно важливим для розуміння глибини і багатства божественного буття та є основою для подальших богословських роздумів про природу Бога в християнському вченні.

Таким чином, у богословському дискурсі визначають три фундаментальні відношення, що існують у Бозі: *вітцівство*, *синівство* та *пасивне надхнення*. Ці відношення є не лише дійсними та онтологічно відмінними, а й конституують особистісний вимір кожної з Осіб Пресвятої Тройці.

Вітцівство визначає ідентичність Отця як Того, хто є джерелом народження Сина у предвічності, що відповідає вченню про єдиносущність Отця і Сина. *Синівство*, у свою чергу, вказує на відношення Сина до Отця як єдинородного, що має спільну з Ним божественну природу¹⁵⁵. *Пасивне надхнення* є відношенням, що характеризує Святого Духа, оскільки Він походить від Отця і Сина, як це було сформульовано в богословській традиції латинського Заходу. Ці відношення не лише окреслюють внутрішню структуру Божественного буття, а й є принципами ідентифікації Осіб Пресвятої Тройці¹⁵⁶. Важливо зазначити, що дана концепція, хоч і є глибоко вкоріненою в християнській богословській традиції, не є догматично визначеною, а належить до сфери богословської науки. Це дозволяє вести подальші дослідження та інтерпретації, спрямовані на глибше розкриття та усвідомлення таїнства Божого буття¹⁵⁷.

У контексті тринітарного богослов'я розрізнення осіб Пресвятої Тройці через їхні відношення відіграє принципову роль у християнській доктрині про Бога¹⁵⁸. Відношення між Отцем, Сином і Святим Духом є не просто характеристиками їхньої взаємодії, а сутнісними ознаками, які виявляють спосіб їхнього буття в єдиній Божественній природі.

¹⁵⁵ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 190-191.

¹⁵⁶ Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з латин. Р. Паранько, Ф. Ковальський, О. Левко / Український католицький університет. Львів: Свічадо, 2014. С. 266.

¹⁵⁷ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 200.

¹⁵⁸ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 56-57.

Відповідно до класичної тринітарної концепції, Отець є джерелом божественного буття, але водночас Його вітцівство не є актом творіння, а внутрішнім божественним процесом народження Сина. Це народження слід розуміти як одвічний акт, у якому Син отримує усе буття від Отця, залишаючись із Ним єдиносущним. Подібним чином Святого Духа традиційно розглядають як Того, хто походить від Отця через Сина (за східною традицією) або від Отця і Сина (за західною традицією), що зумовлює Його особистісне буття у Божественній Тройці.

Оскільки всі ці відношення мають іманентний характер, вони є вічними та незмінними. Вони не є випадковими чи зовнішніми, як у сотворених істот, а натомість тотожні самій сутності Бога. Саме тому традиція, що ґрунтується на працях Отців Церкви, розглядає ці відношення не як щось додаткове до Божественної природи, а як те, що внутрішньо визначає її трипостасний характер¹⁵⁹.

Додатково слід підкреслити, що тринітарні відношення, які утверджують особу кожної з Осіб Пресвятої Тройці, відрізняються від будь-яких сотворених відносин¹⁶⁰. Вони не передбачають субординації чи розділення, оскільки всі три Особи мають спільну божественну сутність. Це означає, що кожна Особа володіє усією повнотою Божества, проте водночас їхня ідентичність визначається взаємними відношеннями, що уможливлюють їхнє розрізнення¹⁶¹.

Таким чином, аналіз біблійних текстів, зокрема вчення про народження Сина (Мт. 17, 15: *«... каже: «Господи, змилуйся над моїм сином, бо він причинний і тяжко нездужає: часто кидається в огонь, часто й у воду»*¹⁶²) та походження Святого Духа (Ів. 15, 26: *«Як прийде Утішитель, якого зішлю вам від Отця, Дух*

¹⁵⁹ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 42-43.

¹⁶⁰ Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з латин. Р. Паранько, Ф. Ковальський, О. Левко / Український католицький університет. Львів: Свічадо, 2014. С. 266-267.

¹⁶¹ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 57.

¹⁶² Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 27.

істини, який від Отця походить, то він і свідчитиме за мене»¹⁶³), у поєднанні з традицією святоотцівської думки, дає підстави стверджувати, що внутрішнє життя Бога розкривається через відношення, які є сутнісними для Його буття. Водночас, попри значну богословську розробленість цього питання, тринітарна доктрина залишається таїнством, яке перевершує людське розуміння, а її повне осягнення можливе лише в перспективі есхатологічного сопричастя з Богом¹⁶⁴.

Отже, тринітарна доктрина, заснована на біблійному одкровенні та богословській традиції, засвідчує, що внутрішнє життя Бога проявляється через відношення між Особами Пресвятої Тройці. Вітцівство Отця, синівство Сина та пасивне надхнення Святого Духа є не лише засобами розрізнення осіб, але й фундаментальними аспектами божественного буття, які перебувають у повній єдності сутності.

Завдяки цим відношенням християнське богослов'я розкриває єдність Бога не як сукупність окремих індивідуальностей, а як єдине Божественне буття, що існує в трьох Особах¹⁶⁵. Це не лише метафізична категорія, але й основа для розуміння Божого об'явлення та Його дії у світі. Таким чином, наука про божественні відношення відіграє важливу роль у християнському богослов'ї, хоча й не належить до догматичних визначень віри, а залишається сферою богословської рефлексії. Вона дозволяє глибше усвідомити внутрішню логіку тринітарного богослов'я та наблизитися до розуміння таїнства Пресвятої Тройці, яке залишається невичерпним для людського розуму.

¹⁶³ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 132.

¹⁶⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 200.

¹⁶⁵ Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з латин. Р. Паранько, Ф. Ковальський, О. Левко / Український католицький університет. Львів: Свічадо, 2014. С. 267-268.

2.2. Поняття «особи» в тринітарному богослов'ї та вчення про *περιχώρησις*

У богословській та філософській традиціях християнства терміни *πρόσωπον*¹⁶⁶ (*prosopon*) та *ὑπόστασις*¹⁶⁷ (*hypostasis*) відіграли ключову роль у формуванні доктрини про Святу Тройцю та христологію. Упродовж перших століть ці поняття зазнали еволюції та уточнення, особливо під впливом богословських дискусій, які мали на меті пояснити взаємовідношення Осіб Пресвятої Тройці¹⁶⁸.

Важливу роль у цьому процесі відіграв Тертуліан († після 220 р.), який намагався висловити таємницю Тройці засобами латинської мови та юридичної термінології. Він увів поняття «*persona*», яке стало відповідником грецького «*πρόσωπον*¹⁶⁹», та сформулював знамениту тезу: «*tres personae, una substantia*» – «три Особи, одна сутність»¹⁷⁰¹⁷¹. Його богословські пошуки мали значний вплив на подальший розвиток тринітарного вчення, хоча на той час ще не існувало загальноприйнятого термінологічного розрізнення між *πρόσωπον* та *ὑπόστασις*.

Поступове уточнення цих понять відбулося завдяки працям Каппадокійських Отців (Василій Великий, Григорій Назіанзін, Григорій Нисський), які відмежували *ὑπόστασις* від *οὐσία* (сутність) і тим самим заклали основу для класичного богословського розуміння Тройці: *μία οὐσία, τρεῖς ὑποστάσεις* (одна сутність, три іпостасі). Таке розрізнення дозволило уникнути як модалізму (заперечення реальної відмінності між Особами), так і тритеїзму (поділу Божества на три окремі сутності)¹⁷².

У середньовічній схоластичній філософії поняття «особа» отримало чітке визначення, що закріпилося в латинській традиції. Особливий внесок у цей процес зробив римський філософ і богослов Боецій († 524), який сформулював

¹⁶⁶ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁶⁷ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁶⁸ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 201.

¹⁶⁹ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁷⁰ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁷¹ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 38.

¹⁷² Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 201.

класичне визначення особи: «*rationalis naturae individua substantia*¹⁷³» – «індивідуальна субстанція раціональної природи». Це визначення стало основоположним у подальших богословських дискусіях і залишалося нормативним у схоластичній традиції.

Термінологічний розвиток поняття «особа» у християнському богослов'ї відбувався поступово, через багатовікові дискусії та уточнення. Визначення, запропоновані Отцями Церкви та схоластами, сформували основу для догматичного вчення про Святу Тройцю, яке стало невід'ємною частиною християнської ортодоксії¹⁷⁴.

Після формування основ тринітарного вчення у працях Отців Церкви та схоластичних мислителів подальший розвиток поняття «особа» (лат. *persona*, гр. *πρόσωπον*, *ὑπόστασις*) тривав у контексті як тринітарної, так і христологічної дискусії. У VI–VII століттях це поняття отримало подальше уточнення завдяки рішенням Вселенських соборів, які зосереджувалися на розрізненні божественної та людської природи в Ісусі Христі.

Однією з ключових богословських дискусій було питання єдності двох природ у Христі. У V столітті Несторій заперечував єдність особи Христа, розрізняючи в Ньому дві суб'єктності – божественну та людську. Його погляди були засуджені на Єфеському соборі (431 р.), де було затверджено істину про єдину особу Христа, в якій поєднуються дві природи.

Пізніше, на Халкедонському соборі (451 р.), була сформульована догматична формула: «Єдиний і той самий Христос, Син, Господь, Єдинородний, визнаний у двох природах, без змішання, без зміни, без поділу і без розлучення...»¹⁷⁵.

Це рішення мало ключове значення для розуміння терміна *ὑπόστασις*¹⁷⁶, оскільки підкреслювало, що дві природи (божественна і людська) нерозривно поєднані в одній іпостасі Сина Божого¹⁷⁷. Відтак було остаточно закріплено, що

¹⁷³ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁷⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 201.

¹⁷⁵ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 201.

¹⁷⁶ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁷⁷ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 42-43.

поняття *ὑπόστασις* у богословському контексті означає конкретну особу, яка має сутність та властивості, властиві їй. Після періоду Вселенських соборів поняття «особи» отримало подальше осмислення в латинській богословській традиції. Велике значення в цьому контексті мали праці таких схоластичних мислителів, як Ансельм Кентерберійський, Петро Ломбардський та Фома Аквінський.

Фома Аквінський у своїй «*Summa Theologiae*» визначає особу як «*subsistens distinctum in natura rationali*¹⁷⁸» (окремо існуюче в раціональній природі). Він підкреслює, що особа є конкретним носієм природи, але не ототожнюється з нею, що важливо для розрізнення Осіб у Святій Тройці, які мають одну сутність, але залишаються різними особами. Аквінат також розглядав питання взаємопроникнення Осіб у Бозі (*περιχώρησις*¹⁷⁹ – перихорез), що означає, що кожна Особа Тройці не існує окремо від інших, а цілком перебуває в єдності з ними. Це вчення, відоме ще з патристичної традиції, отримало детальне філософське обґрунтування у схоластиці та стало важливим елементом католицької тринітарної доктрини¹⁸⁰.

У східному богослов'ї особлива увага приділялася поняттю *ὑπόστασις* у контексті триєдиного Бога. Візантійські богослови, зокрема Максим Сповідник і Йоан Дамаскин, розглядали особу не лише як носія природи, а й у динамічному аспекті – як спосіб буття. Йоан Дамаскин у праці «*Точний виклад православної віри*» зазначає: «У Бога три іпостасі, кожна з яких володіє усією повнотою божественної природи, але відрізняється від інших за особистими властивостями». Це визначення перегукується з латинською традицією, але має більш екзистенційний характер, наголошуючи на унікальності способу буття кожної Особи¹⁸¹.

Осмислення поняття «особа» мало ключове значення для розвитку християнської антропології та еклезіології. У контексті антропології воно стало основою для розуміння людської особистості як унікального, вільного та

¹⁷⁸ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁷⁹ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁸⁰ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 201.

¹⁸¹ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 44. / Пор. Йоан Дамаскин. Точний виклад православної віри I, 7.

відповідального суб'єкта. В еклезіологічному аспекті вчення про Трійцю визначає модель єдності Церкви, яка, за словами святого Августина, є «*образом і подобою Пресвятої Тройці*». Також це вчення вплинуло на концепцію взаємовідносин у спільноті віруючих, оскільки Трійця виступає прообразом любові та єдності у християнській громаді¹⁸².

Поняття *πρόσωπον* та *ὕποστασις* у християнському богослов'ї пройшли довгий шлях розвитку, починаючи з перших дискусій про Трійцю та христологію і завершуючи їхнім уточненням у схоластиці та православній традиції. Це вчення стало не лише догматичною основою християнської віри, а й важливим елементом християнської антропології та еклезіології, впливаючи на розуміння людської особистості та природи Церкви.

У богословському дискурсі поняття «*особа*» у відношенні до Бога можемо застосовувати лише аналогічно, оскільки божественна особа не є тотожною людській особистості, а є трансцендентною реальністю, що виходить за межі людського розуміння. Формулюючи твердження: *Бог Отець, Син Божий і Дух Святий є Особами*, слід мати на увазі, що кожна Особа Тройці не є окремим божеством, а становить єдине Божественне єство, відрізняючись лише за іпостасними властивостями¹⁸³.

Окрім філософсько-богословських міркувань, додаткову основу для вчення про Трійцю становлять біблійні тексти, які описують діяльність Отця, Сина і Святого Духа в категоріях, притаманних особі. Зокрема, кожна з Осіб Святого Трійединого Бога виявляє волю, інтелект і здатність до міжособистісного спілкування:

- *Бог Отець* виступає як Творець і Вседержитель, який промовляє та встановлює завіт з людством (Бут. 1, 1, Вих. 3, 14, Іс. 63, 16).
- *Син Божий* є Словом (Логосом), що стало плоттю (Ів. 1, 14), Він виявляє особисту волю у Гетсиманському саду (Лк. 22, 42) і обіцяє бути з учнями до кінця віку (Мт. 28, 20).

¹⁸² Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 202.

¹⁸³ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 44-45.

- *Святий Дух* діє як Утішитель (гр. *Παράκλητος*), що навчає, наставляє та сходить на апостолів (Ів. 14, 26, Діян. 2, 4).

Усі ці біблійні свідчення вказують на те, що кожна Особа Тройці є не просто проявом Бога, а дійсно має іпостасну реальність, здійснюючи діяльність, властиву особі.

Визначення Бога як Трьох Осіб в єдиній природі було остаточно уточнене в перших віках християнства на Вселенських соборах, таких як Нікейський (325), Константинопольський (381), Ефеський (431) та Халкедонський (451). Саме на них було вироблено богословську термінологію, що виражає таємницю Триєдиного Бога:

- *Омоусіос* (*ὁμοούσιος*) – єдиносущність Осіб Тройці.
- *Перихорезис* (*περιχώρησις*) – взаємопроникнення Осіб у Божественному єстві.
- *Гіпостасисне розрізнення* (*ὑποστάσεις*) – визнання трьох Осіб без поділу єдиної сутності¹⁸⁴.

Особливу роль у формуванні термінології відіграв Атанасій Олександрійський, Василій Великий, Григорій Богослов та Григорій Ниський.

У цьому контексті важливим є також фрагмент листа Папи Діонісія (260–268), в якому він стверджує: *«Слово Божє повинно бути злучене з Богом усіх речей, а Дух Святий як любов у Ньому перебувати і тривати, і тому можна стверджувати, що Божя Тройця зводиться до єдиного Божества (...) і творить суверенну єдність осіб»*¹⁸⁵. Це свідчення є ще одним підтвердженням ранньої богословської рефлексії над таємницею Святої Тройці, яка отримала свою догматичну завершеність у постановах Вселенських соборів. Таким чином, термін *«особа»* у відношенні до Бога використовується не в антропологічному, а в богословському сенсі, підкреслюючи одночасно і єдність божественної природи, і реальне розрізнення Осіб Тройці¹⁸⁶.

¹⁸⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 202.

¹⁸⁵ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 202

¹⁸⁶ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 44-45.

Істина про існування в Бозі трьох Осіб та однієї природи належить до догматів віри урочистого навчання (*De fide divina catholica definita*). Це означає, що вона була офіційно проголошена Церквою як обов'язкова до віри і становить сутнісну основу християнського богослов'я¹⁸⁷.

Три Особи у Бозі – Отець, Син і Святий Дух – мають одну божественну природу та взаємно співпроникають (*περιχώρησις*), що забезпечує їхню рівність у діянні¹⁸⁸. Даний принцип ґрунтується на єдності Божої сутності та передбачає, що в жодному акті Божого діяння назовні не бере участі лише одна Особа, адже предметом кожного божественного акту є сама Божа природа, а не будь-яка окрема Іпостась. Цей принцип формулюється в класичному богослов'ї як: *Opera Dei ad extra communia sunt* – «Усяке Боже діяння назовні є спільним для всіх Божих Осіб»¹⁸⁹.

Аргументація щодо спільності Божих діянь отримала офіційне підтвердження в навчанні Церкви, зокрема на IV Лятеранському Соборі (1215), де було підкреслено єдність дій Отця, Сина і Святого Духа у створенні, спасінні та освяченні світу. Отці Церкви, аналізуючи таємницю Тройці, використовували образ взаємопроникнення (*περιχώρησις*), пояснюючи його аналогією явища дифузії у рідинах. Перихорез характеризується трьома основними аспектами:

- *Окремість Осіб* – кожна Особа Тройці має свою іпостасну характеристику: Отець нерожденний, Син народжується від Отця, Дух Святий исходить від Отця (у латинській традиції також від Сина).
- *Тотожність природи* – всі три Особи мають єдину божественну сутність, тобто однакову природу, що єдина у своїх атрибутах.
- *Життєва спільнота* – Особи Тройці перебувають у досконалій єдності буття, пізнання та любові¹⁹⁰.

Святе Письмо підтверджує взаємопроникнення Божих Осіб через Христові слова, які вказують на внутрішню єдність Отця та Сина:

¹⁸⁷ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 202.

¹⁸⁸ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 38.

¹⁸⁹ Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁹⁰ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 202.

- «Ніхто й ніколи Бога не бачив. Єдинородний Син, що в Отцевому лоні, той об'явив» (Ів. 1, 18).
- «Хто мене бачив, той бачив Отця. Як же ти говориш: Покажи нам Отця? Невже не віруєш, що я в Отці, а Отець у мені? Слова, які проказую до вас, не від себе проказую. Отець, який перебуває в мені, він творить діла» (Ів. 14, 9-10).

Ці уривки свідчать про те, що Ісус Христос має повну єдність з Отцем, і Його присутність є водночас присутністю самого Бога.

Догмат віри про взаємопроникнення Божих Осіб (*De fide divina catholica definita*) є фундаментальним у християнському богослов'ї. Він ґрунтується на Святому Письмі та Святоотцівській традиції і був догматично утверджений у навчанні Церкви. Перихорез Божих Осіб виражає досконале єднання трьох Іпостасей в одній божественній природі та є основою християнського вчення про Святу Трійцю.

Перихорез (*περιχώρησις*), або взаємопроникнення Божих Осіб, є безпосереднім наслідком їхньої єдиносущності (*ὁμοούσιος*). Це означає, що кожна з Осіб не тільки має одну і ту ж природу, а й перебуває в повній єдності буття та дії з іншими Особами. Догматичне затвердження цього принципу відбулося на Першому Нікейському Соборі (325), де було засуджено аріанство, яке заперечувало повну божественність Сина Божого.

Формула взаємопроникнення Божих Осіб ґрунтується на трьох аспектах внутрішнього життя Пресвятої Тройці:

1. *Отцівство Бога Отця (Paternitas Dei Patris):*

- Отець є *ἀρχή* (початком) у Тройці, але не в сенсі часового чи субстанційного переваги, а як джерело (*principium*) божественного буття через народження Сина і ісходження Духа Святого.

2. *Народження Сина Божого (Generatio Filii):*

- Вічне народження Сина від Отця є актом, у якому Отець повністю передає Синові свою божественну природу. Це народження є

«безчасовим» (*generatio aeternalis*), тобто позачасовим, що підтверджується словами Євангелія:

- «Я і Отець – одно» (Ів. 10, 30).
- «Все, що має Отець, моє» (Ів. 16, 15).

3. Сходження Святого Духа (*Processio Spiritus Sancti*):

- Дух Святий ісходить (*ἐκπορεύεται*) від Отця (у східній традиції) або від Отця і Сина (*Filioque*, у західній традиції). Ісходження Святого Духа є вічним актом любові між Отцем і Сином, що зумовлює нерозривну єдність Осіб.
- «А Утішитель, Дух Святий, що його Отець пошле в моє ім'я, той навчить вас усього» (Ів. 14, 26)¹⁹¹.

Перихорез має важливі наслідки для християнського богослов'я, оскільки він:

1. *Забезпечує єдність у множинності* – три Особи мають одну природу і діють нероздільно.
2. *Гарантує рівність Осіб* – жодна Особа не має більшої чи меншої божественності.
3. *Пояснює принцип «єдиного Бога в трьох Особах»* – Бог не є трьома окремими субстанціями, а однією сутністю, що існує у трьох іпостасях.

Перихорез і відкуплення людства

Доктрина взаємопроникнення Божих Осіб має безпосередній зв'язок із Христологією та сотеріологією. У богослов'ї Церкви відкуплення людства пояснюється через участь усіх трьох Осіб у справі спасіння:

- *Отець посилає Сина (missio Filii)*, що втілюється задля спасіння людства.
- *Син виконує місію спасіння*, стаючи людиною і приносячи себе у жертву.
- *Дух Святий освячує та оновлює світ*, діючи у Церкві.

¹⁹¹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 202.

З огляду на це, традиційний принцип *Opera Trinitatis ad extra indivisa sunt*¹⁹² («Діяльність Тройці назовні є неподільною») означає, що хоча кожній Особі приписується окремий аспект спасіння, жодна з них не діє ізольовано від інших.

Перихорез є центральним поняттям тринітарного богослов'я, що пояснює єдність Божих Осіб у їхній відмінності. Ця істина, яка була догматично затверджена в рішеннях Вселенських Соборів і пояснена Отцями Церкви, є основою християнського розуміння Бога як Тройці. Взаємопроникнення Божих Осіб є не лише метафізичним принципом, а й основою спасительної дії Бога у світі¹⁹³.

Отже, перихорез, або взаємопроникнення Божих Осіб, є одним з основних теологічних принципів, що виявляє глибину єдності та взаємодії між Трьома Особами Пресвятої Тройці. Цей догмат, засвідчений через історичні соборні визначення, не лише акцентує на рівності та неподільності Божих Осіб, але й пояснює їхню дієвість у здійсненні Божого задуму спасіння людства.

Принцип *Opera Trinitatis ad extra indivisa sunt* наголошує на тому, що вся Божественна дія, спрямована до світу, є спільною і неподільною серед трьох Осіб Тройці. Це підтверджує і християнське розуміння спасіння: відкуплення, освячення та оновлення людства здійснюється за активної участі всіх Трьох Осіб, що діють у гармонії та єдності.

Теологічне вивчення перихорезу відкриває глибокий вимір християнської доктрини, який підкреслює не лише метафізичну єдність Тройці, але й єдність їхніх діянь. Це також має важливе практичне значення для християнської духовності та віри, бо допомагає вірним краще розуміти та відчувати живу присутність і дію Тройці у кожному аспекті їхнього духовного життя та спасіння.

Таким чином, перихорез є важливою основою християнської теології, яка поглиблює розуміння Тройці як єдиного, але в той самий час тріадичного Бога, що є джерелом і здійснювачем усіх добрих дій у світі.

¹⁹² Див. Термінологічний словник. Додаток И.

¹⁹³ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 203.

2.3. Єдине діяння Тройці та його сприйняття у традиції Церкви

Святе Письмо містить численні вказівки на єдність діяння Осіб Пресвятої Тройці, що є фундаментальним аспектом християнського богослов'я¹⁹⁴. Зокрема, у Євангелії від Йоана (Ів. 16, 15: *«Усе, що Отець має, має. Тим-то й сказав я вам, що він з мого візьме і звістить вам»*¹⁹⁵). Цей уривок вказує на онтологічну спільність між Отцем і Сином, що впливає з єдиносущності їхньої природи. Христос засвідчує, що все, що має Отець, належить і Йому, а Дух Святий, діючи у світі, звіщає те, що походить від Сина. Таким чином, це твердження підкреслює єдність діяння Тройці та відсутність поділу у Божій дії, хоча кожна Особа має свою іпостасну відмінність¹⁹⁶.

Подібним чином, у Першому посланні до Коринтян (1 Кор. 12, 4-6: *«Є і між дарами різниця, але Дух той самий; різниця теж і між служінням, але Господь той самий. Різниця є і між ділами, але Бог той самий, який усе в усіх робить»*¹⁹⁷) апостол Павло пояснює єдність Божої дії через різні дари, служіння і діла. Тут Павло послідовно вказує на Духа Святого, Господа (якого в контексті новозавітної термінології можна ототожнити з Христом) і Бога (що найчастіше вказує на Отця), акцентуючи на тому, що хоч існує множинність дарів і служінь, їхнім джерелом є одна й та сама Божа дійсність.

Таким чином, з цих біблійних уривків впливає кілька фундаментальних богословських висновків щодо єдиного діяння Тройці:

1. *Єдність у володінні божественними атрибутами.* Христове твердження про те, що все, що має Отець, належить також Йому, засвідчує єдиносущність Осіб Святої Тройці. Жодна з Осіб не має окремої, відмінної від інших божественної природи чи атрибутів.

¹⁹⁴ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 38-39.

¹⁹⁵ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 132.

¹⁹⁶ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 203.

¹⁹⁷ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 213.

2. *Спільність зовнішніх діянь Бога*. Апостол Павло наголошує, що дари, служіння і діла хоча й різноманітні, проте виходять від одного й того самого Бога. Це відповідає патристичному твердженню про те, що «*всі зовнішні діяння Бога є спільними всім Особам Святої Тройці*» (лат. *Opera Trinitatis ad extra sunt indivisa*).
 3. *Різнорманітність діяння в історії спасіння*. Попри єдність у дії, кожна Особа Тройці традиційно апропріюється з певною сферою: Отець як Творець, Син як Відкупитель, Дух Святий як Освячувач. Це є лише умовним розрізненням, оскільки у кожному акті Божого діяння бере участь уся Тройця.
 4. *Патристична інтерпретація єдиного діяння Тройці*. Отці Церкви, розмірковуючи над природою Божого діяння, наголошували на тому, що між Особами немає жодної ієрархічної нерівності. Наприклад, св. Августин у своєму творі *Про Трійцю* (лат. *De Trinitate*) підкреслював, що всі дії Бога у світі виходять з єдиного джерела, а відмінність між Особами не впливає на єдність їхньої діяльності.
 5. *Апологетичне значення цього вчення*. Впродовж історії Церкви виникали єретичні погляди, які намагалися розділити діяння Тройці. Наприклад, Петро Абелярд вважав, що лише Отець має повноту сили, тоді як Син і Дух Святий володіють нею лише частково. Подібні ідеї були відкинуті Церквою як такі, що суперечать одкровенню про єдиносущність Тройці¹⁹⁸.
- Біблійні тексти Ів. 16, 15 та 1 Кор 12, 4-6 дають богословське підґрунтя для розуміння єдиного діяння Тройці. Вони підтверджують, що, хоча особові іпостасі Божі мають певні відмінності у способі своєї маніфестації, всі дії Бога у світі є неподільними і належать одночасно Отцю, Сину і Святому Духу. Це вчення залишається одним із ключових аспектів християнської богословської традиції та основою для подальших догматичних роздумів про Святу Тройцю.
- Таке уявлення могло б призвести до хибного розуміння природи Тройці, оскільки передбачало б певну ієрархічну нерівність між Особами Божими.

¹⁹⁸ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 203.

Однак, як підкреслюють Отці Церкви, усі три Особи Пресвятої Тройці є рівними у своїй дії, оскільки їхня сутність єдина і неподільна¹⁹⁹.

У християнській традиції існує принцип *opera Trinitatis ad extra sunt indivisa* («зовнішні діяння Тройці є неподільними»), який означає, що всі дії Бога у світі належать одночасно Отцю, Сину і Святому Духу. Якщо б одна з Осіб мала привілейоване становище у певному діянні, це суперечило б богословському розумінню єдинобожжя та єдиносущності Трьох Осіб²⁰⁰.

Святий Августин у *De Trinitate* пояснює, що всі Божі діяння мають єдине джерело і не можуть бути розділені між Особами. Він використовує аналогію з людською діяльністю – так само як розум, воля і пам'ять у людській душі не можуть діяти окремо одне від одного, так і Отець, Син і Дух Святий діють нероздільно, хоча кожна Особа має свою іпостасну відмінність.

Хоча у богословській традиції певні діяння апропріюються окремим Особам Тройці (творення–Отцю, спасіння–Сину, освячення–Духові Святому), це не означає, що лише вони здійснюють відповідні акти²⁰¹. Навпаки, така апропріація є лише педагогічним засобом пояснення нероздільного діяння Бога. Наприклад, творення світу приписується Отцю, але Писання також навчає, що все було створене через Сина (Ів. 1, 3; Кол 1, 16) і у Святому Дусі (Пс 33, 6). Принцип єдності Божого діяння є основоположним у християнському богослов'ї, оскільки забезпечує цілісне розуміння Пресвятої Тройці без ризику введення нерівності між її Особами.

Аналізуючи біблійні тексти, що стосуються діяльності Божих Осіб, можна помітити, що вони часто підкреслюють як єдність Божого діяння, так і його спільність усім Трьом Особам.

Зокрема, у Ів. 16, 15: «Усе, що Отець має, моє. Тим-то й сказав я вам, що він з мого візьме і звістить вам»²⁰² текст демонструє єдність Отця і Сина, зокрема у володінні Божественними прикметами. Водночас тут проголошується

¹⁹⁹ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 38-39.

²⁰⁰ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 203.

²⁰¹ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 38-39.

²⁰² Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 132.

дія Святого Духа, який звіщає Божественну істину, що також свідчить про єдину участь у діяннях Тройці²⁰³. Апостол Павло у Першому посланні до коринтян (1 Кор. 12, 4–6: «Є і між дарами різниця, але Дух той самий; різниця теж і між служінням, але Господь той самий. Різниця є і між ділами, але Бог той самий, який усе в усіх робить»²⁰⁴) роз'яснює це через різноманіття дарів, служінь і діянь, які, хоча й мають відмінні прояви, все ж походять від єдиного Бога. Цей уривок є одним із найчіткіших біблійних підтверджень того, що всяке діяння Божої благодаті має спільний Божественний початок, хоча й сприймається у світі через різні аспекти. Отже, хоча Святому Духу приписуються дари, Христу – служіння, а Отцю – діяння, насправді всі ці акти єдині в Тройці.

Вчення про єдність діяння Тройці стало основою для догматичних формулювань у вченні Отців Церкви. Наприклад, св. Василій Великий у *De Spiritu Sancto* наголошує, що будь-яке Божественне діяння має триєдиний характер: «Все, що виконується Богом у світі, здійснюється Отцем через Сина у Святому Дусі»²⁰⁵.

Ця формула підкреслює три аспекти єдиного Божого діяння:

- *Отець* є джерелом усякої Божественної дії;
- *Син* є тим, через кого вона відбувається;
- *Святий Дух* завершує її в дійсності творіння.

Святий Августин, продовжуючи цю традицію, в *De Trinitate* стверджує: «Якщо Бог Отець діє, то водночас діє й Бог Син і Святий Дух, бо там, де один, там і інші». Таке бачення єдності Божого діяння запобігає будь-яким формам *субординаціонізму* (вчення, яке проголошує ієрархію між Особами Тройці) та водночас уникає *модалізму* (вчення, яке розглядає Особи Божі лише як різні прояви єдиного Бога)²⁰⁶.

Хоча всі зовнішні діяння Бога спільні для Трьох Осіб, у богослов'ї існує поняття *апропріації* (від лат. *appropriatio* – «привласнення»), яке

²⁰³ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 38-39.

²⁰⁴ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 213.

²⁰⁵ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 203.

²⁰⁶ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 38-39.

використовується для педагогічного пояснення, коли певні дії особливим чином приписуються одній із Осіб Тройці²⁰⁷. Умовне приписування певних актів конкретним Особам Тройці має три основні причини:

1. *Таїнственність Тройці та її діяння* – оскільки людське пізнання не може повністю досягнути внутрішню єдність Божих Осіб, апропріація допомагає краще зрозуміти Божественні акти.
2. *Недосконалість людського пізнання* – людина сприймає Божі діяння через символічні форми, які легше асоціюються з окремими Особами Тройці.
3. *Екзистенційний досвід людини* – різні дії Бога більше відповідають сприйняттю конкретних Божих Осіб (наприклад, створення світу – Отцю, спасіння – Сину, освячення – Духові Святому). Отці Церкви вважали, що апропріація є корисною для розуміння Тройці, проте вона не повинна створювати враження, що Божі Особи діють окремо, – так званий *тритеїзм*²⁰⁸.

Проти концепції єдності діяння Тройці виступали деякі богослови. Наприклад, П'єр Абелярд стверджував, що тільки Отець має повноту сили, а Син і Дух Святий діють меншою мірою. Його вчення наближалось до *модалізму* та *сабеліанізму*. Подібну позицію займав Гюнтер, який припускав, що деякі зовнішні діяння істотно виконують окремі Особи Божі, а не вся Тройця разом. Це викликало критику з боку православного та католицького богослов'я, яке захищає тезу про нероздільність Божих дій²⁰⁹.

У християнському богослов'ї утверджено вчення про єдине діяння Тройці (лат. *opera Trinitatis ad extra sunt indivisa*), яке знаходить підтвердження у Святому Письмі та вченні Отців Церкви²¹⁰.

- Біблійні тексти свідчать про нероздільність Божої дії, хоча різні аспекти цієї дії можуть сприйматися як властиві окремим Особам Тройці.

²⁰⁷ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 203.

²⁰⁸ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 203.

²⁰⁹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 203.

²¹⁰ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 56-57.

- Отці Церкви наголошують, що будь-яке діяння Бога здійснюється одночасно Отцем, Сином і Святим Духом, хоча у сприйнятті людини деякі акти особливо апропріюються певним Особам.
- Полеміка навколо цього питання продовжувалася протягом століть, але богословська традиція чітко стоїть на позиції єдності Тройці у її діянні. Загалом, розгляд цього питання вимагає делікатного балансу між утвердженням рівності Осіб Тройці та поясненням особливостей їхнього прояву у світі²¹¹.

З огляду на біблійні тексти, богословську традицію та вчення Отців Церкви, можна ствердити, що всі зовнішні діяння Бога (лат. *opera ad extra*) є спільними для трьох Осіб Святої Тройці. Водночас, у богослов'ї існує апропріація, яка педагогічно пояснює відмінності в сприйнятті цих діянь віруючими. Ця єдність діяння впливає з єдиної Божественної природи. Якщо Отець, Син і Святий Дух є одним Богом, то їхнє діяння також єдине. Проте, незважаючи на цю рівність і спільність, Традиція Церкви дозволяє говорити про особливе приписування певних актів конкретним Особам Тройці задля кращого розуміння ролі кожної з них у спасінні світу. Таким чином, вчення про єдине діяння Тройці є фундаментальним богословським принципом, що має глибоке підтвердження у Святому Письмі та Традиції Церкви. Воно заперечує як *субординаціонізм*, так і *модалізм*, утверджуючи нероздільність Осіб Тройці та їхню рівну участь у всіх актах творіння, спасіння та освячення.

Висновки до другого розділу:

Другий розділ магістерської роботи демонструє, як богословське осмислення тринітарного вчення ґрунтується на біблійних засадах і розвивається через вчення Отців Церкви. У ньому проаналізовано, що відношення у Бозі не розділяються на окремі, незалежні субстанції, а виражаються через внутрішню

²¹¹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 204.

єдність і взаємопроникнення Осіб. Хоча в Біблії ми зустрічаємо окреме приписування певних діянь кожній Особі (Отцю, Сину, Святому Духу), ці тексти свідчать про те, що всі зовнішні акти Бога єдині та походять із єдиної божественної природи.

Вчення про поняття «особи» та концепцію *περιχώρησις* дозволяє зрозуміти, що, незважаючи на внутрішню різницю, Бог залишається неподільним. Взаємопроникнення Осіб означає, що кожна з них перебуває в іншій, не втрачаючи своєї індивідуальності, що дає можливість пояснити, як Бог може проявляти себе у різних аспектах, залишаючись одночасно єдиним. Таке розуміння допомагає відмовитися від спроб поділити божественну сутність і показує, що всі дії Бога здійснюються як спільне діяння трьох Осіб.

Дослідження також підкреслює важливість принципу апропріації, коли певні діяння пояснюються як характерні для окремих Осіб, проте це не означає розділення їхньої божественної природи. Такий підхід допомагає краще зрозуміти роль кожної Особи в історії спасіння, не створюючи враження ієрархічної нерівності або роздільності Бога.

Отже, другий розділ магістерської роботи засвідчує, що тринітарне вчення є багатограним і складним, проте зберігає фундаментальну єдність Божества. Воно дозволяє як глибше усвідомити природу Бога, так і зрозуміти, як Його дії пронизують увесь світ, впливаючи на життя людини та спасительний план історії.

РОЗДІЛ 3

ТРИНІТАРНЕ ВЧЕННЯ У ЖИТТІ ЦЕРКВИ ТА ХРИСТІЯНСЬКІЙ МІСІЇ

Тринітарне вчення є центральною і найглибшою таємницею християнської віри, що визначає не лише богословську думку, а й життя Церкви та її місію у світі. Віра в єдиного Бога у трьох Особах – Отця, Сина і Святого Духа – становить основу християнського богослужіння, духовного життя та євангелізаційної діяльності. У цьому розділі розглядається, як тринітарне об'явлення впливає на розуміння післанництва Божих Осіб, роль розуму та об'явлення у пізнанні істини, а також як біблійні імена та титули Бога відкривають глибину Його природи.

Перший підрозділ (3.1. *Післанництво Божих Осіб у тринітарному одкровенні*) присвячений місії кожної з Осіб Пресвятої Тройці, їхньому взаємовідношенню та ролі у спасительному плані. Особлива увага приділяється розумінню, що «*opera Trinitatis ad extra indivisa sunt*», тобто всі зовнішні дії Бога звершуються нероздільно, але водночас кожна Особа має свою власну місію.

Другий підрозділ (3.2. *Свята Тройця: розум і об'явлення у пошуку істини*) аналізує, як людський розум, керований об'явленням, здатний наблизитися до пізнання Бога-Тройці. Християнське богослов'я поєднує філософський пошук істини та біблійне свідчення, утверджуючи розум як дар Божий, який знаходить свою повноту в об'явленні.

У третьому підрозділі (3.3. *Триєдиний Бог у Біблії: імена та титули як ключ до розуміння божественної природи*) досліджуються біблійні імена та титули Бога, що допомагають розкрити сутність Пресвятої Тройці. Імена, дані Богові у Святому Письмі, не є лише позначеннями, а виражають Його природу, дію та стосунок до світу.

Таким чином, цей розділ є спробою осмислити значення тринітарного вчення у житті Церкви, її місійній діяльності та християнській думці, спираючись на біблійне об'явлення та богословську традицію.

3.1. Післанництво Божих Осіб у тринітарному одкровенні

Таїнство Святої Тройці є однією з найглибших містичних істин християнського одкровення, яку людина здатна сприйняти лише через віру. З огляду на трансцендентний характер Бога, людський розум не може повністю осягнути природу Тройці через раціональне пізнання, а лише через довіру до одкровення. Це одкровення здійснюється через концепцію післанництва Божих Осіб, яка виявляється у двох основних аспектах: *через прихід Сина Божого та зіслання Святого Духа*.

Першим аспектом є прихід Сина Божого, що характеризується як післанництво, в якому відбувається походження однієї Особи від іншої²¹². Це поняття, розкриване в контексті генетичного відношення між Отцем і Сином, вказує на те, що Син народжується від Отця, що є одночасно актом безпосереднього одкровення та демонстрацією внутрішньої єдності Божества. Цей процес не слід розуміти як хронологічну послідовність у часі, а як логічну та екзистенційну залежність, яка виявляє природу божественної родинності та спільності природи, не зменшуючи рівність Осіб Тройці²¹³.

Другим аспектом післанництва є дія, що здійснюється через посередництво післаних Осіб для виконання певного спасительного діла, зокрема, відкуплення. Тут Син Божий не лише втілюється в історії спасіння, але й виступає як довірена Особа, посланна для виконання конкретної ролі у відновленні людського зв'язку з Богом (*рекапітуляція*). Аналогічним чином, зіслання Святого Духа є формою післанництва, яка символічно та ефективно

²¹² Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з латин. Р. Паранько, Ф. Ковальський, О. Левко / Український католицький університет. Львів: Свічадо, 2014. С. 266-267.

²¹³ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 204.

виявляє присутність Бога у житті людини, сприяючи духовному оновленню людства. Цей процес здійснюється через символічні форми – від хрещення до явищ, пов'язаних з надприродними ознаками, що супроводжують дії Святого Духа.

Післанництво Божих Осіб є ключовим механізмом одкровення та спасіння, який базується на двох взаємопов'язаних принципах. По-перше, на походженні однієї Особи від іншої, що розкриває внутрішню єдність Божества. По-друге, на посланні довіреної Особи для здійснення спасительного діла. Цей догмат, як частина таїнства Святої Тройці, підтверджує, що справжнє пізнання Бога можливе лише через віру та участь у його одкровенні.

Таїнство Святої Тройці, яке людина спроможна пізнати лише через віру, набуває свого осмислення через концепцію післанництва Божих Осіб. Це об'явлення відбувається через два взаємопов'язаних акти: *історичний прихід Сина Божого* та *зіслання Святого Духа*. Сам факт післанництва підкреслює, що Бог вирішує відкрити Себе людству, діючи через надзвичайні, трансцендентні знаки, які перевищують межі раціонального пізнання.

Віра виступає єдиним шляхом для прийняття цього одкровення, оскільки людський розум не здатен повністю охопити містичну природу Божества. Таким чином, прийняття таїнства Святої Тройці як реальності, що перевершує матеріальне пізнання, можливе лише через довіру до Божественного об'явлення. Післанництво у цьому контексті має два основні характерні аспекти²¹⁴. По-перше, воно проявляється через походження однієї Особи від іншої, що підкреслює внутрішню єдність Тройці – Син народжується від Отця, виявляючи тим самим глибоку взаємозалежність і органічну єдність Осіб. По-друге, існує аспект післанництва як передачі влади або виконання певного спасительного діла, коли, наприклад, Син, посланий для здійснення відкуплення, діє в рамках історичного спасительного плану, а Святий Дух, як посланець, втілює у своєму

²¹⁴ Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з латин. Р. Паранько, Ф. Ковальський, О. Левко / Український католицький університет. Львів: Свічадо, 2014. С. 266-267.

символічному вираженні (через хрещення, прояв у формі голуба, зішестя у день П'ятидесятниці тощо) присутність Бога в житті віруючих²¹⁵.

Ці два аспекти післанництва не суперечать одне одному, а радше доповнюють одне інше, формуючи цілісну картину Божественної дії. Вони демонструють, що, незважаючи на розрізнення функціональних ролей, всі Особи Тройці перебувають у повній єдності в своїй природі та дійстві. Таким чином, одкровення через післанництво є не лише історичним фактом, але й містичним досвідом, який дозволяє людині долучитися до спасительного діла Бога.

Отже, таїнство Святої Тройці, яке відкривається через післанництво, вимагає від людини віри як єдиного засобу прийняття цієї містичної реальності. Воно виявляється як через історичні події спасіння (прихід Сина, зіслання Святого Духа), так і через постійну духовну присутність Божих Осіб у житті людини, що перетворює її на «*храм Бога*». Це об'єднання видимого і невидимого, символічного та субстанціонального аспектів післанництва залишається ключовим елементом у розумінні спасительного плану Бога та його взаємодії з людством.

Аналіз біблійних текстів свідчить про те, що післанництво Божих Осіб є ключовим елементом одкровення та спасительного плану Бога. Уривок Гал. 4, 4: «*Як же сповнився час, Бог послав свого Сина, що народився від жінки, народився під законом*»²¹⁶ підкреслює, що історичне втілення Сина Божого є результатом дієвої волі Бога, яка здійснюється в конкретний, визначений час. Послання Сина не є випадковим фактом, а частиною продуманого Божественного плану, спрямованого на відкуплення людства²¹⁷.

У Євангелії від Івана (Ів. 5, 23: «... *щоб усі почитали Сина так, як Отця почитають. Хто Сина не почитає, той не почитає Отця, який послав його*»²¹⁸) міститься наголос на тісному зв'язку між Отцем і Сином. Тут відзначається, що

²¹⁵ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 204.

²¹⁶ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 232.

²¹⁷ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 204.

²¹⁸ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 116.

визнання Сина як посланця безпосередньо пов'язане з почитанням Бога-Отця, що свідчить про їхню невіддільну єдність. Таким чином, посланництво Сина є і доказом, і умовою пізнання Бога.

Подальший розвиток думки представлено в Євангелії від Івана. Текст Ів. 6, 37-38²¹⁹ підкреслює, що дія Сина ґрунтується виключно на волі Отця. Посланництво Сина не є автономним актом, а частиною цілісного Божественного одкровення, яке демонструє беззаперечну залежність від волі Отця²²⁰.

У Євангелії від Івана (Ів. 7, 28: *«Отож, Ісус промовив голосно, навчаючи у святині: «І мене знаєте, і знаєте, звідкіля я. Однак, прийшов я не від себе самого, правдивий же той, хто послав мене, а того ви не знаєте»*²²¹) Ісус знову акцентує, що Він не походить від себе самого, а посланець, від якого бере початок життя і пізнання Бога. Цей аспект посланництва знову підтверджує ідею, що автентичне пізнання Божества можливе лише через прийняття та визнання посланих осіб, які є носіями божественної волі.

Нарешті, обіцянка зіслання Утішителя, Святого Духа (Ів. 14, 26: *«А Утішитель, Святий Дух, якого Отець в ім'я моє зішле, той навчить вас усього і все вам нагадає, що я сказав вам»*²²²), розширює розуміння післанництва, вказуючи на його символічний та постійний характер. Цей текст свідчить, що діє присутність Божих Осіб не обмежується лише історичним втіленням Сина, а триває через зіслання Святого Духа, який є гарантом і продовжувачем одкровення, що забезпечує безпосередній зв'язок між Богом та людиною²²³.

Біблійні тексти демонструють, що таїнство Святої Тройці розкривається через дві ключові форми післанництва: історичне послання Сина для здійснення спасительного діла та постійне зіслання Святого Духа, що дає можливість

²¹⁹ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 118.

²²⁰ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 204.

²²¹ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 120.

²²² Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 131.

²²³ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 204.

людині через віру стати частиною Божественного одкровення. Цей синтез видимого та символічного, субстанціонального та несубстанціонального аспектів післанництва утворює основу богословського розуміння спасительного плану Бога і підкреслює, що істинне пізнання Божества можливе лише через віру в одкровення, здійснене через його Особи.

Виходячи з аналізу біблійних текстів, можна зробити висновок, що в межах Божественного Одкровення існує післанництво Божих Осіб, зокрема Сина Божого та Святого Духа. Отець виступає як Той, хто посилає, але Сам не є післаним, Син Божий одночасно посилає і є післаним, тоді як Святий Дух є післаним, але Сам не посилає. Така ієрархічна структура післанництва відображає внутрішню динаміку Тройці, а також її спасительну діяльність у світі.

Післанництво Божих Осіб може здійснюватися на двох різних рівнях:

1. *Видима площина післанництва*, що має два аспекти:
 - *Субстанціональний аспект*, який стосується післанництва Сина Божого, оскільки Він приймає людську природу, здійснюючи втілення і відкуплення.
 - *Несубстанціональний аспект*, який охоплює різні форми об'явлення Божої благодаті та присутності, включаючи дію Святого Духа через знаки, символи та церковні таїнства²²⁴.
2. *Невидима площина післанництва*, яка реалізується через внутрішнє обожествлення людини, благодатний вплив Святого Духа та постійне оновлення людської природи у Христі.

Видиме і субстанціональне післанництво є винятковою прерогативою Сина Божого, оскільки саме Він прийняв людську природу, ставши посередником між Богом і людьми. Це післанництво досягає своєї кульмінації у справі Відкуплення, коли через жертву на хресті Христос відновлює гармонійні відносини між людством і Богом.

У зв'язку з символічним характером видимого і несубстанціонального післанництва, його реалізація в основному проявляється через знаки, що є

²²⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 205.

знаковими виразами дії Святого Духа. Ці знаки, як ми бачимо, не є самодостатніми, а служать для вираження Божої присутності та благодатної дії. Кожен з цих знаків має глибоке богословське і спасительне значення²²⁵.

Зіслання Святого Духа на Христа у постаті голуба під час хрещення у Йордані. Одним з найбільш виразних знаків є постать голуба, яка символізує Святого Духа, що зійшов на Ісуса під час Його хрещення у річці Йордан. Голуб – це символ миру, невинності та благодаті, і у цьому контексті він також виражає силу і дію Святого Духа, що посиляється на Христа для початку Його спасительського служіння. Це післанництво є знаменням того, як через Святого Духа відбувається освячення, а також підтвердження ідентичності Ісуса як Божого Сина.

Присутність Святого Духа під час Преображення у постаті хмари. Інший знаковий момент – це присутність Святого Духа під час Преображення Господнього, коли хмара покрила учнів, і з голосу в ній було чути слова: «*Це Син Мій улюблений, в якому моє благовоління*» (Мт. 17, 5: «*Це Син Мій улюблений, в якому моє благовоління*»²²⁶). Тут хмара виступає як знак Божої слави, яка відображає присутність Святого Духа і являє собою символ Божої явленої слави. Цей знак вказує на те, що Христос є не тільки людиною, але й істинним Богом, і що Дух Божий супроводжує і посвячує Його²²⁷.

Надхнення Святого Духа через Христа зі словами: «Прийміть Духа Святого!» (Ів. 20, 22: «*Прийміть Духа Святого!*»²²⁸). Після свого воскресіння Христос дарує Святого Духа своїм учням, вимовляючи слова: «Прийміть Духа Святого» (Ів. 20, 22). Цей акт є ще одним проявом післанництва Святого Духа. І хоча сам Дух є даром від Отця та Сина, Його дія в конкретних людях стає реальністю через слово Христа. З цієї перспективи післанництво Святого Духа

²²⁵ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 173-174.

²²⁶ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 27.

²²⁷ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 205.

²²⁸ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 138.

через Христа у світі є невидимим, але надзвичайно важливим для заснування Церкви і поширення спасіння.

Присутність Святого Духа під постаттю вогняних язиків у день П'ятидесятниці. Одним з найбільш значущих символів є вогняні язики, які з'явилися над головами апостолів у день П'ятидесятниці. Це знамення відображає не тільки саму присутність Святого Духа, але й активну дію Його в житті учнів. Вогонь символізує очищення, освячення і дію Святого Духа, який запалює серце віруючих, даючи їм сили проповідувати Євангеліє на різних мовах. Це післанництво відбувається як через Христову жертвовну смерть, так і через Його вознесіння, що дає Святому Духу можливість наповнити апостолів і весь світ силою для здійснення місії спасіння²²⁹.

Видиме і несубстанціональне післанництво Святого Духа має ключове значення у духовному житті християн. Через знаки, такі як голуб, хмара, вогняні язики, а також через надхнення, яке дається через Христа, Святе Письмо відкриває глибину і багатство цього післанництва. Всі ці прояви є не лише зовнішніми знаками, але й глибинними таїнствами, що через них Божий Дух продовжує здійснювати спасіння і освячення людства.

Невидиме післанництво є особливою формою дії Божих Осіб, що здійснюється безпосередньо в серці людини, яка отримала оправдання через відкуплення. Його основною метою є спасіння та освячення людини, і саме через це післанництво Божі Особи перебувають у людині, стаючи її внутрішніми супутниками у шляху до святості.

У цьому контексті найбільш важливим є післанництво Святого Духа, оскільки саме через Нього людина стає «храмом Бога». Святе Письмо наголошує, що Дух Божий не просто приходить до людини, а «перебуває» в ній, освячуючи її і зміцнюючи у вірі. У цьому сенсі, Святий Дух стає активним діячем

²²⁹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 205.

спасіння, який не тільки направляє людину до Бога, але й сприяє перетворенню її на святу, у відповідності до Божого задуму²³⁰.

У вірші 1 Кор. 3, 16: *«Хіба не знаєте, що ви храм Божий, і що Дух Божий у вас перебуває?»*²³¹ є свідченням того, що кожен християнин, який прийняв Христа і отримав дар Святого Духа, стає безпосереднім місцем присутності Бога. Божий Дух оселяється в людині, освячуючи її та даруючи їй силу для боротьби зі злом і здійснення добрих справ. Післанництво Святого Духа також проявляється через процес освячення і зміни внутрішнього життя людини. Через Духа Святого, людина отримує силу і відвагу для того, щоб жити згідно з Божими заповідями, перемагаючи спокуси і очищуючи своє серце від гріхів. Це післанництво здійснюється невидимо для людського ока, але його результати очевидні у внутрішньому перетворенні віруючих²³².

Під час освячення людини Святим Духом вона стає *«храмом Божим»*, тобто місцем, де Бог перебуває. Це стає можливим через прийняття Святого Духа, який втілює в собі Божу присутність на землі (1 Кор. 6, 19: *«Не знаєте, що ваше тіло є храмом Святого Духа, якого ви маєте від Бога?»*²³³). Це говорить про те, що кожен християнин, в якому перебуває Святий Дух, має особливий зв'язок з Богом, що виражається через святість, внутрішній мир і духовне оновлення.

Завдяки цьому невидимому післанництву, людина здатна відкрити своє серце для Божої благодаті, отримуючи сили для боротьби з гріхом і побудови нового життя. Таке освячення через Святого Духа є також основою християнського покликання до святості, коли віруючий, взаємодіючи з Божим Духом, поступово стає подібним до Христа. У підсумку, невидиме післанництво є важливою складовою спасіння, яке здійснюється через Святого Духа в серці

²³⁰ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 174-175.

²³¹ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 205.

²³² Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 206.

²³³ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 208.

кожного християнина. Це післанництво не є обмеженим лише зовнішніми ознаками чи явищами, а глибоко внутрішнім процесом, який змінює людину і веде її до спільноти з Богом²³⁴.

Біблійні тексти показують важливість внутрішньої присутності Божих Осіб у житті віруючої людини, що є результатом післанництва Святого Духа та відносин між Богом, Ісусом Христом і людиною. Ось як ці тексти можуть бути проаналізовані з точки зору теології післанництва та присутності Бога в людині. Вірш Ів. 14, 23: *«Ісус же озвався до нього, кажучи: «Коли хтось мене любить, той слово моє берегтиме і полюбить його мій Отець, і прийдемо ми до нього, і в ньому закладемо житло»*²³⁵ наголошує на тому, що любов до Ісуса є умовою для того, щоб Отець і Син прийшли до людини і оселилися в ній. Це вказує на ідею духовної присутності Бога в серці віруючого, де Отець і Син через Святого Духа здійснюють своє післанництво. Ісус говорить про *«житло»*, що підкреслює невидиму, але реальну присутність Божих Осіб у людині.

У тексті Гал. 4, 6: *«А що ви сини, Бог послав у ваші серця Духа Сина свого, який взиває «Авва, Отче!»*²³⁶ ми бачимо, що через Святого Духа Бог «посилає» свою присутність у серце людини. Дух Святого є тим, хто не тільки спонукає людину до молитви, але й робить її частиною Божої родини, дозволяючи їй знову відчувати батьківську любов Бога і звертатися до Нього як до «Отця». Це також є вираженням невидимого післанництва Святого Духа²³⁷.

Текст 1 Ів. 4, 12-16: *«Бога ніхто ніколи не бачив. Коли ми любимо один одного, то Бог у нас перебуває, і його любов у нас досконала. Що ми перебуваємо в ньому, і він у нас, ми пізнаємо з того, що він дав нам від Духа свого. І ми бачили, і свідчимо, що Отець послав Сина Спаса світу. Хто визнає, що Ісус Син Божий,*

²³⁴ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 175-176.

²³⁵ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араам., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 131.

²³⁶ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араам., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 232.

²³⁷ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 177-178.

*Бог у тому перебуває, і він у Бозі. Ми пізнали й увірували в ту любов, яку Бог до нас має. Бог є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, і Бог перебуває в ньому»*²³⁸ прямо вказує на те, що Божя присутність у людині є результатом Духа Святого, через якого вона пізнає Божу любов і може взаємодіяти з Богом. Знову ж таки, це післанництво Духа Святого, який дає людині можливість пізнати і пережити Божу любов. Важливо, що цей текст вказує на те, що справжня любов є не тільки почуттям, але і проявом Божої присутності, яка є відображенням Його самого через Святий Дух²³⁹.

Ці тексти підтверджують, що через Святий Дух, який є Божим післанцем до людських сердець, відбувається реальна і невидима присутність Божих Осіб у людині. Це післанництво має на меті не тільки спасіння людини, але й її постійну освіту та освячення. Через Святого Духа людина стає храмом Бога, а любов до Бога, яка є результатом цього післанництва, стає основою для християнської віри та взаємодії з іншими людьми. Таким чином, невидиме післанництво Святого Духа є фундаментальним аспектом духовного життя, що дозволяє людині бути в єдності з Богом, пізнавати Його любов і діяти згідно з Його волею.

Правда про невидиме післанництво Божих Осіб у людину та їх перебування в ній займає важливе місце в християнському богослов'ї. Вже від перших століть християнства Отці Церкви підкреслювали, що оправдані християни, які отримали Святого Духа, стають носіями Божих Осіб. Ці вирази, такі як «*Θεοφόρος*» (носій Бога), «*Χριστόφορος*» (носій Христа) та «*Πνευματοφόρος*» (носій Святого Духа), стали символами духовного становища віруючої людини, яка через благодать і через присутність Божих Осіб у її житті отримує можливість бути частиною Божого буття²⁴⁰.

Отці Східної Церкви, зокрема, розвивали богослов'я обожествлення людини (гр. *Θεώσις*), яке базується на переконанні, що завдяки благодаті і

²³⁸ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам, та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 295.

²³⁹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 206.

²⁴⁰ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 206.

об'явленню через Христа, людина може стати учасником Божої природи. Це богослов'я не тільки вчить про освячення і спасіння людини, але й про її можливість бути вповні з'єднаною з Богом через присутність Сина та Святого Духа в її серці.

Ця ідея була остаточно підтверджена під час II Ватиканського Собору (1963–1965), коли в документі *Lumen Gentium*²⁴¹ було проголошено, що Бог у своїй доброті і мудрості об'явив себе через Ісуса Христа, Слово, що стало тілом, а через Святого Духа люди мають доступ до Отця і можуть стати учасниками Божої природи. Цей догмат став частиною загального віровчення Церкви і визначає важливу роль, яку віруючі мають у духовному житті через прийняття Божої благодаті та присутність Божих Осіб у собі.

Ідея невидимого післанництва і перебування Божих Осіб у людині є не лише теоретичним аспектом християнської віри, але й життєвою реальністю для кожного християнина, що прагне до святості та єдності з Богом. Це віровчення вказує на глибокий духовний процес, в якому кожна людина, через Святого Духа, може стати носієм Божої присутності та врешті з'єднатися з Божою природою, отримавши повноту спасіння.

Продовжуючи цю тему, варто зазначити, що богословська тенденція про невидиме післанництво Божих Осіб у людину не лише підкреслює значення присутності Святого Духа у віруючому, а й визначає спосіб, у який кожен християнин може стати живим свідком Божої реальності у світі. Вчення про обожествлення, яке розвивали Отці Церкви, показує, що спасіння не лише полягає в очищенні від гріха та в отриманні прощення, але й у глибинному духовному єднанні з Богом. Людина, приймаючи Духа Святого, входить у божественне життя, і цей процес обожествлення стає кінцевою метою християнського життя.

Ідея обожествлення, або перетворення людини на учасника Божої природи, є надзвичайно важливою в контексті розуміння спасіння як трансформації

²⁴¹ Див. Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з латин. Р. Паранько, Ф. Ковальський, О. Левко / Український католицький університет. Львів: Свічадо, 2014. *Lumen Gentium* С. 55-116; Коментарі. / Кіндій О., Юраш А. С. 434-429.

людини в Божий образ. Вона підкреслює, що християнське життя – це не лише моральне вдосконалення, але й духовне відновлення та осяяння, яке через Святого Духа перетворює людину на носія Божої присутності. Отці Церкви, такі як святі Іван Золотоустий та Василій Великий, навчають, що людина, ставши храмом Божим, стає здатною до споглядання Божої слави, навіть якщо це відбувається не в явному вигляді, а через внутрішню глибину віри. Це богослов'я також тісно пов'язане з Христовим вченням про царство Боже. Як зазначено в Євангелії, царство Боже вже є серед нас, і воно починається не в зовнішніх обставинах, а у внутрішньому житті людини. Спасіння через обожествлення означає, що царство Боже приходить в наше серце, коли ми відкриваємося до благодаті Святого Духа. Вчення про невидиме післанництво наголошує на тому, що цей процес є не тільки зовнішнім, а й внутрішнім, і кожен віруючий покликаний відкрити своє серце для перебування Божих Осіб²⁴².

II Ватиканський Собор виокремив це вчення як центральне в житті Церкви, оскільки саме через Святого Духа людина має можливість вступити у спілкування з Отцем через Сина. Завдяки цьому післанництву Божих Осіб, яке реалізується в людському серці, Церква бачить глибоке значення не тільки в зовнішньому святому житті, але й у внутрішній реальності віри, що є основою для справжнього духовного розвитку²⁴³.

Таким чином, це вчення, догмат, який був сформульований як частина загального віровчення Церкви, підтверджує важливість невидимого післанництва для кожного християнина. Він стосується глибоких аспектів християнського життя і дає розуміння того, що спасіння не лише є результатом зовнішніх актів благодаті, але й процесом внутрішнього освячення, через який віруючий може стати носієм Божої присутності і учасником Божої природи (лат. *«De fide divina catholica»*)²⁴⁴.

²⁴² Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 206.

²⁴³ Див. Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з латин. Р. Паранько, Ф. Ковальський, О. Левко / Український католицький університет. Львів: Свічадо, 2014. *Lumen Gentium* С. 55-116.

²⁴⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 206.

У висновку можна підсумувати, що післанництво Божих Осіб – це ключова концепція християнського богослов'я, що відкриває глибокі аспекти взаємодії Бога з людиною. Відповідно до Біблійних текстів, кожна з Божих Осіб – Отець, Син і Святий Дух – здійснює своє післанництво, що має на меті спасіння людства. Це післанництво проявляється як у видимій, так і у невидимій формах, де кожен етап має своє значення в освяченні людини. Післанництво Сина, зокрема, здійснюється через втілення і відкуплення, а Святий Дух працює в людях через присутність у них, надихаючи і освячуючи їх.

Отці Церкви вже з перших століть акцентували увагу на тому, що через Святого Духа віруючі стають носіями Божої присутності, що є основою для обожествлення людини. II Ватиканський Собор підтвердив це вчення як догмат віри, підкреслюючи, що через Христа і Святого Духа людина має доступ до Отця і стає учасником Божої природи. Цей процес є не лише зовнішнім актом спасіння, але й глибинним внутрішнім трансформаціям, яке відкриває людині можливість стати справжнім носієм Божої слави. Отже, таїнство післанництва Божих Осіб має важливе значення для християнського життя, оскільки воно відкриває шлях до освячення і обожествлення, що є суттю спасіння людини. Справжнє християнське життя полягає в тому, щоб прийняти Божу благодать, відкрити своє серце для Божої присутності і стати учасником Його природи через Святого Духа.

3.2. Свята Тройця: розум і об'явлення у пошуку істини

Протягом століть людство намагалося філософськи осмислити таємницю Святої Тройці, розглядаючи її крізь призму різних світоглядних позицій. Дві крайнощі в цьому контексті становлять раціоналізм, який обмежує пізнання виключно розумовими категоріями, та ірраціоналізм, що повністю виключає роль інтелектуального пізнання. В історії філософії та богослов'я можна простежити чергування акцентів на одній або іншій із цих позицій²⁴⁵.

Богословська традиція, аналізуючи будь-яку таємницю, особливо таємницю Святої Тройці, виокремлює дві фундаментальні дійсності:

1. *Сутність містерії*. Містерійний характер Божої природи є фундаментальною складовою християнського віровчення. Це означає, що навіть спасенні в есхатологічній перспективі не зможуть вичерпати Божого буття у своєму пізнанні, оскільки це зробило б їх рівними Богові в аспекті розуміння. Отже, можливості людського пізнання залишаються обмеженими і не виходять за межі його природної здатності²⁴⁶.
2. *Свідомість незавершеності*. Будь-яка істина віри, включаючи догмат про Святу Трійцю, залишається неповністю доступною для людського розуму, проте вона може бути пізнана у світлі віри²⁴⁷. Таке пізнання стосується передусім факту існування таємниці та можливості аналогічного її осмислення, проте не включає вичерпне раціональне її обґрунтування за аналогією з природничими науками²⁴⁸.

Таємниця Святої Тройці належить до так званих абстрактних таємниць, тобто тих, які неможливо пізнати виключно за допомогою природного розуму без благодаті віри та Божественного Об'явлення. Людський інтелект не здатний

²⁴⁵ Тучапєць В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 48-49.

²⁴⁶ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 207.

²⁴⁷ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 208-211.

²⁴⁸ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 207.

самостійно дійти до знання про існування Святої Тройці та раціонально вичерпати її зміст чи обґрунтувати його, навіть спираючись на Об'явлення.

Однак, розум, просвітлений вірою і спираючись на Об'явлення, може відкрити наступні істини:

- усвідомити, що таємниця Святої Тройці полягає в єдності природи при трьох Особах;
- ствердити, що в цій таємниці немає логічної суперечності;
- знаходити та вказувати на аналогії у сотвореному світі, зокрема концепцію відносин у Бозі, розроблену святим Августином;
- відкривати життєві цінності, закладені в таємниці Святої Тройці²⁴⁹.

Одним із ключових біблійних текстів, що ілюструють цей аспект, є слова Ісуса Христа у Євангелії від Матвія (Мт. 11, 27: *«Все передане мені моїм Отцем, і ніхто не знає Сина, крім Отця, і Отця ніхто не знає, крім Сина, та кому Син схоче відкрити»* ²⁵⁰). Вчення про Святу Тройцю залишається одночасно таємницею, що перевищує межі раціонального осмислення, і предметом богословського пізнання, яке здійснюється на основі Об'явлення та віри. Богословське осмислення Троїчної містерії покликане не лише розкривати її зміст, а й сприяти інтеграції цієї істини у християнське життя та антропологічний вимір буття людини²⁵¹.

Формулювання догмату про Пресвяту Трійцю має не лише богословське, а й антропологічне та соціальне значення. Людина, як образ і подоба Божа (Бут. 1, 26–27), є носієм тринітарного відображення в своєму бутті. Це означає, що її природа є не лише індивідуальною, а й соціальною, що обумовлює її здатність до міжособистісного спілкування, любові та спільного буття.

1. Антропологічний вимір тринітарного образу. Людина створена на образ Бога, Який є єдністю трьох Осіб, що перебувають у вічному взаємовідношенні любові. Це визначає її як істоту, що існує не ізольовано, а в контексті взаємодії з

²⁴⁹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 207.

²⁵⁰ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 20.

²⁵¹ Див. Додаток Ж. Рис. 6. Таємниця Пресвятої Тройці і людський розум.

іншими людьми. Найбільш суттєвими аналогіями, що вказують на цей тринітарний вимір у людському житті, є подружжя, родина, Церква, суспільство і т. д.

2. *Екзистенційний аспект тринітарного життя.* Пресвята Тройця не лише є онтологічною основою людського буття, а й бере активну участь у його спасінні. Завдяки діянню Святого Духа людина стає живим храмом Бога (1 Кор. 3, 16). У цьому контексті життя християнина набуває sacramentalного характеру – через Хрещення він долучається до життя Святої Тройці, через Євхаристію переживає її сопричастя, а через молитву та аскетичну практику – розвиває свою особисту єдність із Богом.

3. *Пізнання Святої Тройці через аналогії.* Людський розум, просвітлений вірою, шукає способи осмислення тринітарного догмату. Протягом історії богословської думки було розроблено різні аналогії, що намагалися пояснити взаємовідносини Осіб Тройці:

- Психологічна аналогія (Августин, Тома Аквінський) – подібність Тройці до структури людської душі (пам'ять, розум, воля).
- Соціальна аналогія (Каппадокійські Отці) – наголос на єдності та співпричасті трьох Осіб як зразка для людського суспільства.
- Світлотворча аналогія – порівняння взаємовідносин Отця, Сина і Святого Духа зі світлом, теплом і джерелом світла²⁵².

Пізнання таємниці Пресвятої Тройці, хоча й залишається недосяжним для повного людського розуміння, здійснюється через віру, богословську рефлексію та духовний досвід. Воно має практичне значення для християнського життя, оскільки визначає не лише сутність Бога, а й спосіб існування людини у світі, її покликання до любові, єдності та сопричастя.

Свята Тройця є основоположною таємницею християнської віри, що визначає не лише розуміння Бога, але й спосіб життя людини²⁵³. Оскільки людина створена на образ і подобу Триєдиного Бога, її буття за своєю природою

²⁵² Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 208.

²⁵³ Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. С. 65-66.

є соціальним і спрямованим на взаємну любов, спільність та єдність. Це виявляється у таких формах, як подружжя, родина, Церква, суспільство, де кожна особа покликана до самопожертви і служіння іншим. У християнському житті участь у благодаті Тройці здійснюється через молитву, таїнства та праведне життя, що веде до обожнення – з'єднання з Богом у любові. Хоча людина прагне пізнати Бога «лицем в лице», Його сутність залишається непізнаваною навіть у вічності, що підкреслює нескінченність шляху до Нього²⁵⁴.

1. Людина як образ і подoba Триєдиного Бога. У християнському богослов'ї людина розглядається як образ і подoba Бога (Бут. 1, 26–27). Це означає, що вона створена на образ Триєдиного Бога, тобто спільноти Осіб – Отця, Сина і Святого Духа. Таким чином, антропологічний вимір буття людини тісно пов'язаний із її соціальною природою. Людина не є ізольованою істотою, а за своєю сутністю – істота суспільна, покликана до міжособистісних стосунків, що відображають спільноту Божих Осіб.

2. Образи спільнотного буття людини. Конкретними образами цієї спільноти, що існує в Триєдиному Бозі, є людські суспільні утворення – подружжя, родина, Церква, Батьківщина, народ і т. д. Подружжя є найтіснішим союзом між двома особами, що, згідно з християнським вченням, відображає стосунки Христа і Церкви (Еф. 5, 32). Родина, у свою чергу, є основною клітиною суспільства, в якій людина навчається любові, взаємоповазі та самопожертві. Церква як містичне Тіло Христове об'єднує віруючих у єдності з Богом, а народ і Батьківщина становлять ширші форми цієї єдності, що виявляються через культуру, традиції та спільну історію²⁵⁵.

3. Перебування Святої Тройці в оправданій людині. Святе Письмо та святоотцівська традиція свідчать про те, що Свята Тройця перебуває в оправданій людині через Святого Духа. Християнська концепція обожнення (*theosis*) передбачає, що через благодать людина стає храмом Бога Живого (1

²⁵⁴ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 208.

²⁵⁵ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 208.

Кор. 3, 16). Це означає, що людська природа зазнає перетворення під впливом Божої благодаті, спрямовуючи людину до святості та повного єднання з Богом.

4. *Аналогії Триєдиного Бога у створеному світі та християнському житті.* Через складність таємниці Тройці богослови впродовж століть пропонували різні аналогії для її пояснення. Святий Августин, наприклад, використовував аналогію людської свідомості, в якій співіснують пам'ять, розум і воля. Інші богослови вказували на природні феномени, як-от сонце (що має світло, тепло і масу), або воду, яка існує в трьох агрегатних станах. У християнському житті тринітарна структура проявляється в молитві, богослужінні та духовному житті, де взаємодія віри, надії та любові відображає єдність Трьох Осіб у Бозі²⁵⁶.

5. *Прагнення людини до споглядання Бога.* Людина має глибоке прагнення до споглядання Бога «лицем в лице» (1 Кор. 13, 12). Це бажання є відображенням її богоподібної природи, що тягнеться до джерела свого буття. Однак богословська традиція стверджує, що навіть у вічності людина не зможе вичерпно пізнати Божу сутність, оскільки вона залишається непізнаваною та трансцендентною. Святитель Григорій Ниський зазначав, що навіть у Небі праведники перебуватимуть у постійному русі до Бога, оскільки пізнання Його є безкінечним. Таким чином, життя у вічності буде не стільки статичним станом, скільки динамічним процесом все більшого наближення до Творця.

Християнське вчення про Святу Тройцю має фундаментальне значення для розуміння людського буття, соціальної природи людини та її прагнення до єднання з Богом. Аналізуючи аналогії тринітарної структури у створеному світі, можна зробити висновок, що кожен аспект християнського життя є відбитком вічної Божественної спільноти, а остаточне єднання з Богом залишається таємницею, яка ніколи не вичерпається навіть у вічності.

Ця тринітарна структура буття людини проявляється також у духовному житті, де віра, надія та любов є основними чеснотами, що ведуть до з'єднання з Богом. Християнська спільнота, зокрема Церква, відображає єдність Святої

²⁵⁶ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 208.

Тройці, оскільки всі її члени покликані до гармонійного співіснування у Христі, об'єднані Святим Духом. У літургійному житті Тройця присутня через богослужіння, таїнства і молитви, де християни звертаються до Отця через Сина у Святому Дусі. Водночас, прагнення людини до пізнання Бога не обмежується лише раціональним усвідомленням, а включає містичний досвід, який веде до щораз глибшого проникнення в Його таємницю. Саме це невинне прагнення і є основою християнського життя, що спонукає віруючих до постійного духовного зростання та вдосконалення у любові²⁵⁷.

Таким чином, вчення про Святу Тройцю не лише розкриває сутність Бога, але й визначає спосіб буття людини та її покликання до єдності, любові та спільності. Як образ і подoba Триєдиного Бога, людина знаходить свою повноту в житті, побудованому на взаємовідносинах, самопожертві та духовному зростанні. Християнське життя, укорінене в участі у благодаті Тройці через молитву, таїнства та моральне вдосконалення, є шляхом до обожнення, тобто до глибшого з'єднання з Богом. Хоча людський розум не може вичерпно осягнути Божу сутність, прагнення до Нього залишається основою духовного життя, що веде до вічного наближення до Божественної любові і правди.

3.3. Триєдиний Бог у Біблії: імена та титули як ключ до розуміння божественної природи

В біблійному контексті ім'я має не лише ідентифікаційну функцію, але й глибокий метафізичний зміст, що відображає сутність особи. Це підтверджується численними випадками зміни імені в Біблії, що символізують важливі моменти в духовному розвитку особистості. Зокрема, зміна імені Аврама на Авраама, Якова на Ізраїля, Симона на Петра, є виразом не тільки

²⁵⁷ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 177-178.

зовнішньої зміни, а й перетворення внутрішньої сутності цих осіб у контексті божественного покликання та нової місії, яку вони отримують від Бога.

Цей принцип можна перенести й на імена Бога, що зустрічаються в Святому Письмі. Вони є не просто знаками, а вираженнями божественної природи, через які відкриваються різні аспекти Бога як Творця, Владаря, Спасителя. Імена Бога в Біблії не лише позначають Його, а й відкривають суть Його буття. У цьому сенсі кожен титул, навіть прикметниковий, вказує на певну характеристику Бога, що одночасно є і виразом Його природи.

Зокрема, в *Старому Завіті* одне з найстаріших імен Бога, *Елогім*, що зустрічається в патріархальних традиціях, підкреслює його велич, могутність і владарювання²⁵⁸. Це ім'я виражає ідею Бога як Творця і Судді, чия сила й авторитет мають беззаперечну значущість у стосунках з людьми. Воно також містить у собі вимогу до покори та шани, що мають надаватися Богу²⁵⁹.

Ім'я *Адонай*, яке зазвичай вживається в різних біблійних традиціях, є титулом, що підкреслює владарювання Бога. Це не просто ім'я, а форма вираження божественної пріоритетності та панування, яка має важливе значення в релігійних текстах²⁶⁰. Водночас це ім'я не обов'язково є самостійним ідентифікатором Бога, а служить вказівкою на Його природу як Владикою²⁶¹.

Ім'я *Ягве*, яке Бог відкриває Мойсею в книзі Виходу, є унікальним в контексті біблійної традиції. Його значення – «Я є», виражає сутність Бога як самого існування, як того, хто є, хто безмежно присутній у всьому. Це ім'я також вказує на автономність Бога, Його незалежність від часу та простору, що є одним із основних аспектів божественного буття.

У *Новому Завіті* образ Бога через імена й титули стає ще більш доступним для людини, зокрема через таке ім'я як *Отець*, яке є основним у вченні Ісуса Христа. Це ім'я виражає близькість та відносини Бога до людства, підкреслюючи не лише Його творчу, але й люблячу природу.

²⁵⁸ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 30-33.

²⁵⁹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 209.

²⁶⁰ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 21-23.

²⁶¹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 209.

Крім того, інші титули Бога, такі як *Любов*, *Господь* (гр. *Kýrios*), *Всемогутній* або *Цар Віків*, продовжують розкривати багатогранність Його природи, вказуючи на різні аспекти божественного існування та функцій. Титул *Господь*, наприклад, є продовженням старозавітного імені Ягве та підкреслює вічність і владарювання Бога, що не змінюється з часом.

Можна стверджувати, що імена і титули Бога в Біблії є не лише лінгвістичними одиницями, а глибокими богословськими концептами, що відображають сутність Божого буття. Вони містять у собі різні аспекти природи Бога, виявляючи Його характеристики через різноманітні прояви влади, любові, суду та благодаті.

У Старому Завіті імена Бога мають глибокий теологічний зміст, що відображає різні аспекти Його природи та взаємин з людством. Кожне з цих імен чи титулів виражає особливий вимір Божого буття, що вказує на Його владарювання, творчу силу та духовну близькість до людей.

1. *Елогім* – одне з найстаріших імен Бога, яке зустрічається в Патріархальних текстах. Це ім'я виражає владу, могутність і всесильність Бога. Воно підкреслює Божу верховну роль як Творця і Суддю всього сущого. Ім'я *Елогім* також викликає відчуття великої шанобливості і страху перед Божою силою. У Вульгаті це ім'я часто перекладається як «*Omnipotens*», що підкреслює ідею абсолютної всемогутності Бога.
2. *Адонай* – ім'я, яке вживається в різних біблійних традиціях, таких як ягвістична, елогічна, девтерономічна та священича. Воно більше наголошує на титулі або прикметі Бога, а не на особистому імені. *Адонай* виражає Боже панування і владарювання, підкреслюючи роль Бога як Господаря всього світу. Це ім'я часто замінює *Ягве* в юдейській практиці через поважання і шанобливість до Бога, оскільки Його ім'я вважалося святим і невимовним.
3. *Ягве* – це ім'я, яке Бог об'явив Мойсею в книзі Виходу (Вих. 3, 14). Це ім'я буквально означає «Я є», що вказує на сутність Бога як того, хто існує, хто є самим існуванням. *Ягве* виражає непорушність і вічність Божого буття,

Його абсолютну незалежність від часу та простору. Це ім'я було найбільш уживаним до вавилонської неволі. Традиційно юдеї не вимовляли цього імені, замінюючи його на *Адонай* через страх перед порушенням святості. Вони також часто вживали інше ім'я – *Елогім*, щоб уникнути прямого вживання імені Бога²⁶².

4. Інші імена Бога в Старому Завіті, такі як *Цар*, *Скала*, *Життя* і *Пастир*, мають метафоричний і символічний характер. Вони використовуються для того, щоб описати різні аспекти Божої ролі в житті людей. Наприклад, *Цар* підкреслює Божу вселенську владу, *Скала* вказує на Божу непорушність та захист, *Життя* – на Бога як джерело всього живого, а *Пастир* символізує божественну турботу і направлення людей до спасіння. Ці імена допомагають розкривати різні грані Божого характеру та Його взаємин з людством, показуючи Його не лише як безперечну владу, але й як доброго і люблячого Провідника.

Вивчення біблійних імен Бога дає не тільки теоретичне розуміння про Його природу, але й надає практичні орієнтири для життя віруючих. Через ці імена, Бог об'являє себе в різних ролях і в контексті різних ситуацій, до яких віруючі можуть звертатися в момент потреби. Кожне ім'я Бога, будучи конкретним і виразним, стає шляхом до пізнання Бога через взаємодію з Ним. У Старому Завіті важливість імен та титулів Бога також відображає глибоку релігійну свідомість ізраїльтян, для яких ім'я було не просто словесним виразом, а носієм сили та значення. Як зазначалося раніше, інтерпретація імен Бога з часом зазнавала змін. Наприклад, у випадку з ім'ям Ягве, через повагу до цього імені євреї навіть не вимовляли його, замінюючи на інші титули, зокрема Адонай. Така повага до ім'я була проявом глибокого шанування і страху Божого, розуміння, що сам факт звернення до Бога має особливу, сакральну силу.

Імена Бога у Старому Завіті відображають багатоаспектну природу Бога, що виходить за межі однієї характеристики. Наприклад, якщо ім'я *Ягве* виражає буття Бога і Його існування, то ім'я *Адондай* підкреслює Його владарювання і

²⁶² Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 209-210.

правління. Ці імена демонструють дві важливі риси – безумовну і абсолютну присутність Бога у світі та Його невід’ємну владу. Разом з тим ім’я *Цар* дає нам відчуття Божої величі, а *Пастир* – близькості і піклування. Це дозволяє нам розуміти Бога як одночасно великого і могутнього, а водночас особисто близького і доступного²⁶³.

У Новому Завіті картина Божої природи і стосунків із людиною значно поглиблюється через вчення Ісуса Христа²⁶⁴. Він, звертаючись до Бога як до Отця, дає нове розуміння Його природи. Через Ісуса ми бачимо Бога, як люблячого батька, який турбується про кожну людину, а не просто як всесильного правителя. Ім’я *Любов* стає центральним для розуміння християнського ставлення до Бога, адже через любов Бог дарує людині спасіння²⁶⁵.

У Новому Завіті імена Бога отримують нове значення через вчення Ісуса Христа та його стосунки з людством. Вони не тільки розкривають природу Бога, але й показують, як Бог взаємодіє з людьми в контексті спасіння.

Отець є центральним іменем, що використовується Ісусом для вираження Бога²⁶⁶. Це ім’я підкреслює близькість і інтимність відносин між Богом і віруючими. Господь сам вчить молитися, звертаючись до Бога як до Отця (Мт. 6, 9; Лк. 11, 2). Таке звернення збагачує розуміння Бога не лише як всемогутнього Творця, але й як люблячого, турботливого Батька, який не лише створив світ, але й активно піклується про своїх дітей. Зв’язок між людиною і Богом у цьому випадку можна описати як особистий і родинний, що підкреслює любов і турботу Бога, що стає доступною для кожного віруючого²⁶⁷.

²⁶³ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 39-40.

²⁶⁴ Догматичне богослов’я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 186-187.

²⁶⁵ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов’я. Львів: Місіонер, 1997. С. 210.

²⁶⁶ Догматичне богослов’я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 179-180.

²⁶⁷ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов’я. Львів: Місіонер, 1997. С. 210.

Любов – ще одне ім'я Бога, яке має величезне значення в контексті Нового Завіту. У 1 Ів. 4, 8: «*Хто не любить, той не спізнав Бога, бо Бог є любов*»²⁶⁸ це ім'я не лише описує характеристику Бога, а й розкриває Його сутність. Бог є джерелом усієї любові, і саме через Його любов люди можуть пізнати істинну любов. Це відкриття є основою християнського життя, бо віруючі не тільки отримують любов від Бога, але й покликані проявляти її у своєму житті.

Бог (гр. *Θεός*) – це ім'я виражає трансцендентність Бога, Його безмежну відмінність від людини. Бог як *Θεός* є вищим за всіх, і Йому належить вся шана та прославлення. Це ім'я підкреслює Божу абсолютну велич та Його домінуючу роль у всесвіті. Це визнання Бога як Творця і Владикі світу, чия трансцендентність виявляється в Його недосяжності для людського розуму та сприйняття²⁶⁹.

Господь (гр. *Κύριος*) – це ім'я, що підкреслює вічну природу Бога та Його абсолютну владу. Відповідає старозавітному Ягве і є символом безмежного панування та владарювання Бога. Це ім'я стосується Його влади над всесвітом і людством. Водночас Господь вказує на Його вічне існування, що не підлягає змінам. В Новому Завіті це ім'я також застосовується до Ісуса Христа, що підкреслює Його божественний статус і рівність з Отцем²⁷⁰.

Інші імена Бога, які зустрічаються в Новому Завіті, включають:

- *Всемогутній* – підкреслює необмежену силу Бога, що має владу над усім творінням.
- *Цар Віків* – виражає Божу безмежну вічність і царювання, яке не має кінця.
- *Альфа і Омега* – ці назви символізують початок і кінець всього сущого. Бог є першим і останнім, Він є автором і завершенням всього творіння (Об'явл. 22, 13)²⁷¹.

Імена Бога в Новому Завіті мають глибокий теологічний зміст і сприяють кращому розумінню Його природи. Вони відкривають перед нами не лише образ

²⁶⁸ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 2 : Новий Завіт. С. 295.

²⁶⁹ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 42-43.

²⁷⁰ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 210.

²⁷¹ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 210.

могутнього, трансцендентного Бога, але й люблячого, близького Батька, який піклується про своїх дітей. Ці імена допомагають віруючим краще пізнати Бога, віднайти духовний зв'язок із Ним і усвідомити свою роль у Божому плані спасіння²⁷².

Окреслення Бога через численні імена, що зустрічаються в богословській традиції, породжує проблему визначення найбільш сутнісного з них, тобто того, яке найповніше відображає божественну природу та висуває певну характеристику на перший план. У різноманітті відповідей на це питання особливе місце займає концепція, сформульована святим Томою Аквінським, згідно з якою сутністю Бога є Його буття як таке (лат. *esse Dei*). Ця теза ґрунтується на метафізичному підході Аквіната, що визначає Бога як *ipsum esse subsistens*²⁷³ – саме суще, яке існує самодостатньо та є джерелом будь-якого іншого буття.

У рамках схоластичної традиції твердження про те, що сутністю Бога є Його буття (*esse Dei*), має фундаментальне значення для онтології та природної теології²⁷⁴. Святий Тома Аквінський, спираючись на аристотелівсько-неоплатонічну метафізику, розглядає Бога як *ipsum esse subsistens* – буття, що існує саме по собі, без будь-якої зовнішньої причини чи обмежень. Це відрізняє Його від сотворених істот, у яких існування (*esse*) і сутність (*essentia*) є розрізненими, тоді як у Бозі вони тотожні²⁷⁵.

Такий підхід дозволяє пояснити природу Бога як Абсолюту, який є причиною всього сущого і водночас трансцендентним щодо сотвореного світу. Оскільки Боже буття є нескінченним і необхідним, Його імена та атрибути можуть розглядатися не як окремі властивості, а як різні способи прояву Його єдиної сутності у створеному світі та людському пізнанні²⁷⁶. Ця теза має також

²⁷² Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. С. 42-43.

²⁷³ Див. Термінологічний словник. Додаток І.

²⁷⁴ Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош, ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. С. 179-181.

²⁷⁵ Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 210-211.

²⁷⁶ Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 48-49.

глибокі наслідки для християнського богослов'я, зокрема для вчення про Божественні імена. Якщо Бог є чистим буттям, то всі інші імена (напр. *Всемогутній, Всюдисущий, Милосердний* тощо) виражають певні аспекти Його дії у світі, але не визначають Його сутність у повноті. Це узгоджується з апофатичним богослов'ям, яке наголошує, що жодне людське поняття не може вичерпно окреслити природу Бога.

Отже, концепція святого Томи Аквінського про Боже буття як фундаментальну сутність є не лише теоретичним висновком схоластичної метафізики, а й принципом, що дозволяє узгодити онтологічний, епістемологічний і богословський аспекти вчення про Бога.

Таким чином, імена і титули Бога в обох Завітах формують уявлення не тільки про Його могутність та царську владу, але й про Його ближчі стосунки з людством. Вони відкривають перед нами можливість пізнати Бога як того, хто виявляє Себе через різні аспекти Своєї природи, відображаючи Його багатогранність у стосунках з людьми. У Біблії кожне ім'я є ключем до глибоких теологічних і духовних істин, що дозволяють людині пізнавати не лише самого Бога, але й її власне місце у створеному світі. Імена Бога можуть слугувати дороговказами для віруючих, відкриваючи для них нові горизонти духовного життя і поглиблюючи розуміння того, ким є Бог і яким чином Він взаємодіє з кожним із нас. Імена Бога, що з'являються в Святому Письмі, є більш ніж просто словами. Вони мають глибоке значення, яке розкривається через історію спасіння та через персональні стосунки віруючого з Богом. Вони є відкриттям Бога в його різноманітних аспектах, що допомагає людству зрозуміти глибину Божої природи і настанови для життя.

Висновки до третього розділу:

Тринітарне вчення становить основу християнської віри, визначаючи не лише богословську традицію, але й практичне життя Церкви та її місійну діяльність. У цьому розділі було розглянуто різні аспекти тринітарного одкровення, зокрема післанництво Божих Осіб, а також біблійні імена й титули, які допомагають розкрити природу Бога.

Аналіз післанництва Божих Осіб у тринітарному одкровенні підтвердив, що місія Отця, Сина і Святого Духа є єдиною та нероздільною, хоч і здійснюється у властивий кожній Особі спосіб. Вчення про *«opera Trinitatis ad extra indivisa sunt»* наголошує, що всі Божі дії у світі мають тринітарний вимір, а спасенна економія є відображенням внутрішнього життя Тройці.

Розгляд ролі розуму та об'явлення у пізнанні Бога показав, що християнська віра не є запереченням людського мислення, а навпаки, передбачає гармонію між вірою та розумом. Богословська рефлексія над Тройцею поєднує біблійне свідчення та філософсько-теологічні пошуки істини, що дає можливість глибше усвідомити таємницю Бога.

Аналіз біблійних імен і титулів Бога дозволив встановити, що вони не лише вказують на Його сутність, але й відкривають Його відносини зі світом і людиною. Імена, такі як «Отець», «Господь», «Любов», «Ягве», розкривають різні аспекти Божої природи та Його дії в історії спасіння.

Таким чином, тринітарне вчення є не лише догматичним положенням, але й живою реальністю, що визначає богословську думку, духовне життя та місійну діяльність Церкви. Пресвята Тройця залишається центром християнського віровчення, і її одкровення є джерелом спасіння для людства.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження теми «Генеza, становлення та розвиток християнського вчення про Пресвяту Тройцю» було здійснено ґрунтовний аналіз біблійних, богословських і традиційних основ учення про Пресвяту Тройцю, а також їхнього впливу на богословську думку і церковне життя.

- встановлено, що тринітарне вчення має міцні біблійні основи. Священне Писання Старого та Нового Завітів містить численні свідчення про існування єдиного Бога в трьох Особах. Особливо важливими у цьому контексті є явлення Бога в теофаніях, а також свідчення про стосунки між Отцем, Сином і Святим Духом;
- проаналізовано походження та взаємовідносини Осіб Пресвятої Тройці у світлі святоотцівської традиції. Визначено, що богословське осмислення цієї істини розвивалося поступово, знаходячи своє догматичне закріплення у Вселенських Соборах, зокрема в Нікейському (325 р.) та Константинопольському (381 р.) символах віри;
- досліджено поняття «особи» в тринітарному богослов'ї, що є ключовим для розуміння єдності та відмінності Осіб Тройці. Особливу увагу приділено концепції *περιχώρησις*, яка пояснює внутрішню взаємодію Осіб Тройці. Також розглянуто питання єдиного діяння Тройці, що підкреслює єдність Бога в Його діяльності у світі;
- з'ясовано значення тринітарного вчення для життя Церкви та християнської місії. Вчення про Святу Тройцю не є лише абстрактною богословською концепцією, а має безпосередній вплив на духовне життя віруючих, християнське богослужіння, молитву та місійну діяльність;
- підтверджено, що християнське вчення про Пресвяту Тройцю є фундаментальним елементом богослов'я, яке визначає саму сутність християнської віри. Його розвиток відобразив прагнення Церкви глибше

осмислити Божественне Одкровення та зберегти істинність віри перед викликами різних історичних епох;

- засвідчено глибоку укоріненість концепції Тройці у Святому Письмі. Аналіз текстів Старого і Нового Завітів показує, що доктрина Пресвятої Тройці не є людською конструкцією, а випливає із самого Об'явлення Бога. Теофанії, що містять тринітарний зміст, відіграють важливу роль у розумінні божественної природи та відносин між Особами Тройці;
- досліджено, що концепція єдиносущності Осіб Тройці (*ὁμοούσιος*) стала наріжним каменем християнської віри. Особлива увага була приділена поняттю *περιχώρησις* (взаємопроникнення), що відображає динаміку стосунків у Пресвятій Тройці;
- показано, що Отця, Сина і Святого Духа слід розуміти як єдиного Бога, але в трьох Особах, які мають між собою особові відношення (походження, місія, взаємодія). Особливу роль відіграє вчення про єдине діяння Тройці (*ἐνέργεια*), що є основою для богословської антропології та сотеріології;
- проаналізовано, що доктрина Пресвятої Тройці є не лише предметом спекулятивного розгляду, але й живою основою церковного благочестя, молитви, літургійного життя та місійної діяльності. Тринітарна структура церковного передання відображається у формах благословення, сакраментального життя та християнського пізнання Бога;
- визначено розуміння післанництва Осіб Божої Тройці. Християнське благовістя ґрунтується на спасительному діянні Трійці, що знаходить вираз у служінні, катехизації та свідченні істини у світі. Це вчення відкриває перспективи для екуменічного діалогу, духовного оновлення та віднайдення богословської єдності.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує фундаментальну роль тринітарного богослов'я у християнському віровченні, церковній традиції та духовному житті. Вчення про Пресвяту Тройцю є не просто одним із богословських положень, а основоположною істиною, яка визначає саму сутність християнської віри, її догматичний зміст і практичне втілення.

Аналіз біблійних текстів показав, що тринітарна віра має глибокі корені у Святому Письмі. Старозавітні тексти, хоч і не містять прямого формулювання догмату Тройці, все ж містять численні натяки та передобрази цієї таємниці. Особливо важливими є теофанії, у яких Бог являється у різних проявах, а також пророцтва, які вказують на прихід Месії та зішестя Святого Духа. Новий Завіт розкриває цю істину ще повніше, зокрема через Христове вчення, Його об'явлення Отця та обітницю зіслання Духа Святого. Євангельські події – хрещення Ісуса в Йордані, Його розмова з апостолами перед стражданнями, зішестя Святого Духа на апостолів у день П'ятидесятниці – яскраво свідчать про існування Трьох Осіб в єдиній Божественній природі.

Історичний розвиток християнського богослов'я показав, що вчення про Пресвяту Тройцю сформувалося в умовах глибоких богословських роздумів і дискусій. У перші століття християнства отці Церкви, спираючись на Святе Письмо та передання, поступово виробили термінологію, яка дозволила точніше висловити цю таємницю. Особливу роль у цьому процесі відіграли Вселенські собори, які сформулювали ключові догмати щодо Трьох Осіб Божества та їхніх відносин між собою. Вчення про Тройцю було захищене від різних єретичних вчень, таких як аріанство, савеліанство та македоніанство, що дозволило зберегти чистоту апостольської віри.

Одним із важливих аспектів дослідження стало розкриття природи Осіб Пресвятої Тройці та їхньої взаємодії. Особливу увагу слід звернути на богословські поняття «особи» (*ὑπόστασις*) і «сутності» (*οὐσία*), які допомагають розрізняти три Божественні Особи при збереженні єдності Божества. Концепція *περιχώρησις* (взаємопроникнення Осіб Тройці) підкреслює, що Отець, Син і Святий Дух нерозривно пов'язані між собою і діють у світі єдиним божественним діянням.

Окрім цього, тринітарне богослов'я має важливе значення для сучасного міжконфесійного та міжрелігійного діалогу. Розуміння Бога як спільноти Осіб, пов'язаних досконалою любов'ю, може стати основою для осмислення відносин між людьми, Церквами та релігіями. У сучасному світі, де панує індивідуалізм,

тринітарна модель буття Бога нагадує про необхідність єдності, співпраці та взаємної любові. Отже, тринітарне богослов'я залишається не лише догматичним стрижнем християнства, а й основою для подальшого осмислення християнської теології, її взаємозв'язку із сучасним богословським, філософським і соціокультурним дискурсом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баррон Е. Р. Католицизм: Мандрівка до серця віри; пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Свічадо, 2020. 272 с.
2. Біблійне вчення про Трійцю. URL: <https://adventist.ua/news/analytics/biblijne-vchennya-pro-trijcyu/> (дата звернення 21.05.2024).
3. Василів П. Перший нікейський собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого нікейського собору. Львів: Місіонер, 2009. 408 с.
4. Вепрук В. Догматичне богослов'я : навчальний посібник для теологічних спеціальних вищих навчальних закладів. Чернівці : Рута, 2002. 543 с.
5. Готич М. І. Тріадологія Августина та сучасна православна теологія. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 145(2). С. 40-44.
6. Догматичне богослов'я Католицької Церкви. Докладний виклад і роздуми. Серія: Богословські підручники, № 1 : Підручник /упоряд. М. Добош. ред. А. Кравчук. Львів: Львівська духовна семінарія Святого Духа; Стрім, 1994. 511 с.
7. Догматичне богослов'я: Підручник. Чернівці, Рута, 2002. 543 с.
8. Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з латин. Р. Паранько, Ф. Ковальський, О. Левко / Український католицький університет. Львів: Свічадо, 2014. 608 с.
9. Жуковський В. Святий-«єретик» Григорій Палама про внутрішнє буття Пресвятої Тройці. *Vox Patrum* 37 (2017) Т. 68. С. 569-592.
10. Катехизм Католицької Церкви. Синод Української Греко-Католицької Церкви. Жовква: Місіонер, 2002. 772 с.

11. Катехизм Католицької Церкви: Компендіум. Львів: Свічадо, 2008. 165 с.
12. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів: Свічадо, 2011. 344 с.
13. Катрій Ю. Пізнай свій обряд. Рим: видавництво ОО. Василян, 1982. 495 с.
14. Корчагін К. Таїнство Церкви. Кн. 2. Івано-Франківськ: Івано-Франківський Теологічно-Катехитичний Духовний Інститут, 1997. 359 с.
15. Паренте П. Богослов'я Христа. Львів : Стрім, 1995. 544 с.
16. Пацан В. О. Формування метаонтологічного виміру особистості у святоотецькій тріадології. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури: науковий журнал* / ред. колегія: О. С. Токовенко (гол. редактор) та ін. Дніпропетровськ Ніжин: “Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2015. Вип. 1(9). С. 140-159.
17. Рагнер К. Короткий теологічний словник. Львів, 1996. 663 с.
18. Рассел Б. Історія західної філософії. Київ: Абрис, 1995. 433 с.
19. Рацінгер Й. Вступ до християнства: лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм / пер. з нім. О. Конкевича. Львів : Місіонер, 2008. 332 с.
20. Релігієзнавство: Підручник / Є.К. Дулуман, М. М. Закович, М.Ф. Рибачук та ін.; За ред. М.М. Заковича. Київ: Вища шк., 2000. 350 с.
21. Релігієзнавство: Підручник / За ред. О. П. Сидоренка. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 470 с.
22. Свята Тройця. Ближче до Бога. URL: <http://blyzhchedoboga.com.ua/svyata-triytsya/> (дата звернення 23.09.2024)
23. Свята Тройця: Що означає Один Бог у Трьох Особах. URL: <https://medium.com/@seesmwork/> (дата звернення 23.09.2024)
24. Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 1 : Старий Завіт. 1126 с.; Ч. 2 : Новий Завіт. 350 с.

25. Сміх В. Тріадологія та христологія – основа православного вчення про особистість. *Труди Київської Духовної Академії*. 2016. № 16. С. 302–311
26. Соколовський О. Л. Біблійні основи вчення Міжнародного шляху про особу Святого Духа. *Гілея : науковий вісник*. Київ, 2015. Випуск 93 (№ 2). С. 241–246.
27. Соколовський О. Л. Ефеський собор у світлі христологічних дебатів. *Гілея : науковий вісник*. Київ, 2018. Випуск 131 (№ 4). С. 165–169
28. Соколовський О. Л. Інтерпретація догмата Тройці у вченні Віктора Поля Вервіля. Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті модернізації вітчизняної вищої школи. Матер. II Всеукр. наук. практ. конфер. (м. Дніпропетровськ, 26 грудня 2014 р.): у 2-х частинах. Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2015. Ч. 2. С. 87–89.
29. Соколовський О. Л. Особливості вчення Помісної Церкви про Святу Трійцю. Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук. Матер. V всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю (м. Дніпропетровськ, 28 серпня 2015 р.): у 2-х частинах. Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2015. Ч. 2. С. 126–129.
30. Соколовський О. Л. Розвиток христологічних уявлень у творчій спадщині апостольських Отців. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. Львів, 2018. Випуск 16. С. 80–86.
31. Соколовський О. Л. Роль перших Вселенських соборів у формуванні христологічної доктрини. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Науково-практичний журнал. 2018. Випуск 22. С. 139–142.
32. Соколовський О. Л. Філософсько-релігійний аспект христології апостола Павла в новозавітній літературі. *Гілея : науковий вісник*. Київ, 2018. Випуск 130 (№ 3). С. 238–243.
33. Соколовський О. Л. Християнська наука: суспільно-духовні витоки, особливості віровчення. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія. Соціологія. Політологія*. Дніпропетровськ. 2014. Випуск 8. С. 119–123.

34. Соколовський О. Л. Христологічні імена і титули Ісуса в Новому Заповіті. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. Львів, 2017. Випуск 15. С. 101–108.
35. Соколовський О. Л. Христологія в контексті синоптичних Євангелій. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Науково-практичний журнал. Одеса, 2018. Випуск 21. С. 113–116.
36. Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. 544 с.
37. Стойчев С. Догматичне богослов'я: навчальний посібник для духовних семінарій. Київ: Видавничий відділ УПЦ, 2019. 248 с.
38. Стрижачук Ф. В. Відродження доктрини про Трійцю у сучасному богослов'ї. *Гілея*. 2019. №150 (11). С. 122–125.
39. Стрижачук Ф. В. Доктрина про Трійцю як концептуальний інструмент розв'язання доктринальних і практичних проблем ранньої церкви. *Богомыслие*. 2020. № 27. С. 42–60.
40. Стрижачук Ф. В. Доктрина про Трійцю у добу магістерської протестантської реформації. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 147 (8), Ч. 2. Філософські науки. С. 157–160.
41. Стрижачук Ф. В. Доктрина про Трійцю у радикальних реформаторів і антитринітарні рухи. *Практична філософія*. 2019. № 3. С. 197–203.
42. Стрижачук Ф. В. Основні мотиви тринітарного богослов'я Юргена Мольмана. *Вісник Львівського університету*. Серія: філос.-політолог. студії. 2018. Вип. 20. С. 94–100.
43. Стрижачук Ф. В. Початок забуття Тройці: тринітарне богослов'я Августина. *Вісник Львівського університету*. Серія: філософські науки. 2019. Вип. 23. С. 69–75.
44. Стрижачук Ф. В. Тринітарна історія як джерело для доктрини про Трійцю Юргена Мольмана. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 137. С. 170–173.

45. Стрижачук Ф. В. Тринітарна термінологія у сучасному богослов'ї. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: гуманітарні студії*. 2018. № 295. С. 95–101.
46. Стрижачук Ф. В. Унікальність Тройці в міжрелігійному просторі. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 143(2). С. 157–161.
47. Стрижачук Ф. В. Феномен «забуття Тройці» у сучасній християнській церкві. *Практична філософія*. 2019. № 1 (№71). С. 176–180.
48. Стрижачук Ф. Ренесанс доктрини про Трійцю у богослов'ї XX ст. Київ: Дух і Літера, 2024. 448 с.
49. Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. 169 с.
50. Харьковщенко Є. А. Релігієзнавство. Київ: Наукова думка, 2007. 380 с.
51. Цьома С. Унікальність Православної Тріадології. URL: <http://hram.in.ua/biblioteka/osnovy-viry/261-book261/3127-title3677> (дата звернення 23.09.2024)
52. Шпіраго Ф. Католицький Народний Катехизм. Львів: Місіонер, 2018. 744 с.
53. Яковенко А. Еклезіологічний екзистенціалізм Святої Тройці: патрологічна аргументація. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: Наук. журнал. Київ: Міленіум, 2009. № 2. С. 7-13.

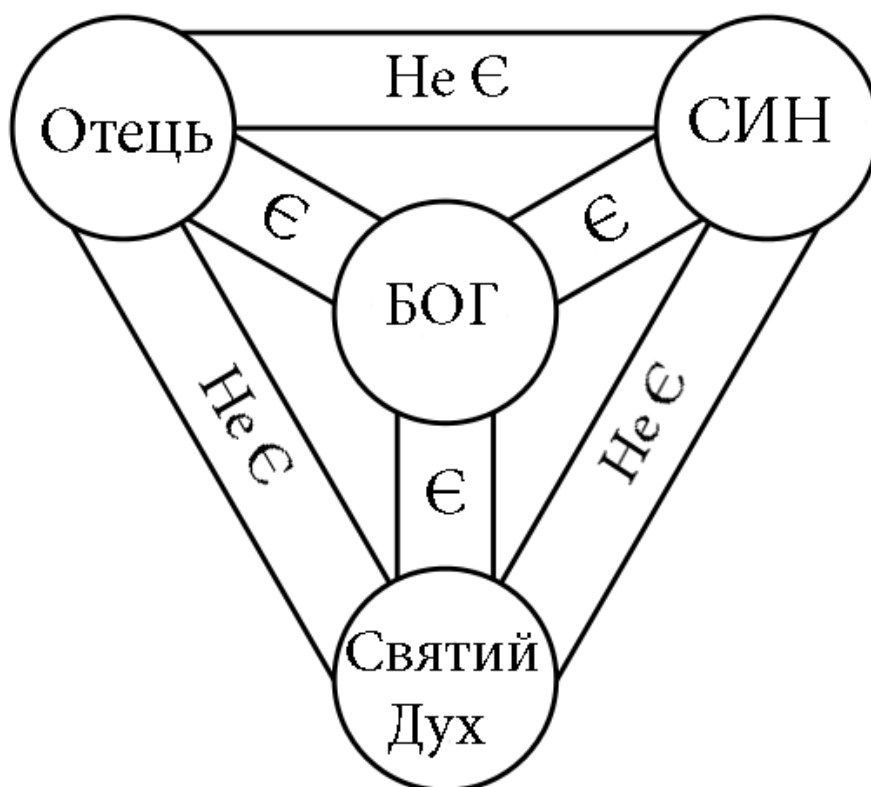

Рис. 1. Символ Тройці. Єдність і розрізнення Осіб

Додаток Б.

Рис. 2. «Тройця» Старокиївська школа іконопису.

Андрій Рубльов. XV ст. Київська Митрополія

(Див. Тучапець В. Д. Нарис східного богослов'я. Івано-Франківськ : Івано-Франківська Теологічна Академія, 2003. С. 58-62.)

Додаток В.

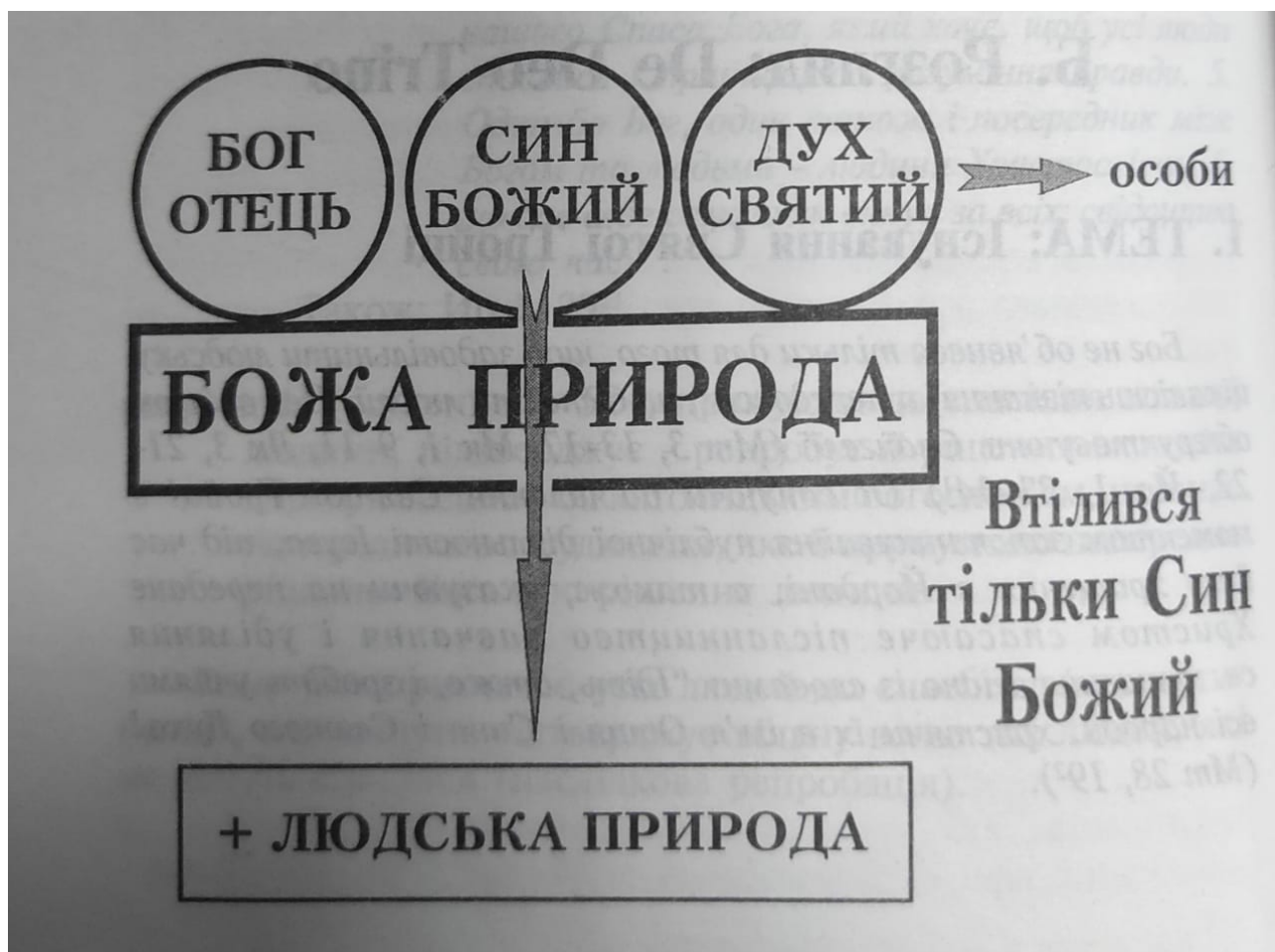

Рис. 3. Втілення Сина Божого. Поєднання божественної та людської природ
 (Світлина розміщена у Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я.
 Львів: Місіонер, 1997. С. 194.)

Додаток Д.

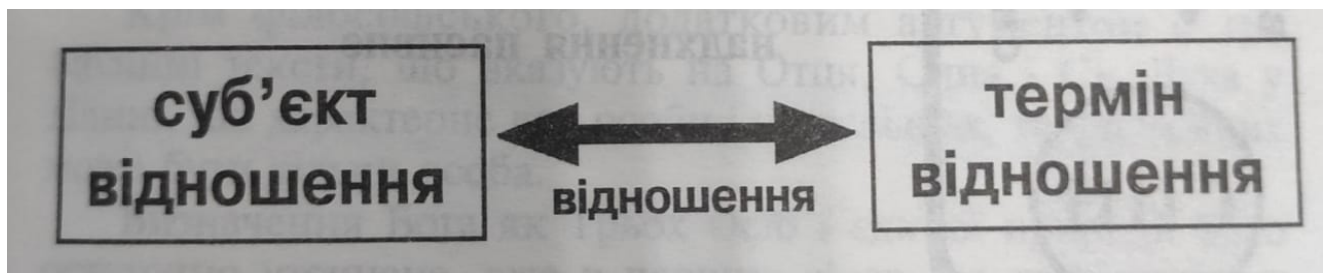
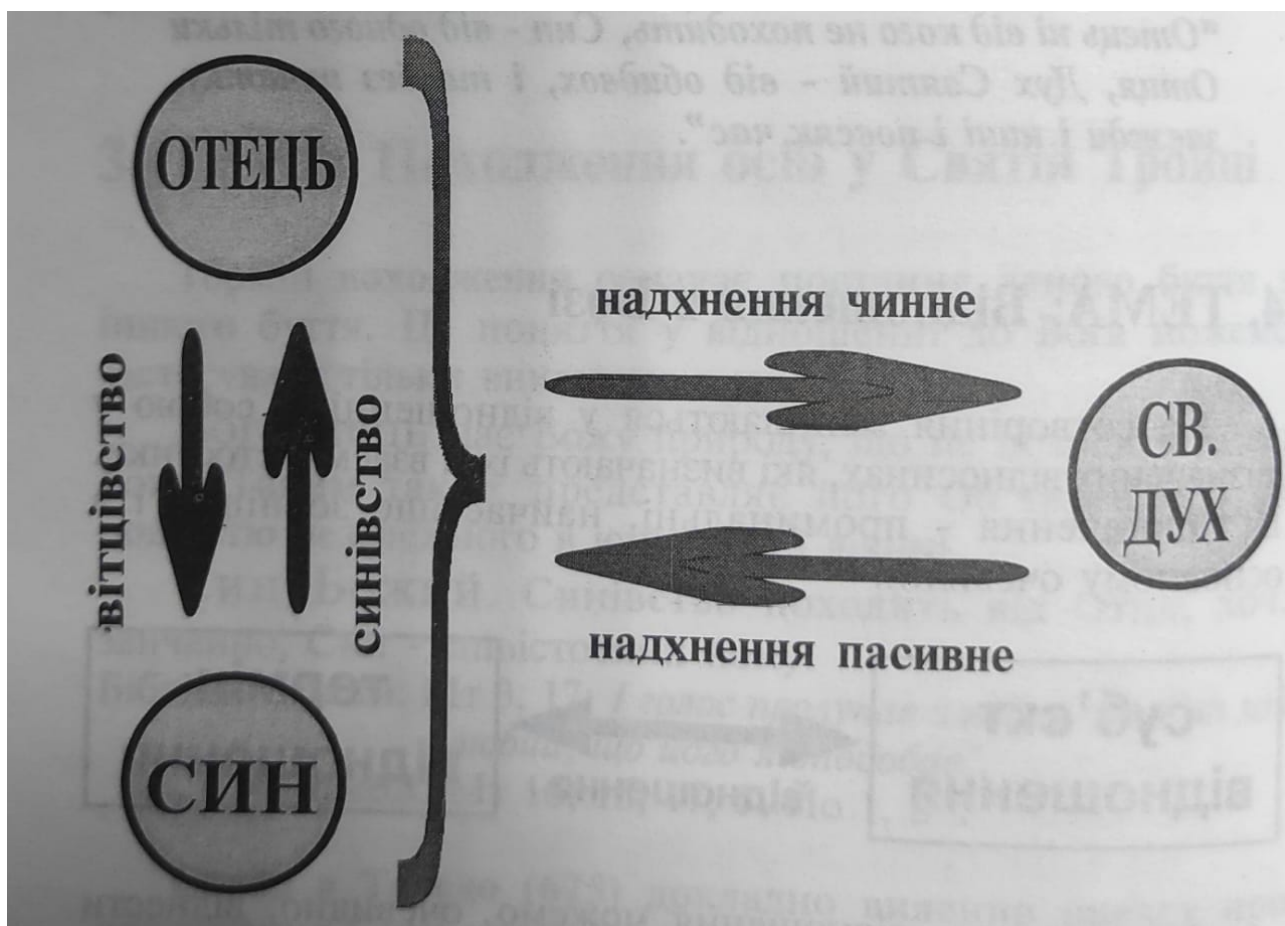

Рис. 4. Відношення у Триєдиному Бозі

(Світлина розміщена у Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я.

Львів: Місіонер, 1997. С. 199.)

Додаток Е.

**Рис. 5. Чотири відношення, з яких три становлять Святу Трійцю
(за св. Августином)**

(Світлина розміщена у Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я.
Львів: Місіонер, 1997. С. 200.)

Додаток Ж.

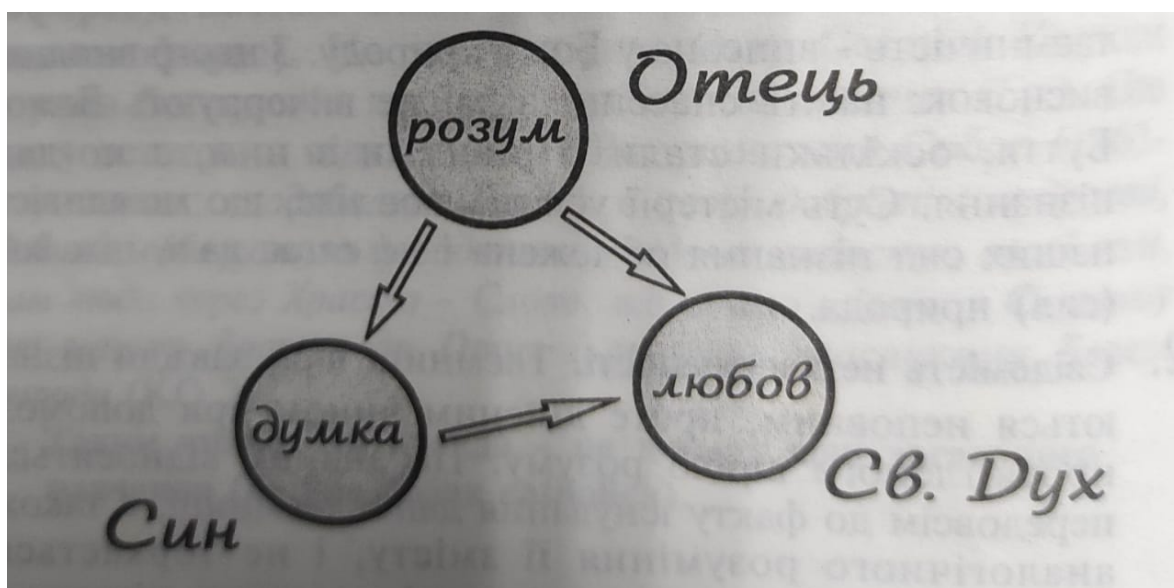

Рис. 6. Таємниця Пресвятої Тройці і людський розум
(Світлина розміщена у Стасяк С., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. С. 208.)

Додаток И.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

1. «*De fide divina catholica definita*» стосується рівня авторитетності догматичних тверджень у католицькому богослов'ї. «*De fide*» – «від віри», тобто стосується істин, які є обов'язковими для вірування. «*Divina*» – «божественна», тобто така, що ґрунтується на Божественному Одкровенні (Святому Письмі та Святому Переданні). «*Catholica*» – «католицька», що означає, що ця істина є визнаною Вселенською Церквою. «*Definita*» – «визначена», тобто урочисто проголошена Церквою як догма. Ця фраза «*De fide divina catholica definita*» вказує на догму віри, яка є Божественною за своїм походженням (взята з Одкровення), обов'язковою для всіх католиків. Офіційно визначеною Церквою. Прикладом *de fide divina catholica definita* є догми про Пресвяту Трійцю, Втілення Сина Божого, Непорочне Зачаття Діви Марії (1854), Внебовзяття Діви Марії (1950). Формула «*de fide divina catholica definita*» означає догму, яка міститься в Божественному Одкровенні та була урочисто визначена Церквою як істина, обов'язкова для вірування.
2. «*Ipsum Esse subsistens*» є однією з ключових у метафізиці святого Томи Аквінського і стосується самої природи Бога. *Ipsum Esse* – означає «саме буття», тобто не просто якесь існування, а саму сутність буття. *Subsistens* – вказує на те, що це буття існує саме в собі, незалежно від будь-чого іншого. Таким чином, *Ipsum Esse subsistens* означає, що Бог є самим актом

існування (*actus essendi*), і Його буття не залежить від нічого. Він не отримав буття від когось, не має зовнішньої причини свого існування, а є єдиним, хто існує за своєю природою. Формула *Ipsium Esse subsistens* підкреслює, що Бог не є лише якоюсь надприродною істотою серед інших, а є *самим коренем і джерелом усякого буття*. Він не існує у межах буття, а є його першопричиною і повнотою.

3. «*Opera Dei ad extra communita*» має латинське походження та використовується в богослов'ї, особливо у вченні про Святу Трійцю. «Opera Dei» – «діяння Бога» або «Божі справи». «Ad extra» – «назовні», тобто дії Бога, спрямовані поза внутрішнє життя Тройці, на створений світ. «Communita» – від «communis», що означає «спільні» або «спільно здійснені». Вчення «*opera Dei ad extra sunt communi*» означає, що всі зовнішні діяння Бога у світі (творення, провидіння, спасіння) є спільною дією всіх Осіб Святої Тройці. (Наприклад, Совершення світу, Отець творить через Сина у Святому Дусі. Усі три Особи беруть участь у творінні, хоча традиційно акт творіння приписують Отцю. Відкуплення. Христос здійснив спасіння через втілення та хрест, але Отець послав Його, а Святий Дух супроводжував Його місію. Відкуплення є справою всієї Тройці, хоча особливо пов'язане із Сином та ін.). Фраза «*opera Dei ad extra communita*» означає, що всі зовнішні дії Бога щодо світу є спільною працею всіх трьох Осіб Святої Тройці. Це важливе богословське положення, що запобігає поділу Божих дій між Особами Тройці, підкреслюючи їх єдність.
4. «*Opera Trinitatis ad extra indivisa sunt*» означає, що всі дії Пресвятої Тройці «назовні», тобто у створеному світі («ad extra»), є неподільними. Іншими словами, хоча Бог існує в трьох Особах – Отця, Сина і Святого Духа – жоден із них не діє окремо від інших у відношенні до творіння, спасіння чи будь-яких інших зовнішніх справ. Ця формула є ключовою для розуміння того, що Бог діє єдино в усіх зовнішніх справах, але не стирається відмінність між Особами Тройці. Отже, ця формула допомагає

пояснити не лише природу Бога, а й саму ідею того, що означає бути особою.

5. «*Rationalis naturae individua substantia*» – є латинським визначенням особи (*persona*) у схоластичній філософії та богослов'ї. Це визначення належить Боецію (*Anicius Manlius Severinus Boethius*, VI ст.), який описав особу (*persona*) як «*Individua substantia rationalis naturae*» – «Індивідуальна субстанція раціональної природи». Це стало класичним визначенням «персональної онтології» в християнській традиції. «*Substantia*» – субстанція, сутність, основа буття. «*Individua*» – індивідуальна, неподільна, така, що існує самотійно. «*Naturae rationalis*» – розумної природи, тобто має здатність до раціонального мислення та самосвідомості. Разом це означає, що особа – це окрема, неподільна сутність, що належить до розумної природи. У Тринітарному богослов'ї – Бог є три особи (*tres personae*) в одній божественній сутності (*una substantia*). – Отець, Син і Святий Дух є «*individuae substantiae rationalis naturae*», але мають єдину божественну природу. У Христології – Ісус Христос – одна особа (*una persona*), але має дві природи (*divina et humana natura*). Це виражено у формулі «*una persona in duabus naturis*» (Халкідонський собор, 451 р.). Фраза «*rationalis naturae individua substantia*» є фундаментальним визначенням особи (*persona*) в християнській метафізиці, особливо в контексті Тройці, Христології та антропології.
6. «*Subsistens distinctum in natura rationali*» – (лат. «існуюче окремо в раціональній природі») є схоластичним визначенням особи (*persona*), яке має глибокі філософсько-богословські корені, особливо у вченні середньовічних теологів, таких як Боецій і Тома Аквінський. Визначення «*subsistens distinctum in natura rationali*» пояснює, що таке особа. Воно підкреслює, що особа – це щось існуюче самотійно, відокремлене і наділене розумною природою. Іншими словами, особа – це не просто якась властивість чи частина чогось більшого, а реальна, окрема сутність, яка

може мислити й діяти. Це поняття особливо важливе для розуміння Бога у християнстві. Адже Бог – один, але існує у трьох особах: Отець, Син і Дух Святий. Також це визначення допомагає зрозуміти, ким є Христос. Він – одна особа, але в Ньому поєднані дві природи: божественна і людська. Це означає, що Ісус одночасно є Богом і людиною, не змішуючи ці дві сутності й не розділяючи їх.

7. «*Tres personae, una substantia*» (три особи, одна сутність) – є класичним латинським вираженням догмату Пресвятої Трійці. Вона відображає основний принцип християнського богослов'я про єдність Божої сутності (*substantia*) та відмінність трьох осіб (*personae*). Ця фраза виникла в контексті захисту тринітарної доктрини у IV столітті та була сформульована в рамках латинської богословської традиції, зокрема завдяки працям таких Отців Церкви, як Тертуліан (†220) – перший, хто використовував термін «*Trinitas*» і говорив про «*tres personae, una substantia*» у своїх трактатах. Августин Гіппонський (†430) – поглибив розуміння Трійці через аналогії з людською душею (пам'ять, розум, воля). Каппадокійські отці (Василій Великий, Григорій Назіанзин, Григорій Нисський) – у східній традиції розрізняли *οὐσία* (*ousia*) – сутність і *ὑπόστασις* (*hypostasis*) – особу. Формула «*tres personae, una substantia*» є ключовим виразом християнської доктрини Пресвятої Трійці, яка зберігає баланс між єдністю Божества та відмінністю Осіб. Це поняття залишається основоположним для розуміння Бога в християнському богослов'ї та лягає в основу тринітарної догматики.

1. Принцип єдності дій «*ad extra*». Усі зовнішні дії Пресвятої Трійці є спільними для Отця, Сина і Святого Духа, адже Бог є єдиним у природі. Проте кожна Особа діє відповідно до свого гіпостасного начала.
2. Види дій *ad extra* у тринітарному богослов'ї.
3. Післанництва Осіб (*Missio ad extra*).
4. Богословський принцип: «*Opera Trinitatis ad extra sunt indivisa*».

8. *Ad extra* (з лат. – «назовні», «зовнішньо») – термін, який у тринітарному богослов'ї використовується для опису зовнішньої діяльності Божих Осіб у світі. Це поняття протиставляється терміну «*ad intra*» («всередині»), який стосується внутрішнього життя Пресвятої Тройці, тобто відносин між Отцем, Сином і Святим Духом.
9. *Adoptio* – це латинське слово, яке означає «усиновлення» або «прийняття». *Adoptio* використовується для позначення духовного усиновлення. У християнському контексті це вчення, яке стверджує, що через віру в Ісуса Христа, люди стають дітьми Бога. Таким чином, усиновлення Божим через Ісуса Христа дає людині статус сина чи дочки Божої. В Нового Завіті термін «усиновлення» має глибокий теологічний зміст: через віру та хрещення християни приймаються Богом як свої діти. Це усиновлення є знаком спасіння та нового життя в Христі. У християнстві це важливий концепт, що вказує на те, як віруючі через Ісуса Христа стають дітьми Божими.
10. *Aspiratio activa* – з лат. «активне (діяльне) дихання» або «активне прагнення», залежно від контексту. Термін використовується в тринітарному богослов'ї, він може стосуватися процесу виходу Святого Духа (*aspiratio*) від Отця і Сина. У такому разі *aspiratio activa* означає «активне виходження» (*exspiratio*) Святого Духа від Отця і Сина (*Filioque*), що є частиною католицького вчення. Наприклад, у схоластичному богослов'ї Святого Духа називають *Spiratus*, тобто «той, що походить» (лат. *spirare* – «дихати»). У духовному житті та містицизмі *Aspiratio* також означає «прагнення» або «звернення» душі до Бога. У цьому випадку *aspiratio activa* може позначати свідому, діяльну молитву, зусилля душі в пошуку Бога (на відміну від пасивного споглядання). Точне значення *aspiratio activa* залежить від контексту. Якщо це стосується Тройці, то йдеться про активне виходження Святого Духа. Якщо ж термін використовується в духовному житті, то він означає активне прагнення людини до Бога.

11. *Aspiratio passiva* – перекл. як «пасивне (сприйнятливe) дихання» або «пасивне прагнення», залежно від контексту. У тринітарному богослов'ї. У контексті походження Святого Духа (*processio Spiritus Sancti*), терміни *aspiratio activa* та *aspiratio passiva* використовуються для пояснення взаємовідносин у Пресвятій Тройці. *Aspiratio activa* означає активне виходження Святого Духа від Отця і Сина. *Aspiratio passiva* стосується прийняття Святим Духом Свого походження від Отця і Сина, тобто пасивного отримання буття в божественній природі. У містичній та духовній традиції *Aspiratio* також означає «прагнення» або «звернення» душі до Бога». *Aspiratio passiva* у такому випадку може позначати відкритість людини до Божої благодаті, прийняття Божественного впливу без активного втручання. Це характерно для містичних традицій споглядальної молитви, де людина дозволяє Богові діяти в ній. У тринітарному богослов'ї *aspiratio passiva* означає прийняття Святим Духом Свого походження від Отця і Сина. У містиці та духовності воно вказує на пасивне прийняття Божої дії в душі, відкритість до Його благодаті.

12. *De fide divina catholica definita* з латинської означає «божественна католицька визначена віра». *De fide* – «про віру», або «що стосується віри». У католицькому богослов'ї цей термін означає доктрини, які є обов'язковими для віруючих. *Divina* – «божественна», тобто така, що походить від Бога або є Божим об'явленням. *Catholica* – «католицька», тобто загальна, вселенська, прийнята вченням Католицької Церкви. *Definita* – «визначена», тобто офіційно проголошена Церквою як догмат. Цей термін використовується в католицькому догматичному богослов'ї для позначення догматів віри, тобто істин, які були урочисто проголошені Церквою як обов'язкові для віруючих під загрозою єресі. Догмати, що належать до *de fide divina catholica definita*, включають, наприклад, Догмат про Пресвяту Трійцю; Догмат про Боговтілення (Ісус Христос – істинний Бог і істинна людина); Догмат про Непорочне зачаття Пресвятої Діви Марії; Прийняття цих догматів є обов'язковим для всіх католиків, оскільки

вони ґрунтуються на Божому об'явленні та були офіційно проголошені Церквою.

13. **Modus** – це латинське слово, що означає «спосіб», «метод», «форма» чи «модифікація». У християнській теології слово «*modum*» часто використовують для позначення способу чи методу, за допомогою якого Бог діє в світі. Наприклад, «*modus operandi*» (спосіб дії) може використовуватись для опису способу, яким Бог творить або спасіння. У теології – «Спасіння людей відбувається через певний «*modus operandi*» Бога, що включає в себе об'явлення через Ісуса Христа».
14. **Omnipotens** – це латинське слово, що означає «всемогутній» або «всемогутній Бог». Слово складається з двох частин: – «*omni*» – від латинського «*omnis*», що означає «всі», «всього», – «*potens*» – від латинського «*potens*», що означає «сильний», «могутній». У християнському богослов'ї «*omnipotens*» є одним із атрибутів Бога, що підкреслює Його безмежну силу та здатність робити все, що Він хоче. Всемогутність Бога – це вчення, згідно з яким Бог має абсолютну владу та можливість діяти без будь-яких обмежень. У католицькому та християнському розумінні це означає, що Бог може здійснити будь-яке бажання або волю без жодних обмежень. *Omnipotens* – це важливий термін у християнському богослов'ї, який підкреслює абсолютну і нескінченну могутність Бога, Його здатність діяти без обмежень у всіх сферах буття.
15. **ἀγάπη τοῦ Θεοῦ** (*agapē tou Theou*) означає «любов Божа» або «Божа любов». *ἀγάπη* (*agapē*) – це найвищий вид любові в грецькій мові, що означає безумовну, жертовну, божественну любов. *Τοῦ Θεοῦ* (*tou Theou*) – родовий відмінок від *Θεός* (*Theos*, «Бог»), що означає «Божа», тобто любов, яка походить від Бога або спрямована до Нього. Вираз *ἀγάπη τοῦ Θεοῦ* часто зустрічається у Святому Письмі. Наприклад, Рим. 5:5: «*ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου*». / «Любов Божа влита в серця наші Святим Духом». 1 Івана 4:8: «*ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν*». / «Бог

є любов». *ἀγάπη τοῦ Θεοῦ* вказує на милосердну і спасительну любов Бога до людства, яка проявилася через Ісуса Христа та дар Святого Духа.

16. *Εἰς τὸ ὄνομα* (*eis to onoma*) означає «в ім'я». Цей вираз зустрічається, зокрема, у Євангелії від Мт. 28:19: «*βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*» – «Хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа». Фраза *εἰς τὸ ὄνομα* означає не просто згадку імені, а посвяту або залучення до сфери влади того, чиє ім'я згадується.
17. *Θεός* – це грецьке слово, яке означає «Бог». *Θεός* – вживається для позначення Бога, і в християнському контексті це слово стосується одного, єдиного Бога, який є творцем і підтримує світ у своєму бутті. У Старому Завіті – слово *Theos* може бути використане для позначення Бога, хоча у єврейському контексті найчастіше вживається слово *Елохім*. У Новому Завіті – вживання слова *Theos* вказує на єдиного Бога, Творця, і в християнській теології часто застосовується до Бога в Трійці. Це може означати – Бога-Отця, – Ісуса Христа (як Божого Сина), – Святого Духа (як третьої Особи Божої Трійці). У християнстві «*Θεός*» підкреслює унікальність та велич Бога, Який є джерелом усього існуючого. У християнському віровченні «Бог» – це не просто творець світу, але також Отець, Який піклується про людство і покликав його до спасіння через Ісуса Христа. *Theos* – це ключове слово в християнській теології, яке позначає Бога, Творця і Вседержителя, основний об'єкт віри в християнстві.
18. *Θεός* (*Theos*) означає «Бог». *θεός* може означати будь-яке божество або бога в грецькій міфології. У біблійному та християнському контексті – *Θεός* означає єдиного Бога. Граматична особливість – у класичній грецькій мові слово *θεός* може вживатися як зі знаком артикля (*ὁ Θεός* – «Бог» у християнському розумінні), так і без нього (що іноді може означати божество загалом). Приклад із Нового Завіту: *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. (Ів. 1, 1) «На початку було Слово, і Слово було в Бога, і Слово було Бог». У християнському

богослов'ї слово *Θεός* має центральне значення, виражаючи концепцію Бога як Творця, Вседержителя та Об'явителя Себе в Ісусі Христі.

19. *θεοφάνεια* – грецьк. «явлення Бога». Теофанія – це надприродне об'явлення Бога людині через видимі знаки чи події. У християнському богослов'ї теофанії мають особливе значення як прояви Божої присутності та дії в історії спасіння. Теофанії у Старому Завіті – Явлення Бога Мойсею у палаючому кущі (Вих. 3, 2-6); Об'явлення Бога на горі Синай (Вих. 19, 16-20); Хмара і стовп вогню під час виходу з Єгипту (Вих. 13, 21-22); Зустріч Авраама з трьома подорожніми біля Мамврійського дуба (Бут. 18, 1-15) – символічний образ Тройці. Теофанія у Новому Завіті – Хрещення Ісуса Христа в Йордані (Мт. 3, 16-17) – об'явлення Тройці: Отець говорить з неба, Син хреститься, Дух сходить у вигляді голуба; Преображення Господнє на горі Фавор (Мт. 17, 1-8) – явлення Божої слави через сяйво Христа.

20. *Θεοφόρος* грец. означає «той, хто носить Бога» або «той, кого несе Бог». Слово *Θεοφόρος* утворене від – *Θεός* (*Theos*) – Бог. *Φέρω* (*phero*) – нести, носити. Найвідоміший носій цього імені – святий Ігнатій Антіохійський, якого називали св. Ігнатій Богоносець (Антіохійський) вважав, що носить Бога у своєму серці, а також міг мати це ім'я через містичне переживання Божої присутності. У ширшому сенсі кожен християнин, який живе у благодаті та є носієм Святого Духа, може називатися «Теофорос». У богослов'ї – втілення Христа інколи пояснюють як акт «теофорії», тобто Божої присутності у світі через людське тіло. Деякі святі та пророки Старого Завіту також вважаються «теофорами» через особливий зв'язок із Богом. Деякі монахи та аскети отримували це ім'я як духовний титул, що підкреслює їхню близькість до Бога. Титул «Теофорос» означає «той, хто носить Бога» – у серці, у житті, у своєму покликанні. Він вказує на глибокий духовний зв'язок людини з Богом та її особливу місію свідчити про Нього у світі.

21. ***Κοινωνία Αγίου Πνεύματος*** (*koinōnia Hagiau Pneumatos*) означає «єдність Святого Духа», «спільність Святого Духа» або «причастя Святого Духа». *Κοινωνία* (*koinōnia*) – спільність, єднання, участь, сопричастя. У богословському контексті це слово означає духовну єдність або зв'язок між віруючими та Богом. *Αγίου Πνεύματος* (*Hagiau Pneumatos*) – родовий відмінок від *Πνεῦμα Ἅγιον* (*Pneuma Hagion*, «Святий Дух»), що означає «Святого Духа». Цей вислів зустрічається в 2 Коринтян 13, 14): «*Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Αγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν*». / «Благодать Господа нашого Ісуса Христа, і любов Бога Отця, і єдність Святого Духа нехай буде з усіма вами». Вираз *κοινωνία Αγίου Πνεύματος* вказує на єднання віруючих зі Святим Духом, Який діє в Церкві; причастя Святого Духа, тобто участь у Його благодаті та дарах; спільність між християнами, які єднаються через дію Святого Духа. Цей вираз відіграє важливу роль у християнській тринітарній традиції, підкреслюючи дію Святого Духа в житті віруючих.
22. ***Κύριος*** (*kyrios*) означає «Господь», «Владика», «Пан». Використовується для позначення володаря, господаря або шанованої особи, подібно до слова «пан». Біблійне та богословське значення – у Септуагінті (LXX, грецькому перекладі Старого Завіту) слово *Κύριος* використовується як переклад єврейського *יהוה* (Ягве). У Новому Завіті – *Ἰησοῦς Χριστός* *Κύριος* (Ісус Христос Господь) – слово *Kyrios* вказує на божественність Ісуса Христа. Приклад із Писання: *Φιλιππησίους* 2:11: «*καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός*». / «І кожен язик визнає, що Ісус Христос є Господь, на славу Бога Отця». Отже, *Κύριος* є ключовим титулом Христа, який підкреслює Його божественну владу.
23. ***ὁμοούσιος*** (*homoousios*) – з грецьк. «єдиносущний» або «одної сутності», є ключовим у християнській богословській традиції, особливо в контексті Нікейського Символу віри (325 р.). Слово *ὁμοούσιος* складається з двох частин – *ὁμός* (*homos*) – «той самий», «однаковий» та *οὐσία* (*ousia*) – «сутність», «єство», «природа». Термін означає, що Син Божий (Ісус

Христос) має ту саму сутність, що й Бог Отець. Це було затверджено на Першому Нікейському Соборі (325 р.), щоб спростувати аріанство – єресь, яка стверджувала, що Син є творінням Отця і не є Богом у повному значенні цього слова. На Соборі було ухвалено Символ віри, в якому Ісуса Христа названо: «Бог істинний від Бога істинного, народжений, не створений, єдиносущний (*ὁμοούσιον*) з Отцем». Це формулювання підкреслює, що Син не є окремою, меншою сутністю, а рівний Отцю у всьому, окрім іпостасної відмінності (Отець – не Син, але вони мають одну природу). У грецькій філософії *οὐσία* означала «буття», «субстанцію». Використання цього терміну в християнському богослов'ї було новаторським, оскільки уточнювало відносини між Особами Тройці: Бог Отець і Бог Син – однієї сутності (*homoousios*), а не просто подібні (*homoiousios*). Пізніше, це поняття було застосоване і до Святого Духа (Константинопольський Собор, 381 р.), що завершило тринітарне формулювання: Отець, Син і Дух Святий – *єдиносущні*. Захист проти аріанства – термін *homoousios* утвердив істинне божество Христа. Основоположний для християнської тринітарної теології – став основою для подальших роздумів про Трійцю. Розрізнення «сутності» (*οὐσία*) і «особи» (*ὑπόστασις*) – це дозволило пояснити, як Бог є один у сутності, але три в Особах. Термін *ὁμοούσιος* став основним поняттям у християнському богослов'ї для вираження рівності Осіб Святої Тройці. Він підкреслює, що Ісус Христос є справжнім Богом, а не лише досконалим творінням. Це поняття залишається фундаментальним для християнської віри та її розуміння Бога.

24. **Περιχώρησις** (*perichōrēsis*) походить від грецьких слів: *περί* (*peri*) – навколо, довкола; *χωρέω* (*chōreō*) – проходити, містити, рухатися. У богослов'ї цей термін використовується для опису взаємопроникнення, співіснування та єдності Осіб Пресвятої Тройці. Він підкреслює, що Отець, Син і Святий Дух перебувають один в одному у досконалій гармонії та любові, залишаючись при цьому окремими Особами.

25. **Πνεῦμα** (*pneuma*) означає «дух», «вітер», «дихання». У богословському контексті *Πνεῦμα Ἅγιον* (*Pneuma Hagion*) – це Святий Дух у християнській традиції. Слово *πνεῦμα* має широкий спектр значень у давньогрецькій мові: у фізичному сенсі – подих, повітря, вітер; у філософії – життєва сила, душа; у релігійному значенні – духовна сутність, божественний дух. Це слово походить від дієслова *πνέω* (*pneō*), що означає «дихати» або «віяти».
26. **Πνευματόφορος** з грец. означає «той, хто носить Духа» або «носії Святого Духа». Слово *πνευματόφορος* складається з – *πνεῦμα* (*pneuma*) – «Дух», в контексті християнства це зазвичай відноситься до Святого Духа. – *Φέρω* (*phero*) – «нести», «носити». Термін «*Πνευματόφορος*» зазвичай використовується для опису людей, які прийняли Святого Духа, зокрема, через хрещення чи особливі духовні дари. Це особи, чия духовна життя і свідчення благословенні Божою присутністю через Святого Духа. У контексті монашества, «пневматофоро» може бути титулом, який вказує на монаха чи подвижника, що особливо живе у силі Святого Духа. У широкому розумінні, кожен християнин, який має Святого Духа в серці та веде життя, кероване Ним, може вважатися *Πνευματόφορος*. Це означає, що людина несе присутність Духа в своєму житті, своїх вчинках, молитвах і діях. «*Πνευματόφορος*» підкреслює важливість духовного досвіду і взаємодії з Святим Духом, який є не лише у церковних таїнствах, але й у щоденному житті християнина. Термін *Πνευματόφορος* позначає людину, яка є носієм Святого Духа, що свідчить про її особливу духовну зрілість та близькість до Бога через дію Святого Духа в її житті.
27. **Πρόσωπον** (*prósōpon*) вживається як синонім до іпостасі (*ὑπόστασις*), хоча між ними є нюанси. Бог Отець, Бог Син і Бог Дух Святий є три особи (*τρία πρόσωπα*), але мають єдину божественну сутність (*οὐσία*). У V столітті вчення Халкідонського собору визначило, що в Ісусі Христі є одна особа (*ἐν πρόσωπον*) у двох природах – божественній і людській. Відмінність між *πρόσωπον* і *ὑπόστασις* теж яскраво виражена у тринітарному богослов'ї. *ὑπόστασις* (іпостась) вказує на реальне буття особи, її сутнісну основу.

Πρόσωπον (просопон) більше акцентує увагу на зовнішньому виявленні і способі взаємодії особи з іншими. У богослов'ї *πρόσωπον* використовується для позначення особи (зокрема, Бога в Трійці або Ісуса Христа), а в ширшому значенні – обличчя, індивіда або роль.

28. *Υπόστασις* (*hypóstasis*) має кілька важливих значень, особливо у філософії та християнському богослов'ї. У грецькій філософії (зокрема, у Арістотеля та неоплатоніків) *ὑπόστασις* означає сутність або реальну основу чогось, що існує самотійно. Платон вважав, що *ὑπόστασις* – це те, що має об'єктивне існування. Стоїки трактували її як основу реальності. Арістотель використовував поняття *οὐσία* (сутність), яке пізніше було розрізнене від *ὑπόστασις* у богослов'ї. У християнській теології поняття *ὑπόστασις* стало фундаментальним у Тринітарному та Христологічному богослов'ї. Вчення про Пресвяту Трійцю визначено на Першому Вселенському соборі (325) та Каппадокійськими Отцями (Василій Великий, Григорій Назіанзин, Григорій Ниський). Бог є одна сутність (*οὐσία*) в трьох іпостасях (*ὑποστάσεις*) – Отець (*ὁ Πατήρ*) – Син (*ὁ Υἱός*) – Святий Дух (*τὸ Ἅγιον Πνεῦμα*). Тут *ὑπόστασις* означає конкретну особу в єдиній Божественній природі. На Халкідонському соборі (451) було визначено, що в Ісусі Христі є одна іпостась (*μία ὑπόστασις*) у двох природах – божественній і людській (*δύο φύσεις*). Це означає, що Христос є одна особа, яка має повну божественну та повну людську природу. *ὑπόστασις* (іпостась) – це реальне буття особи, її онтологічна основа. *Πρόσωπον* (просопон) – це зовнішній прояв особи, її спосіб взаємодії. У тринітарному богослов'ї три іпостасі (*ὑποστάσεις*) мають єдину сутність (*οὐσία*), але різні особисті характеристики (*πρόσωπα*). *ὑπόστασις* у богослов'ї означає індивідуальну особу в єдиній сутності (наприклад, Трійця). У христології – єдність особи Ісуса Христа в двох природах.

29. *Χάρις τοῦ Κυρίου* (*charis tou Kyriou*) означає «благодать Господня» або «милість Господа». *Χάρις* (*charis*) – благодать, милість, дар, ласка. У Новому Завіті це слово часто вживається для позначення Божої благодаті,

спасительної дії Бога. *Τοῦ Κυρίου* (*tou Kyriou*) – родовий відмінок від *Κύριος* (*Kyrios*, «Господь»), що означає «Господній» або «від Господа». Цей вислів зустрічається в багатьох місцях Святого Письма, наприклад: *Πράξεις* 15:11: «*Διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ σωθησόμεθα*». / «Через благодать Господа Ісуса Христа ми спасемося». Таким чином, *χάρις τοῦ Κυρίου* вказує на Божу доброту, спасительну дію та любов до людини.

30. **Χριστόφορος** хз грец. означає «той, хто несе Христа» або «носії Христа». Слово *Χριστόφορος* утворене від *Χριστός* (*Christos*) – Христос, Помазаник. *Φέρω* (*phero*) – нести, носити. У християнській традиції найвідоміший носій цього імені – святий Христофор, мученик III століття, якого традиційно зображають як велетня, що переносить дитину-Христа через річку. Дехто трактує це поняття ширше – як характеристику осіб, які своїм життям і діяльністю сприяють поширенню християнства.

- Відкуплення (*redemptio*): Отець посилає Сина у світ для спасіння, а Святий Дух робить плоди спасіння дієвими у житті Церкви (Ів. 3:16; Рим. 5:5).
- Дух Святий – освячує творіння та веде до повноти істини.

Значення теофаній для тринітарного богослов'я – Теофанії розкривають динаміку відносин між Божими Особами. У Новозавітних теофаніях особливо чітко простежується присутність усіх Трьох Осіб Пресвятої Тройці. Теофанія є джерелом богословського розуміння Божої природи та Його дії у світі.

- Освячення (*sanctificatio*): Дух Святий дарує благодать і веде до єднання з Богом у Христі (1 Кор. 6, 11).
- Отець – джерело творіння та початок усього буття.
- Післанництво Святого Духа: Зіслання у П'ятдесятницю, освячення Церкви та вірних.
- Післанництво Сина: Втілення, спасительна місія, хрест і воскресіння.

- Промисел і підтримка світу (*providentia*): Тройця керує історією спасіння, беручи активну участь у житті людства.
- Син – через Нього все створене (Ів. 1, 3) і Він є Відкупитель світу.
- Творіння (*creatio*): Бог створює світ і людину з любові. У цьому акті беруть участь усі Три Особи (Бут. 1, 1-2; Ів. 1, 3).

У тринітарному богослов'ї підкреслюються два основні післанництва (місії) Божих Осіб:

Цей латинський принцип означає: «Зовнішні дії Тройці є неподільні». Усі дії Бога назовні (*ad extra*) здійснюються єдиною божественною сутністю, хоч і приписуються окремим Особам відповідно до їхніх гіпостасних властивостей.